

Садржај

Богољуб Шијаковић

Универзитет и теологија

Православни богословски факултет

у културно-историјском и проблемско-систематском контексту образовања

Шта је образовање?	10
ΠΑΙΔΕΙΑ између хеленства и хришћанства	11
UNIVERSITAS од манастира ка факултетима	16
Универзитет између идеје и кризе	19
Богословски факултет или духовна академија?	22
Ход по трњу ка првој српској високој философско-теолошкој школи	24

Александар Раковић

Високо образовање Српске православне цркве 1899–1936: путеви и раскршћа

Предговор	37
Кратак осврт на школовање српских теолога у 19. веку и почетком 20. века	40
Дуг пут до Православног богословског факултета у Београду 1899–1920.	43
Карловачка богословија на домак факултетског статуса 1914–1920.	77
Кратко постојање Источно-православног богословског факултета у Загребу 1920–1924.	86
Богословски факултет и/или духовна академија 1922–1936.	106
Накнадно признање факултетског ранга Карловачкој богословији и Задарској богословији 1925–1933.	111
Закључак	115

Документација

Универзитет Краља Александра I	123
Теолошки факултет или духовна академија?	125
Богословски факултет	127
Теолошки факултет	129
Да ли је теологија наука?	130
Је ли потребан теолошки факултет	133
Богословски факултети	135
Извештај Комисије за оснивање Богословског факултета	137
Издвојено мишљење проф. др Бранислава Петронијевића	139
Допис ректора Београдског универзитета Ђорђа Станојевића министру просвете Љубомиру Давидовићу	140
Теолошки факултет на Београдском универзитету	142
Богословски факултет Београдског универзитета	143
Теологија и Универзитет	145
Дебата о Православном богословском факултету у Београду у Привременом народном представништву Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, 11. јул 1919.	147
Елаборат за покретање питања о подизању православне српске Богословије у Сремским Карловцима на степен самосталног православног српског богословског факултета	157

Библиографија, Регистар имена

Библиографија	171
Регистар имена	175

Богољуб Шијаковић

Универзитет и теологија

Православни богословски факултет
у културно-историјском и проблемско-систематском контексту образовања

Шта је образовање?

ΠΑΙΔΕΙΑ између хеленства и хришћанства

UNIVERSITAS од манастира ка факултетима

Универзитет између идеје и кризе

Богословски факултет или духовна академија?

Ход по трњу ка првој српској високој философско-теолошкој школи

ЦННАСА РЫ ВЪ НІМЪ
СТА ПНЄДІНА ЖЕ ШНН
ЮН СПАДЕ НА ЗЕМЛН БЄ
ЗЪОЦА ВАШЕГО ВАМ ЖЕ
Н ВЛАСН ВСН ГЛАЖЫ ІУТЕ
Н НБ ЮДУТЬ НЄУБОІТЕ
СЕ МНОЗЪ ХЪ БО ПТНЦЬ
СРЛЪ Н ШНЄ СТЕВЫ

^А В С Р ^Т Т ^Н Н ^Ш Ш ^М М ^А А ^Г Г ^Л Л ^Д Д ^Р Р ^В В
М Н
Б В Р Ш С ЛЫ Ш А В Ь Ю А
В Ж Н Л Ш Н Д Ы Л А Х В А
П О С Л А Д В А Ш О Р У Н К Ы С В О
Н Х Р Е А М Ю Т Ы Л Н Є С Н
Г Р Е Д Ы Н Л Н Н П О Г О
У А Е М Ы Ш В Е Ш А В Ы С Ы
Р Е Н М А Ш Ы Д Ы Ш А В Ы З В
Ъ С Т Н Т А Н О А П У Е Ж Е С Л Ы
Ш А С Т А Н В Н Д Ы С Т А С Л Ы
Н П Р О З І Р А Ю Т Ы Н Х Р О М І Х О
Л Б Т Е П Л О С А Ж Е Н Н О Х Ш

Н П Ш І Е Л Т О К В С І В Р Ю Т Ы
Н Б Л Ж Е Н Ы Е С Т Ы Н Ж Е Н Е С Ы
Б Л А З Н І Т Ы С Е О М Н Ы Т Ы М
А Ж Е Н С Х О Д Е Ш Е М А Н А У Е Т Ы
І С Ы Г Л Т Н Н А Р О Д О М Ы О Н Ш А П Ы
У Е С О В І Д Ы Т Ы Н З І Д О С Т Е В Ы
П І О С Т Ы Н І О Т Р Ы С Т Ы Л Н В Ы
Т Р О М Ы К О Л Ы Б Л І О Ш Н С Е Н Ы
У Е С О Н З І Д О С Т Е В І Д Ы Т Ы У Л О
В І С Л Н В Ы М Е К Ы К І Р Н З Ы
О В Л Ы У Е Н А С Е Ж Е М Е І С Ы К А
П О С Е Т Ы В Ы Д О М О Х Ц Р Х Ы
С І О Т Ы Н Ы У Е С О Н З І Д О С Т Е
В І Д Ы Т Ы П Р Р І С А Л І С Н Г Л І О
В А М Ы Н Б О Л Е П Р Р І С А С І В О
Є С Т Ы О П Е М Ж Е П Н С А П О Е С Т Ы
С Е А З Ы П О С Л І О А Н Г Л А С В О Е Г
О П Р Е Д Л Н Ц Е М Ы Т В О Н М Ы
Н Ж Е Р Т О Г О В І Т Ы П І О Т Ы
Т В О Ш А Т Л І Т О Г О Й А М Н

Универзитет и теологија

Православни богословски факултет у културно-историјском и проблемско-систематском контексту образовања

За установљење Универзитета у Београду, наиме проглашење Велике Школе (1863–1905) за Универзитет Законом о Универзитету који је донијела Народна скупштина Краљевине Србије и 27. фебруара 1905. потврдио Краљ Петар I, била је узорна из средњовјековља потекла традиција западноевропских универзитета. О томе говори и структура Универзитета прописана чланом 4: „Универзитет има пет факултета: богословски, философски, правнички, медицински и технички.“¹ Но није се тада у једној економски сиромашној и научно скромној средини покретала значајнија расправа о смислу и идеји универзитета, нити о међусобном односу наука изучаваних на факултетима.² Али је зато измјена Закона о Универзитету јуна 1919, којом је најављено отварање Богословског факултета на Универзитету а не као самосталне Духовне Академије (како је предвиђао члан 4, став 2 Закона из 1905), изазвала расправу не само у Привременом Народном Представништву Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца³ него и у „стручним круговима“.⁴ Међутим,

са философске стране гледано, та расправа би се могла посматрати као тек слабашан одјек негдашње Кантове (1724–1804) расправе о *Сјору међу факултетима* (1798) као институционалним формама научних знања, мада учесници у расправи ничим не откривају да за овај Кантов спис уопште знају. Отварање Богословског факултета на Универзитету у Београду није дало подстицај за расвјетљавање историјског исходишта отворених дилема нити за озбиљније тематизовање положаја теологије (и философије) као науке у систему универзитетских знања. Изгледа да ни касније оба ова аспекта (духовно-историјски и систематско-структурални) нису имали прилику да буду подробније разматрани. Појам образовања и идеја универзитета с једне стране а историјске прилике и неприлике с друге — представљају обавезујући оквир за расправу о положају и смислу теологије у комплексу знања и Богословског факултета у контексту универзитета.

године (са освртом на раније писање Весника Српске Цркве)“, у: Б. Шијаковић, прир., *Српска теологија у двадесетом веку: Историјски проблеми и резултати*, књ. 1, Београд: Православни богословски факултет 2007, 110–125. Аргументативну страну ове расправе анализира Владан Перишић, „Теолошки факултет: pro et contra“, у: Б. Шијаковић, прир., *Српска теологија у двадесетом веку: Историјски проблеми и резултати*, књ. 2, Београд: Православни богословски факултет 2007, 50–59. — О тегадној предисторији заснивања Богословског факултета видјети Љубодраг Поповић, „Богословски факултет — од идеје до реализације“, у: Б. Шијаковић, прир., *Српска теологија у двадесетом веку: Историјски проблеми и резултати*, књ. 1, Београд: Православни богословски факултет 2007, 91–109.

¹ *Зборник закона и уредаба о Лицеју, Великој школи и Универзитету у Београду*, прир. Драгољуб Т. Баралић, Београд: Научна књига 1967, 177–186: 177.

² Упор. *Библиографија о Београдском универзитету 1838–1987*, Београд: Универзитет у Београду, Савремена администрација 1988, 11–19.

³ Видјети Стенографске белешке Привременог Народного Представништва Срба, Хрвата и Словенаца (год. I, бр. 1), 41. редовни састанак од 23. јуна 1919. у Београду.

⁴ Детаљан приказ дао је Александар Раковић, „Академска и политичка расправа о Богословском факултету током 1919.

Шта је образовање?

Када се питамо о суштини и смислу образовања, васпитања, културе, наиме када **образовање** схватамо као усвајање културних норми и идеала и овладавање знањима и вјештинама да би се човјекове способности развиле према неком узору прихваћеном у датој култури, када **васийишање** одређујемо као дјелатност која изражава потребу заједнице да промишљено репродукује свој друштвени и духовни идентитет сходно вриједностима и нормама те заједнице и циљевима људског знања и хтијења, када **културу** затичемо као објективисане вриједности и добра и остварујемо као комплексни процес настајања културног субјекта, као напор самоусавршавања према божанским узорима утемељен на култу и у крајњем исходишту на жртви, — онда је референцијални оквир смисла ових формулација управо **хришћанска култура**. Доиста, прави одговор на питање о суштини и смислу образовања треба да би да формулише једна *философија културе*⁵,

⁵ Тако је нпр. Кершенштајнер (Georg Kerschensteiner, 1854–1932) педагогију схватио као философију културе (упор. његову *Theorie der Bildung*, Leipzig: Teubner 1926, ²1928, ³1931 = *Теорија образовања*, прев. М. и Ж. Ђорђевић, Београд: Геца Кон 1939). — Уопште уз проблем видјети Шелеров (Max Scheler, 1874–1928) спис *Die Formen des Wissens und die Bildung*, Bonn 1925 (прештампано у Шелеровој књизи *Philosophische Weltanschauung*, Bonn: Friedrich Cohen 1929 = Bern, München: Francke ²1954, ³1968 = *Gesammelte Werke*, Bd. 9: Späte Schriften, hg. v. M. S. Frings, Bern, München: Francke 1976, 85–119 = „Forme znanja i obrazovanje“, прев. D. Hohnjec, *Luča II/1–2* (1985) 187–212), који се завршава увјерењем да је све знање у крајњој линији од Божанства и за Божанство. — О религиозним исходиштима њемачког појма Bildung (образовање) и његовом каснијем развоју видјети Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik* (1960), *Gesammelte Werke*, Bd. 1, Tübingen: Mohr ²1986, 15–24: „Bildung“ = H. G. Gadamer, *Istina i metoda: Osnovi filozofske hermeneutike*, прев. S. Novakov, Sarajevo: Veselin Masleša 1978, 35–45; „Образовање“, упор. Ernst Lichtenstein, „Bildung“, *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Basel, Stuttgart: Schwabe, Bd. 1 (1971) 921–937; „Bildung“, *Theologische Realenzyklopädie*,

која би происходила из *хришћанске антропологије*.

Човјек има потенцијал да се образује јер је биће саобразиво културним узорима. У том смислу образовање је начин телеолошког (сходно сврхама) и функционалног (сходно потребама) остваривања људских могућности, и то упркос свим ограничењима (природа, генетска диспозиција, животне околности). Притом, идентитет који се образовањем конституише, будући да настаје у размјени и узајамности, јесте *динамички* идентитет. Управо образовање понајбоље илуструје способност субјекта, који иначе постоји у идентитету и диференцији, да себе моделује тако да не добије коначну затворену форму. образовање је модус дјеловања и остваривања културе у субјекту, оно је процес настајања културног субјекта (који је претпоставка културног објекта, и као његов стваралац и као прималац); образовање је процес самоуспостављања културне личности.

Појам образовања претпоставља одговор на питања у ком правцу, са којим циљем и за коју сврху се образовати, па је отуд образовање чврсто повезано с друштвеним нормама, вриједностима, идеалима, тј. с питањем смисла живота у заједници. О томе говори образовна традиција, која је на темељу философских (не само педагошких) циљева образовања одавно развила посебан образовни дискурс. С тим у вези је увјерење да је философија надређена педагогији не само због методичке фундаменталности и тематске општости (проблем утемељења педагогије као науке) него и због природе васпитања као предмета науке (проблем објашњења педагошких феномена): васпитање као једна од институција објекти-

Berlin, New York: Walter de Gruyter, Bd. 6 (1980) 568–635; 569–582 (R. Lennert), 582–584 (D. Michel), 584–595 (N. Oswald), 595–611 (P. Riché), 611–623 (I. Asheim), 623–629 (K. Dienst), 629–635 (R. Leuenberger).

вације живота потребује педагогију као духовну науку (*Geisteswissenschaft*), како је мислио Дилтај (*Wilhelm Dilthey*, 1833–1911)⁶; филозофско за-снимање педагогије последица је аксиолошке за-снованости васпитања, како је у новокантовском духу мислио Наторп (*Paul Natorp*, 1854–1924)⁷. С поузданим ослонцем на Платона и Аристотела, Финк (*Eugen Fink*, 1905–1975) је испитао могућност да се сама философија схвати као метафизика васпитања (*Metaphysik der Erziehung*).⁸

Кад смо пред проблемом објашњења образовно-васпитно-културних феномена, треба имати на уму да научно знање не исцрпљује читаво подручје културе (ту су још умјетност, религија, философија) али може да као свој предмет обухвати и оне феномене који су иначе могући изван науке. Ова научна предметизација један је од услова за институционализовање учења, на-име за успостављање и развој *образовних усџа-нова*, које представљају образовну структуру у културном и социјалном контексту и које карак-

⁶ Нпр. W. Dilthey, „Über die Möglichkeit einer allgemeingültigen pädagogischen Wissenschaft“, *Gesammelte Schriften*, Bd. 6, Stuttgart, Göttingen 1968, 56–82. — Упор. U. Herrmann, *Die Pädagogik Wilhelm Diltheys*, Göttingen 1971; R. B. Huschke-Rhein, *Das Wissenschaftsverständnis in der geisteswissenschaftlichen Pädagogik*, Stuttgart: Klett-Cotta 1979.

⁷ P. Natorp, *Sozialpädagogik: Theorie der Willenserziehung auf der Grundlage der Gemeinschaft*, Stuttgart 1899, 1925, Paderborn 1975; *Gesammelte Abhandlungen zur Sozialpädagogik*, I–III, Stuttgart 1907, 1922; *Pädagogik und Philosophie: Drei pädagogische Abhandlungen*, Paderborn 1964. — Упор. J. Ruhloff, *Paul Natorps Grundlegung der Pädagogik*, München, Freiburg 1966; Erwin Hufnagel, *Der Wissenschaftscharakter der Pädagogik: Studien zur pädagogischen Grundlehre von Kant, Natorp und Hönigswald*, Würzburg: Königshausen & Neumann 1990 = *Filozofija pedagogike: Studije o Kantovom, Natorpovom i Hönigswaldovom temeljnom pedagogičkom nauku*, Zagreb: Demetra 2002, 157–294.

⁸ E. Fink, *Metaphysik der Erziehung im Weltverständnis von Plato und Aristoteles*, Frankfurt/M: Vittorio Klostermann 1970. — Упор. H. Meyer-Wolters, *Koexistenz und Freiheit: Eugen Finks Anthropologie und Bildungstheorie*, Würzburg 1992; Ivan Čehok, *Filozofija odgoja Eugena Finka*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo 2004.

терише истовремено традиционализам и иновативност. Разумијевање образовних установа (њихове природе и историје) изузетно је важно не само за поимање културног самообликовања човјека у процесу учења, или пак за процјењивање заједнице из њеног односа према образовању, него и за докучивање смисла и улоге људског знања уопште.

ΠΑΙΔΕΙΑ између хеленства и хришћанства

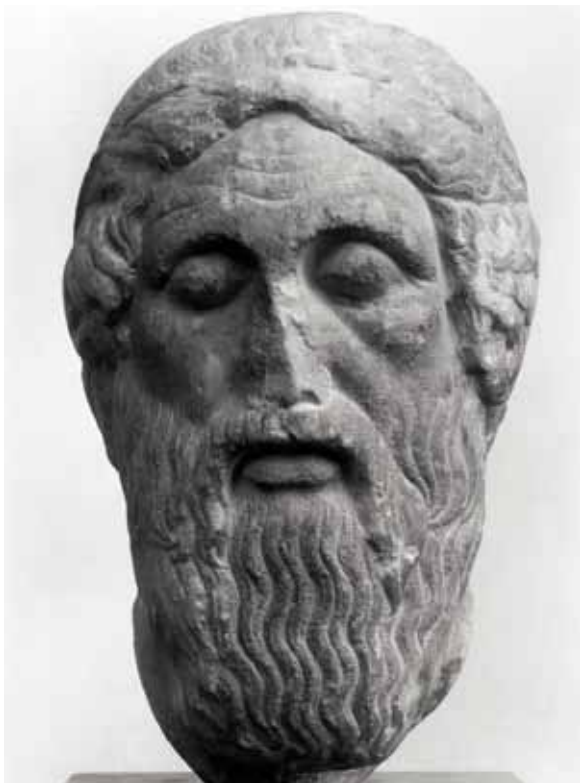
Историја европске културе, па отуд и историјска морфологија образовања, има свој утемељујући почетак у античком хеленском идеалу образовања — *paideia* (παῖδεία: културни идеал, највише вриједности и норме, човјеково самообликовање у човјека)⁹.

Ријеч *παῖδεία* (изведена од глагола *παῖδεύειν* — *васпита[ва]ти [дијете]*) означава уједно и васпитно-образовни процес и образованост као његов резултат. Прву сигурну текстуалну потврду ове ријечи налазимо код Есхила¹⁰ у значењу ‘одгајање дјецe’, а доста рано — за разлику од тјелесног његовања (τροφή) — она означава формирање и образовање у младости¹¹, па отуд може да значи и ‘младачко доба’ (нпр. ἐκ παιδείας — ‘од младости’); дакле, *paideia* је оно што неко од младости понесе са собом као суштинско одређење. Тај смисао подразумијева Демокрит када каже (φρ. 180): „образованост је сретницима украс а несретницима уточиште“ (ἡ παιδεία εὐτυχοῦσι μὲν ἐστὶ κόσμος, ἀτυχοῦσι δὲ καταφύγιον).

⁹ Видјети темељно дјело: Werner Jaeger, *Paideia: Die Formung des griechischen Menschen I–III*, Berlin 1934–1944–1947; Berlin: Walter de Gruyter 1973, 1989 = Verner Jeger, *Paideia: Oblikovanje grčkog čovjeka*, prev. O. Kostrešević i D. Gojković, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada 1991, нарочито стр. 7–14: „Uvod: Položaj Grka u povesti ljudskog vaspitanja“.

¹⁰ Aischyl. *Sept.* 18.

¹¹ Aristoph. *Nub.* 961, Plat. *Phaid.* 107d.

За **Хомера** је узоран човјек као образовни идеал битно карактерисан врлином (ἀρετή), наине он увијек треба да буде најбољи и надмоћан над другима (αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων)¹², и да је у стању да то потврди ријечима и дјелом.¹³ На овој подлози настаје у хеленском полису идеал *καλοκαίγαυιје* (καλοκαγαθία — морално и карактерно добро, скуп свих врлина), па кад **Пиндар** говори о племићком слоју¹⁴ или **Солон** о грађанину поли-

¹² Илијада VI 208, XI 784.

¹³ Илијада IX 443. — Уз претходно упор. Карл Јоаким Кла-сен (Classen), *Aretai u virtutes: О вредносним предсјавама и идеалима код Грка и Римљана*, Београд: Службени гласник 2008, 9–23: „Хомерови јунаци“.

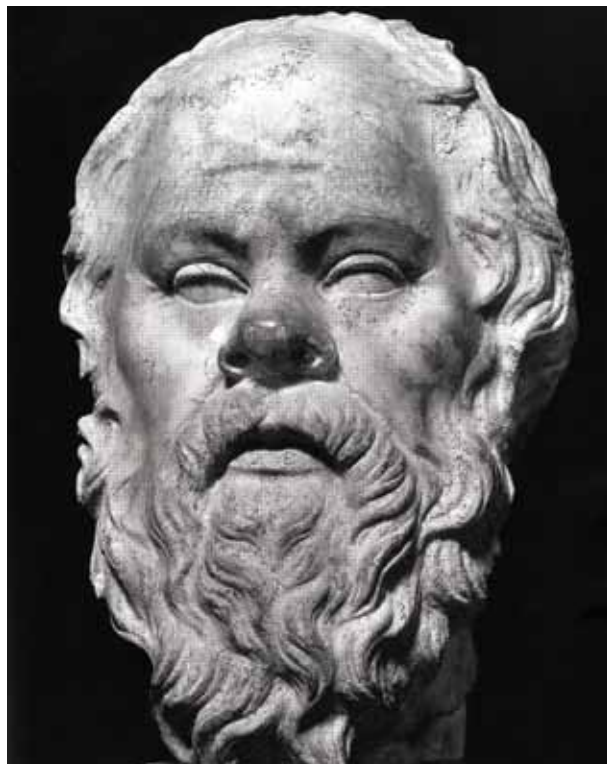
¹⁴ Pind. *Ol.* 9.100 ff.

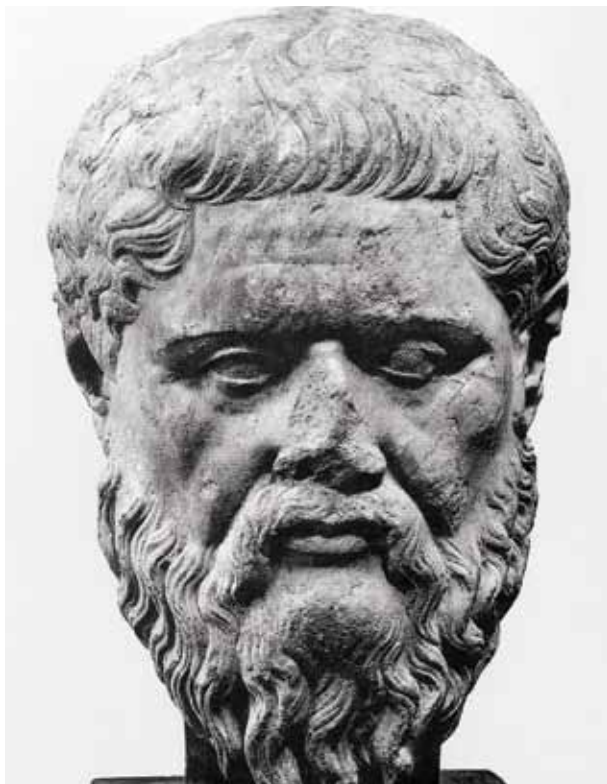
са¹⁵ свеједно истичу да је за различите животне ситуације неопходно посједовати одговарајућу врлину. Човјек треба да буде здраве памети тј. разборит (σώφρων), праведан и поштен (δικαιος), честит и племенит (ἀγαθός), побожан и богодојажљив (εὐσεβής), како узорно прописује **Есхил**.¹⁶ Поред ових општеважећих норми рано се развија идеал мудраца и аутаркичног појединца.

Образовни идеал **софисти** схватају као развијање способности појединца да овладавањем говорничким умијећем постане у свом политичком дјелању дорастао свим животним ситуацијама. Притом су они практично знање комерци-

¹⁵ φρ. 3, 30 ff.

¹⁶ Aischyl. *Sept.* 610; упор. Aristoph. *Ran.* 726 f.

јализовали, а ангажовану реторику учинили морално индиферентном. Софистичком идеалу Сократ је противставио философа¹⁷, чија способност за живот се састоји у томе да се трага за истином и да се исправно дјела. Притом је сократовска мајеутичка и дијалогичка метода заправо средство достизања паидеје која обликује јединство знања и врлине. За Платона *paideia* — која је „преобраћање душе“ (*ψυχῆς περιαιωγή*)¹⁸ и чија основа није реторика (софистика) него философија (сократика) — усмјерена је на идеју Добра. Као емфатички противстав софистици и директан одговор Протагори, Платон изричи-

¹⁷ Упор. Plat. *Theait.* 173c ff.

¹⁸ *Politeia* VII 521c 6.

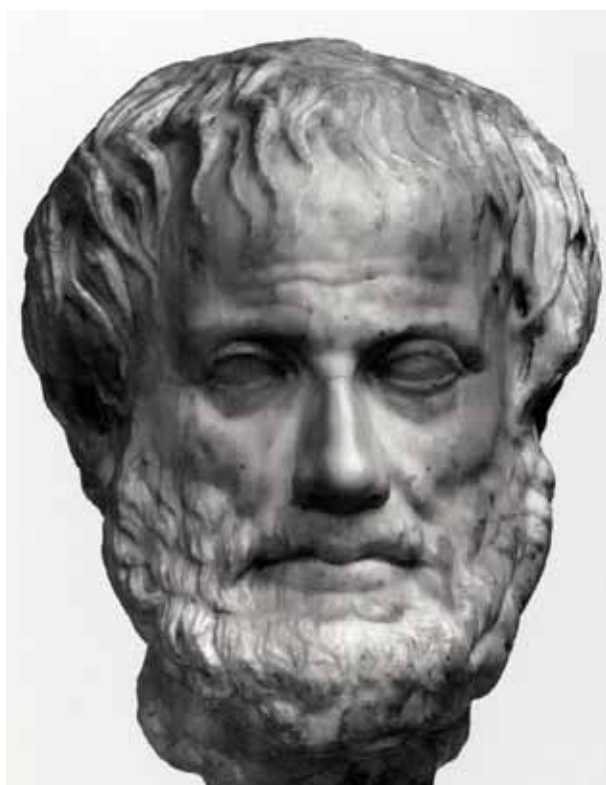
то тврди: „Заиста би за нас дакле Бог био свих ствари мјера, и то много више него било који човек, како кажу“.¹⁹ За Аристотела је *paideia* — која је „допуна природи“²⁰ и такође способност расуђивања²¹ — васпитање за добро у етичком и политичком смислу. Са сократовским импулсом „Платон и Аристотел философирају не просто о васпитању као иначе о неком људском поступању, они васпитање обликују потпуно из философије, — философирају као васпитачи и васпитавају као философи“.²² За Исократа *paideia* пред-

¹⁹ *Nomoi* IV 716cd.

²⁰ *Politica* VII 17.1337^a 2f.

²¹ *De partibus animalium* I 1.639^a 5ff.

²² E. Fink, *Metaphysik der Erziehung*, 235.

ставља свеобухватно образовање или културу. По њему, велика је заслуга Атине што атичка παιδεία у већој мјери чини некога Хеленом него што припадност рођењем чини некога Грком.²³ Тако παιδεία постаје средишњи појам грчког културног саморазумијевања.

У хеленистичко доба формира се општеважећи идеал универзалног образовања (ἐνκύκλιος παιδεία), у које спадају *седм слободних вјештина* (septem artes liberales). Хеленистичко-римске образовне идеје политички су потпомогнуте могућностима империјалног ширења грчке културе, а добивши хуманистички облик постале су утицајне на каснију европску културу.

У плодном сусрету с хеленским идеалом културе рано хришћанство је изградило своју мјеродавну образовну и васпитну парадигму: истинска παιδεία је Христово учење, Христос је педагог човјечанства а хришћанство παιδεία Господња (παιδεία τοῦ Κυρίου); Христос је Узор (παράδειγμα) према ком се обликујемо (μόρφωσις).²⁴ Григорије Богослов сматра да је општа παιδεία у којој су здружене класична и хришћанска образованост непроцењиви бисер.²⁵

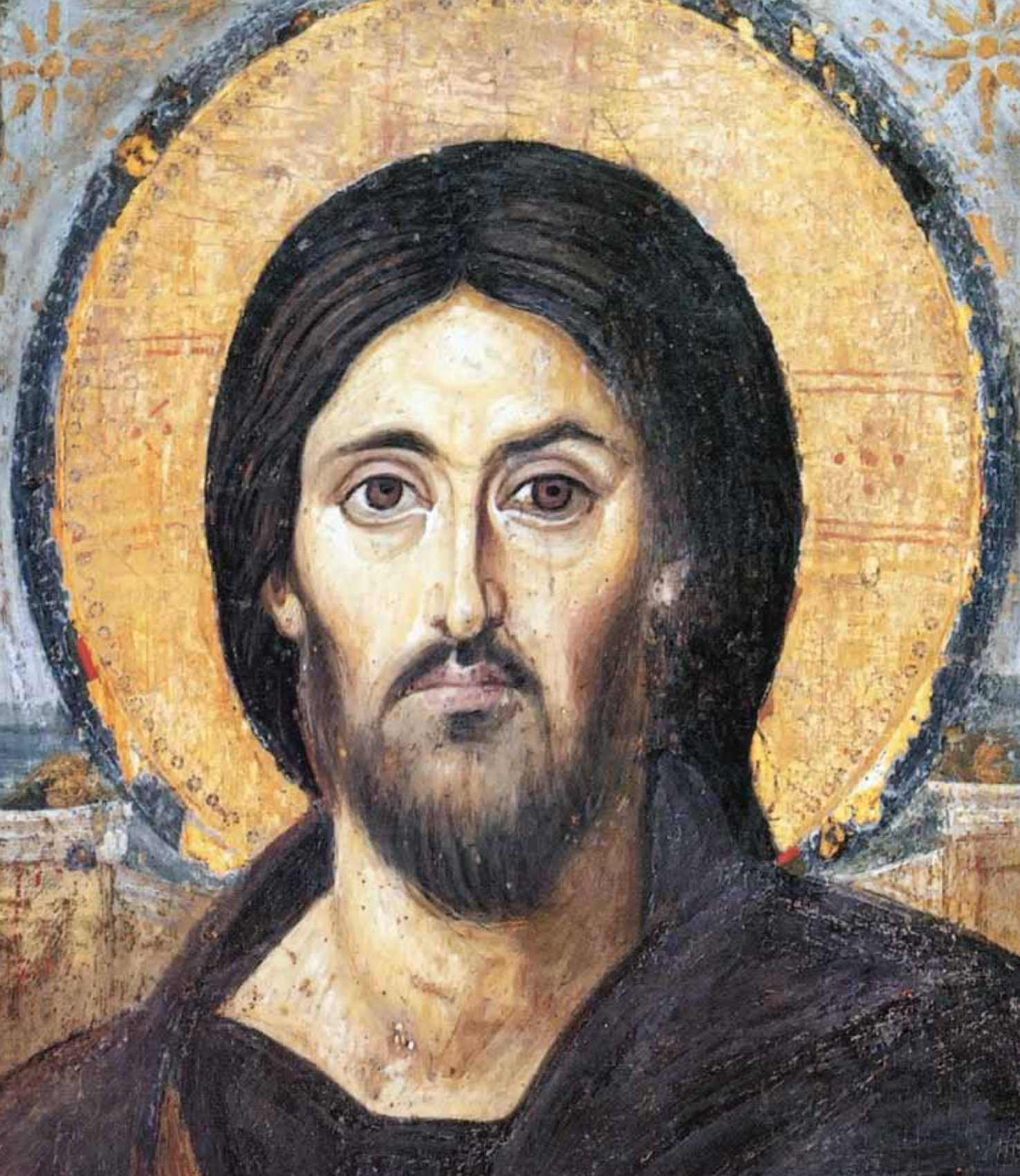
²³ Paneg. 51.

²⁴ Видјети: Werner Jaeger, „Paideia Christi“, *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der Älteren Kirche* 50 (1959) 1–14 и „Humanism and Theology“, *Aquinas Lecture* 1943, Milwaukee: Marquette University Press 1943; оба текста прештампана у Јегеровим *Humanistische Reden und Vorträge*, Berlin: Walter de Gruyter 1960, 250–265 односно 300–334; оба текста преведена у В. Јегер, *Хуманизам и теологија*, Београд: Плато 2002, 47–66; „Хришћанска [(sic)] треба: Христова παιδεία“ (прев. Е. Перуничкић) и 113–165; „Хуманизам и теологија“ (прев. И. Марић); W. Jaeger, *Early Christianity and Greek Paideia*, Cambridge, Mass. 1961 = *Rano hrišćanstvo i grčka paideia*, прев. В. Глигорић, Београд: Службени гласник 2007.

²⁵ *Besege* 11. — Селектоване текстове о најважнијим аспектима и развоју идеје образовања у паганској и хришћанској антици доноси зборник Horst-Theodor Johann, Hg., *Erziehung und Bildung in der heidnischen und christlichen Antike*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1976 (573–593: библиографија). Упор. такође: Vladan Perišić, „Rano hrišćanstvo i grčka filosofija“,

Сусрет(ање) између хеленске философије и хришћанске вјере нема само значење једног непоновљивог и обасјавајућег историјског догађаја, него има трајно обавезујући смисао за европску културу јер је управо *ἴδιо* произвело *ἴдиу* културу. Хришћанска „рецепција“ хеленства је разлог, важан бар толико колико се превиђа, нашег суштинског интересовања за хеленску културу, коју (за разлику од других култура: египатске, источњачке...) доживљавамо као „нашу“ и још увијек мјеродавну. Да је другачије зар би могао рећи Нуменије (*фр.* 13): „Шта је Платон до Мојсије који говори атички (грчки)?“ (τί γάρ ἐστὶ Πλάτων ἢ Μωυσῆς ἀττικῶν);? Притом, хришћанство није одбацило ни Сократа ни Истину. Наиме, сама хришћанска вјера укључује у себе активност ума, напор да се трага за истином, да се разумије свијет и човјек у њему, да се прошири поље сазнања и да се прошири сам ум (дanas до опасности ограничен инструменталном рационалношћу). Сократовски питалачки ум („шта је *x*?“) и ерос трагања за истином, као утемељујући моменти научног и философског знања и пропитивања, нипошто нису страни хришћанству. Уосталом, каква би била наша слика Сократа мимо Христа?, који је својим страдањем и оном Сократовом дао у нашој култури нови смисао. Посматрајући Сократа као хришћанског светитеља, хуманиста Еразмо Ротер-

Filozofske studije XVI (1984[1988]) 31–99: 47–52; прештампано у ауторовој књизи *И вера и разум*, Београд: Службени гласник 2009, 13–84: 30–37; Evangelos D. Theodorou, „The Greek-Orthodox Ideal of ‘Paideia’“, *Θεολογία* 64 (1993) 361–370; Demetrios J. Constantelos, „Hellenic Paideia and the Church Fathers: Educational Principles and Cultural Heritage“, у: D. Papademetriou, A. J. Sopko, eds., *The Church and the Library: Studies in Honor of Rev. Dr. George C. Papademetriou*, Boston, Mass.: Somerset Hall Press 2005, 157–174. О проблему хришћанског хуманизма видјети Helmut Kuhn, „Humanitas christiana“, у: *Interpretation der Welt: Festschrift für Romano Guardini zum achtzigsten Geburtstag*, 2te Auflage, Würzburg: Echter-Verlag 1965, 151–171.

дамски (1466–1536) му се обратио: „О свети Сократе, моли (Бога) за нас!“ (O sancte Socrate, ora pro nobis!).²⁶ Постоји унутрашња потреба хеленске културе за хришћанством. Сусрет хеленске и хришћанске културе био је не само прожимање у међусобном утицају, него и остварење и довршење хеленске културе. Проблем је међутим што данашња култура заборавља и Сократа и Христа. То не значи да цивилизација која не заборавља Сократа може да тиме умирује савјест што заборавља Христа.

Хеленско и хришћанско духовно, научно и културно-образовно наслеђе представљало је сигурну основу, често утврђивану у манастирским школама, за изградњу универзитета у европском средњовјековљу.

UNIVERSITAS од манастира ка факултетима

Изворно у средњовјековном праву термин *universitas* означава неко удружење које је институционализовано као јединствено и правно дјелатно (нпр. градска комуна, трговачка задруга, црквена корпорација). Отуда овај термин у смислу правног лица или корпорације значи исто што и *communitas*, *collegium*, *corpus* и *societas*. Значењско поријекло назива ‘универзитет’ не изводи се дакле из појма *universitas litterarum*, како се каткад сматра.²⁷ Од XIII вијека појам *uni-*

²⁶ Erasmus, *Convivium religiosum*, in: Desiderii Erasmi Roterodami, *Opera omnia emendatiora et auctiora*, ed. Joannes Clericus, Lugduni Batavorum [Leiden] 1703–1706 [repr. Hildesheim: Olms 1961–1962], I, 681.

²⁷ Уз наредне редове упор. N. Hammerstein, „Universität“, у: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, hg. v. J. Ritter, K. Gründer, G. Gabriel, Basel: Schwabe, Bd. 11 (U-V), 2001, 213–218; солидан преглед дао је епископ др Викентије Вујић, „Европски универзитети од постанка им до хуманистичких покрета“, *Београдски тласник*, год. XI, књ. 21 (1912) 26–31, 145–152, 236–246, 344–353, 425–443; свакако вриједи консултовати класично дјело: Jacques Le Goff, *Les Intellectuels au Moyen Âge*, Paris: Seuil 1957 (²1985) = *Интелектуалци у средњем вијеку*, прев. N. Grujić, За-

versitas као корпоративна заједница оних који поучавају и оних који уче (*universitas magistrorum et scholarium/studentium*) ознака је *универзитетна* као образовне установе. (У истом значењу, прецизније у смислу установе *свеучилишта* или *павелиотџиов*, употребљаван је израз *studium generale* — насупротив *studium particulare* нижих школа.) Ово слободно удружење које би се

греб: GZH 1982, нарочито 79–91; уз ово, не само као коректив, користити Alain de Libera, *Penser au Moyen Âge*, Paris: Seuil 1991 = Ален де Либера, *Мислићи у средњем веку*, прев. А. Павловић, Београд: Плато 2005; такође: Маријатереза Беонио Брокијери Фумагали, „Интелектуалац“, у: Жак Ле Гоф, *прир., Човек средњега века*, прев. Љ. Мирковић, С. Ђурковић, М. Радосављевић, А. Чавлина, Београд: Слио 2007, 192–223 (према изворницима италијанског издања из 1987; француско издање је из 1989).

у одређеном граду бавило студијама имало је на располагању *libertas scholastica*, једну задружну аутономију која се касније развила у слободу поучавања. Као корпорација привилегована од стране папе и/или цара, средњовјековни универзитет је настао као јасно *хришћанска* и прилично *аутономна* институција.²⁸

²⁸ О настанку и развоју средњовјековних универзитета: Heinrich Denifle, *Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400*, Berlin 1885 = Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt 1956; епископ др Викентије Вујић, „Европски универзитети од постанка им до хуманистичких покрета“, *Богословски гласник*, год. XI, књ. 21 (1912) 26–31, 145–152, 236–246, 344–353, 425–443; Jacques Verger, *Les universités au Moyen Âge*, Paris 1973; Alan B. Cobban, *The Medieval Universities: Their Development and Organization*, London: Methuen 1975; Jacques Le Goff, *Pour un autre Moyen Âge*, Paris: Gallimard 1977 = Žak Le Gof, *Za jedan*

Појави универзитета претходиле су *манастирске школе* (неки универзитети, нпр. Кембриџ, развили су се управо из њих, као посебно одјељење за свјетовне ђаци: *schola externa*). У овим школама је његовано опште (енциклопедијско) образовање (*ἐγκύκλιος παιδεία*) наслијеђено из позне антике у виду седам слободних вјештина (*septem artes liberales*) разврстаних у нижи *trivium* (граматика, реторика и дијалектика као *artes sermocinales*) и виши *quadrivium* (аритметика, геометрија, астрономија и музика као *artes reales*).²⁹ Слободне вјештине, тај подразумевајући општеобразовни садржај, ушле су у структуру раних универзитета као најнижи и припремни факултет, назван отуда артистички (*facultas artium*). Наиме, рашчлањење унутрашње универзитетске научне структуре на четири струковна факултета (термин ‘факултет’ у смислу колегијума наставника и ученика једне струке употребљен је изгледа већ 1219) извршио је најприје Универзитет у Паризу (почетком XIII вијека), и то тако да је теолошки факултет имао највиши ранг, потом слиједе правни па медицински и најзад артистички. (Овај *modus Parisiensis*, париски модел, важио је прилично дуго као узоран.) Подјела на факултете изражава уједно вредновање наука којим су свеколика знања структурисана први пут у толиком степе-

drugi srednji vek: Vreme, rad i kultura Zapada, prev. M. Radović, Novi Sad: Svetovi 1997, 171–193; „Kakvu svest ima srednjovekovni univerzitet o sebi?“, 194–220; „Univerziteti i državne vlasti u srednjem veku i renesansi“; Walter Rüegg, Hg., *Geschichte der Universität in Europa*, Bd. I: *Mittelalter*, München 1993; M. J. F. M. Hoenen, J. H. J. Schneider, G. Wieland, eds., *Philosophy and Learning: Universities in the Middle Ages*, Leiden, New York: E. J. Brill 1995; J. Verger, „Universität“, *Lexikon des Mittelalters*, Stuttgart, Weimar: Metzler, Bd. VIII (1997) 1249–1255.

²⁹ Видјети: „Artes liberales“, *Lexikon des Mittelalters*, Bd. I (1977–1980), Stuttgart, Weimar: Metzler 1999, 1058–1061 (G. Bernt), 1061–1062 (L. Hödl), 1062–1063 (H. Schipperges); Олег Георгиев, „Слободните изкуства и Средновековието“, *Архив за средновековна философија и култура XIII* (Софија 2007) 139–161.

ну потпуно и систематично. Притом, не само да су теолошки факултети заузимали почасно мјесто по рангу свог предмета (као *scientia rerum divinarum*), него је значај великог броја старих универзитета у дужем периоду њиховог историјског развоја био засниван на њиховим теолошким факултетима. (Државно високо школство у Цариграду било је окренуто општем образовању, ἐγκύκλιος παιδεία, и није обухватало теологију.³⁰) Поред ове историјске важности и органи-

³⁰ О томе исцрпно: Friedrich Fuchs, *Die höheren Schulen von Konstantinopel im Mittelalter*, Leipzig, Berlin: Teubner 1926 = Amsterdam: Hakkert 1964; M. J. Kyriakis, „The University: Origin and Early Phases in Constantinople“, *Byzantion* 41 (1971) 161–182; Paul Speck, *Die kaiserliche Universität von Konstantinopel: Präzisionen zur Frage des höheren Schulwesens in Byzanz im 9. und 10. Jahrhundert*, München: Beck 1974; Heinrich Schlange-

змички схваћеног односа четири универзитетске струке (адекватно друштвеним staleжима: духовнички, судијски, лекарски и касније наставнички), теолошке науке су и суштински биле повезане с философским, филолошким, историјским, правним и медицинским наукама на осталим факултетима. Посебан положај теолошких факултета садржан је додатно у томе што су они касније (па и до данас) на државним универзитетима задржали у неком облику традиционалну двоструку надлежност црквених и свјетовних власти карактеристичну за средњовјековне универзитете.³¹

Schöningh, *Kaisertum und Bildungswesen im spätantiken Konstantinopel*, Stuttgart: Franz Steiner 1995; видјети такође: Louis Bréhier, *La civilisation byzantine*, Paris: Albin Michel 1950, 1970 = Luj Breje, *Vizantijska civilizacija*, prev. I. Nikolajević, Beograd: Nolit 1976, 407–445: „Nastava“; Hans-Georg Beck, *Das byzantinische Jahrtausend*, München: Beck 1978 = Ханс-Георг Бек, *Византијски миленијум*, прев. Р. Козић, Београд: Слио, Бања Лука: Глас српски 1998, 215–216; Slobodan Žunjić, „Nastava i sistematika filozofije u Vizantiji“, *Gledišta* br. 1–6 (1995) 7–31; Р. Браунинг, „Професор“, у: Гуљелмо Кавало, прир., *Византијинци*, Београд: Слио 2006, 122–147.

³¹ О значају и положају теолошких факултера: Friedrich Paulsen, *Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart*, Berlin 1885, ²1895, ³1919–21; Franz M. Schindler, *Die Stellung der theologischen Fakultät in Organismus der Universität*, Inaugurationsrede, gehalten am 14. Oktober 1904, Wien und Leipzig 1904 = Фр. Шиндлер, „Положај и значај теолошког факултета“, прев. Мил. Ј. Поповић, *Гласник Православне цркве у Краљевини Србији*, год. VII (1906) 443–458; Ernst Troeltsch, *Die Trennung von Staat und Kirche, der staatliche Religionsunterricht und die theologischen Fakultäten*, Tübingen 1907; Радован Казимировић, *Бојословски факултети српској универзитету*, Београд 1913; Adolf von Harnack, „Die Bedeutung der theologischen Fakultäten“, *Preussische Jahrbücher* 175 (1919) 362–374 = A. v. Harnack, *Erforschetes und Erlebtes*, Gießen 1923, 199–217; Helmut Thielicke, *Was ist Wahrheit? Die theologische Fakultät im System der Wissenschaften*, Tübingen 1954; Ernst-Lüder Solte, *Theologie an der Universität: Staats- und kirchenrechtliche Probleme der theologischen Fakultäten*, München 1971; Alexander Holterbach, „Theologische Fakultäten und staatliche Pädagogische Hochschulen“, *Handbuch des Staatskirchrechts der Bundesrepublik Deutschland*, hg. v. J. Listl, D. Pirson, Berlin: Duncker & Humblot, Bd. II, ²1995, 549–599; Adrian Loretan, Hg., *Theolo-*

Универзитет између идеје и кризе

Касније измјене у рангу факултетâ упућивале су на промјене у структурисању цјелокупног знања и у поимању самог знања, посебно научног. Универзитет у Халеу, основан 1694, уступио је прво мјесто Правном факултету, па је Артистички факултет требало да буде припрема за студије права а не више теологије. Био је то израз новог, просвјетитељског схватања науке — оријентисане на праксу, на свјетовне ствари и корисност. Убрзо су посвећеност свих наука свјетовним проблемима и статутарно јемство универзитетске слободе мишљења (слободе од цензуре и слободе поучавања) помогли Артистичком факултету (од позног XVII вијека он се назива Филозофски факултет) не само да се изједначи с вишим факултетима него и да успостави првенство, да му се наине призна способност да просуђује све остале, како је то истакао Имануел Кант (1724–1804) у расправи *Спор међу факултетима* (1798): филозофски факултет се мора замислити као слободан и да стоји само под законодавством ума (као способности да се слободно суди сходно принципима мишљења); он служи да контролише три виша факултета, који морају подносити његове приговоре и сумње; његов интерес је истина, коју ставља на употребу вишим факултетима; он се пружа на све дјелове људског знања чинећи их предметом испитивања и критике ради добити за науке.³² Овим су такорећи положени програм-

gische Fakultäten an europäischen Universitäten: Rechtliche Situation und theologische Perspektiven, Münster: LIT Verlag 2004. Упор. такође Jaroslav Pelikan, *The Melody of Theology: A Philosophical Dictionary*, Cambridge, Mass., London: Harvard University Press 1988 = Ј. Пеликан, *Мелодија теологије: Филозофски речник*, прев. М. Кнежевић, ред. Б. Лубардић, Београд, Никшић, Требиње: Јасен, Philotheos 2005, 204–208: „Универзитет“.

³² Immanuel Kant, *Der Streit der Fakultäten in drey Abschnitten*, Königsberg: Friedrich Nicolovius 1798 = Kant's gesammel-

te Schriften, hg. von der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, Bd. VII, Berlin: Georg Reimer 1907, 1917 (= Kants Werke, Akademie-Textausgabe, Berlin: Walter de Gruyter 1968, Bd. VII), 1–116: 27–29 = I. Kant, F. W. J. v. Schelling, F. Nietzsche, *Ideja univerziteta*, izabrao, preveo i predgovor napisao Branko Despot, Zagreb: Globus 1991, 19–122: I. Kant, *Spor fakulteta u tri odsjeka*, 41–43. — Уз овај спис, важан за конституисање модерних универзитета, видјети: Ernst Cassirer, *Kants Leben und Lehre*, Berlin 1918, 1921 = *Gesammelte Werke*, Bd. 8, Hamburg: Meiner 2001 = Е. Касирер, *Кант: Живој и учење*, прев. А. Буха, Београд: Хинаки 2006, 400–406; G. Söhngen, *Die Einheit in der Theologie: Gesammelte Abhandlungen, Aufsätze, Vorträge*, München 1952, 2–21: „Die Theologie im Streit der Fakultäten“; Ralf Selbach, *Staat, Universität und Kirche: Die Institutionen in der Systemtheorie Kants*, Frankfurt/M 1993; Gerd Irrlitz, *Kant-Handbuch: Leben und Werk*, Stuttgart, Weimar: Metzler 2002, 435–440. — Контекстуализацију Кантовог детронизовања теолошког факултета и проблематизацију његовог схватања теологије подробно и одмјерено излаже Walter Sparr, „Die öffentliche Aufgabe der Theologie:

ски темељи новохуманистичко-идеалистичке идеје универзитета, која је оснивањем Универзитета у Берлину 1810. добила своје остварење узорно до дубоко у XX вијек. У том духу Јохан Готлиб Фихте (1762–1814), иначе први изабрани ректор берлинског Универзитета (1811/12), сматра да више училиште треба да буде „школа вјештине научне употребе разума“ (eine Schule der Kunst des wissenschaftlichen Verstandesgebrauches)³³, а за Шлајермахера (1768–1834) се „научни дух“ састоји у томе што: „Универзитет мора дакле да обухвати све знање (alles Wissen), и на тај начин, као што брине за сваку поједину грану, да изрази свој природан унутрашњи однос према цјелокупности знања (Gesammtheit des Wissens)“³⁴. Вилхелм фон Хумболт (1767–1835), који читаву спољашњу организацију универзитета изводи из само слободом условљеног увида у чисту науку (die reine Wissenschaft), приликом оснивања Универзитета у Берлину додијелио је овоме свеобухватну надлежност за науку и уз то одредио универзитет као институцију за коју је истраживање (Forschung) услов наставничке дјелатности (док нас школа учи само готовим знањима).³⁵ Свеукупност и јединство свих наука као ново универзитетско утемеље-

Pro und Contra Immanuel Kants Entthronung der 'Ersten Fakultät', *Philotheos* 5 (2005) 294–311.

³³ Johann Gottlieb Fichte, „Deducirter Plan einer zu Berlin zu errichtenden höhern Lehranstalt“ (1807) § 5, *Gesamtausgabe* der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Reihe II, Bd. 11: Nachgelassene Schriften 1807–1810, Stuttgart (Bad Cannstatt): frommann-holzboog 1998, 87.

³⁴ Friedrich Ernst Daniel Schleiermacher, „Gelegentliche Gedanken über Universitäten in deutschem Sinn“ (1808), *Kritische Gesamtausgabe*, Bd. 6, Berlin, New York: de Gruyter 1998, 43.

³⁵ Wilhelm von Humboldt, „Über die innere und äussere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin“ (1810), *Gesammelte Schriften*, Königlich Preussische Akademie der Wissenschaften, Bd. 10, Berlin 1903, 251, 256. — О кризи хумболтовске идеје универзитета пише Небојша Грубор, „Универзитет — идеја у кризи: Анализа институције ползећи од J. Habermasa“, *Theoria* LI 4 (2008) 43–57.

ње појма знања сада се све чешће именује и као *universitas litterarum*.

Дуго важење ових представа учинило је да још Карл Јасперс (1883–1969), након катастрофе коју је приредио националсоцијализам, има снаге да вјерује да будућност универзитета почива на обнови њиховог изворног духа, у повратку нашим најбољим традицијама.³⁶ Ово очекивање је убрзо изневјерено студентским протестима 1960-их, након којих је универзитет — као (опет!) корпорација у чијем управљању учествују студенти, асистенти и професори заступајући своје посебне интересе — требало да буде саображен „духу времена“, потом да одговори „потребима друштва“ и најзад да „изађе на тржиште“ и да се комерцијализује³⁷, — али све вријеме и још увијек без једног озбиљног новог појма универзитета. Утолико је Јасперсово настојање да рехабилитује традиционалну идеју универзитетске важније, не само као самосвијест о прошлости подупрta надом за будућност, него и као опомена на садашње стање. Јасперс сажима универзитетско предање: Институција универзитета је слободна заједница истраживача посвећена безусловном трагању за истином кроз служење науци као облику духовног живота у ком се очитује истина³⁸; упркос научној дисциплинарности, омогућавајући сарадњу наука универзитет остварује јединство свих наука као један космос знања (10–11) а не њихов агрегат (79–80); јединство наука као задатак обликовања цјелине знања произлази из једне философске идеје (94);

³⁶ Karl Jaspers, *Die Idee der Universität*, Berlin: Springer 1946, 6 = K. Jaspers, *Ideja univerziteta*, prev. D. Basta, Beograd: Plato 2003, 7.

³⁷ Видјети Derek Bok, *Universities in the Marketplace: The Commercialization of Higher Education*, Princeton 2003 = *Univerzitet na tržištu: Komercijalizacija visokog školstva*, prev. J. Popovic, Beograd: Clio 2005.

³⁸ Jaspers, *Ideja univerziteta*, 9–10, 47. — Надаље се у самом тексту упућује на странице српског издања.

скуп наука уређених у једну цјелину оличен је у скупу факултета на универзитету; факултети репрезентују цјелину знања и треба их разумјети под идејом реалног представљања космоса наука (99); дакле, универзитет треба да буде обухватна цјелина а не агрегат стручних школа и специјалности³⁹. Уколико Јасперсово рекапитулисање

³⁹ К. Jaspers, *Philosophische Aufsätze*, Frankfurt am Main, Hamburg: Fischer 1967, 9–17 = Jaspers, *Ideja univerziteta*, 168–179: „Obnova univerziteta“ (1945), 179. — На распад универзитетског јединства научних знања као израз кризе универзитета и уопште мишљења упозорио је Мартин Хајдегер (1889–1976) у резонантном предавању „Шта је метафизика?“ (*Was ist Metaphysik?*, Bonn: Friedrich Cohen 1929): „Научне области потпуно су раздвојене. Начини на које науке обрађују свој предмет сасвим се разликују. То разбијено мноштво научних дисциплина данас се држи на окупу само посредством

новохуманистичко-идеалистичке идеје универзитета може да обнови питање о истини, о смислу знања, о циљевима науке, о смислу живота, онда оно треба да има обавезујући карактер. Јасперс зна да је истина више од науке (11), јер наука није кадра да одговори на питање о свом сопственом смислу нити да пружи животне циљеве (22); отуда научно знање треба да има свијест о границама знања (174), а и сам човјек је вазда ви-

техничке организације универзитета и факултета и има неког значаја једино захваљујући практичном циљу који себи постављају струке. Па ипак, атрофирала је укореењеност наука у њиховом суштинском тлу.“ (М. Heidegger, *Wegmarken*, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann ²1978, 103–121: 104 = М. Хајдегер, *Пућни знакови*, прев. Б. Зец, Београд: Плато 2003, 96–112: 97.)

ше него што се о њему сазна, — и нема истинске слике човјека без Бога (176).

Богословски факултет или духовна академија?

Овдје се отвара простор за *философију*, која науци даје утемељење, и *теологију*, која даје сврху и смисао. Но универзитетски простор за теологију Јасперс (додуше донекле инспирисан Кантом) јасно види и са становишта ума, макар што теологија (као уосталом и јуриспруденција и медицина) има једну сврху изван науке, која је међутим таква да постаје предмет науке; наиме: у теологији се *помоћу ума* додирује граница *надумној* (100). — Мало старији Јасперсов савреме-

ник, такође узоран ђак њемачког универзитета, Бранислав Петронијевић (1875–1954), није себи допустио ни трага Јасперсовог сензибилитета за положај теологије у систематици универзитетских знања. Као што је познато, противећи се отварању Богословског факултета на Универзитету у Београду, Петронијевић је изнио став да теолошки факултет начело да је настава слободна угрожава самим тим што се теолошке дисциплине које нису чисто историјске записују на догмама и уз то изразио бојазан да би такав универзитетски статус Богословског факултета утицао да се у Цркви јави модернизам а у просвјети клерикализам.⁴⁰ Одговорио му је Радован Казимировић (1882–1950): погрешно је богословске науке, наводно због конфесионализма недопустивог у науци, супротстављати науци као таквој (у том случају би се богословски предмети прелили у философске или историјске или филолошке), јер слобода научног испитивања није привилегија атеиста, а став да на универзитету науке морају бити ослобођене сваког конфесионализма значио би нпр. да о религији не би смио предавати религиозан човјек; универзитет је непотпун без богословског факултета, а богословске науке су повезане с осталим наукама, које су и саме од значаја за богословље.⁴¹

Не само Петронијевић него у доброј мјери и Казимировић излажу аргументе у духу (већ не више тако самопоуздане) просвјетитељске ра-

⁴⁰ Бранислав Петронијевић, „Теолошки факултет на Београдском универзитету“, *Демократија*, бр. 46, 22. јун 1919, 1. (Претходно је Петронијевић као члан универзитетске Комисије за оснивање Богословског факултета свој став изнио 20. маја 1919. у Издвојеном мишљењу. — Архив Југославије, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155.)

⁴¹ Радован Казимировић, „Богословски факултет Београдског универзитета“, *Демократија*, бр. 49, 26. јун 1919, 1. (Претходно је Казимировић своје становиште опширно изложио у брошури *Богословски факултет српског универзитета*, Београд 1913.)

ционалности и на ову ослоњене модерне науке која, гледано у теоријској равни, претендује да има монопол на стварност: постоји наводно једна стварност, а њу описују и објашњавају науке. Овај став производи вјеру у свемоћ и апсолутни ауторитет науке. Гледано у практичној равни, наука се вреднује сходно њеној примјењивости, наиме сходно мјери у којој нас научна сазнања могу учинити господарима и посједницима природе. (Такав став заједнички је науци и магији: циљ знања је подвргавање природе нашој моћи а не њено разумијевање, циљ је искоришћавање природе а не њено спасење.) У темеље оваквог статуса науке била је положена модерна рационалност, која је постала нова митологија. Рационалност је прогласила себе инстанцијом која легитимише све друго а истовремено одбија да докаже свој легитимитет. И она има свој удио у томе што наш свијет живота (*Lebenswelt*) постаје лишен смисла и јури у суноврат. Због тога је данас изузетно важно да дође до стваралачког сусрета науке и религије, до битне повезаности и прожимања науке и религије. Религија нам је неопходна да бисмо свијету повратили изгубљени смисао постојања, да бисмо уопште помишљали како је човјекова улога у томе да спасе и оплемени свијет у ком живимо. — Један савремени израз ове потребе је одређивање новог положаја теологије у систематици универзитетских дисциплина и нове улоге теологије у јединству људских знања.

Ако бисмо окренули леђа читавој традицији европских универзитета, наиме стали на становиште да једном богословском факултету није мјесто на универзитету, онда је за очекивати да би нам лице било окренуто према школској институцији која се зове духовна академија. Они који су предлагали да се и код нас студије теологије заснују као самостална духовна академија морали су, с обзиром на наше конкретно

историјско искуство, да пред очима имају прије свега руске духовне академије. У Русији су наставне академије настале првобитно као духовне школе, и то манастирске, као и на Западу. Интересантно је подсјетити се укратко настанка двију најугицајнијих духовних академија, кијевске и московске.⁴² — Први виши наставни духовни завод у Русији настао је 1615. при кијевском Братском манастиру као школа за изучавање реторике, богословља, латинског и грчког. **Петар Могила** (1597–1647, митрополит кијевски 1633–1646) преобликовао ју је по узору на пољске језуитске колегијуме, а у њој су се предавали аритметика, поезија, реторика, философија, богословље, нотна пјевање, катихизис, црквенословенски, латински и грчки; од 1632. назива се Кијевски Могилин колегијум (Киево-Могилянская коллегия), а од 1701. Кијевска академија (Киевская академия); играла је одлучујућу улогу у успостављању система духовног образовања у Русији. Петар Могила не само да је из језуитских школа узео програм него су и први предавачи били образовани у језуитским школама а предавања су била на латинском. „Он лично је био на неки начин догматички истомишљеник са Римом, због чега се и тако лако и слободно служио латинским књигама. Управо оно што је у њима налазио схватао је као православље, као древно предање.“⁴³ — Учени грчки монаси, браћа

⁴² Видјети за оријентацију: М. Козлов, В. А. Федоров, „Академии духовные православные в России“, у: *Православная Энциклопедия*, том I, Москва: Церковно-научный центр РПЦ «Православная Энциклопедия» 2000, 349–352, гдје је дата и најважнија прегледна литература. Занимљиво је консултовати текст и о католичким духовним академијама у Русији: Е. А. Верниковская, Л. И. Сальникова, „Академии духовные католические в России“, на истом мјесту, 347–349.

⁴³ Тако Георгий Васильевич Флоровский (1893–1979), *Пути рускаго богословія*, Париж: УМСА-Press 1937, ²1981, ³1983 = Г. В. Флоровски, *Пушеви руској догословља*, прев. С. Танасић, Подгорица: ЦИД 1997, 60; уопште о Петру Могили 58–64, гдје се даје закључна карактеризација (64): „То је била јака романизација православља, латинска псеудоморфоza православља

Софроније и Јоаникије Лихуд основали су 1685. у Москви духовну школу, најприје при Богојављенском а потом при Заиконоспаском манастиру, у којој су се на латинском и грчком предавале граматика, поетика, реторика, логика и физика. Ова школа је била основа Словено-грчко-латинске академије (Славјано-греко-латинская академия) која је 1814. преобликована у Московску духовну академију. У првој етапи (1685–1700) школа није била лишена „латинског мудрствованија“ (што се односи на дјела Томе Аквинског); другу етапу (1700–1775) карактерише значајан уплив западно-европских философа, од схоластичара до Лајбница и Волфа; од 1701, у вријеме првог протектора академије Стефана Јаворског (1658–1722), који се духовно формирао у Кијевској Могилиној академији и у пољским језуитским школама, предност у предавањима давана је католичкој традицији; у трећој етапи, под протекторатом митрополита московског Платона (1737–1812), академија постаје доминантно православна.⁴⁴ Наравно, и кијевска и московска духовна академија настајале су у комплексним политичким и вјерским околностима, и стекле су богату и славну традицију, коју одликују и дуготрајна настојања да се превлада полиморфни дух језуитизма.

Своју дивну прегледну студију о настанку, природи и раној историји европских универзи-

вља. На опустошеном терену изграђује се латинска и латинска школа, а латинизацији се не подвргавају само обреди и језик, него и богословље и поглед на свијет, и сама религиозна психологија. Латинизује се душа народа. Та унутрашња интоксација религиозним латинизмом, тај 'крипто-романизам', била је можда опаснија и од самог унијатства.“

⁴⁴ П. В. Калигин, А. В. Панибратцев, „Славјано-греко-латинская академия“, у: М. А. Маслин, ред., *Русская философия: Словарь*, Москва: Терра, Република 1999, 446–447; сада у српском преводу новог руског издања (М. А. Маслин, ред., *Русская философия: Энциклопедия*, Москва: Алгоритм 2007); М. Маслин, ред., *Энциклопедия руске философије*, Београд: Логос, Украјина 2009, 714–715; П. В. Калигин, А. В. Панибратцев, „Славјано-греко-латинска академија“.

тета епископ др Викентије Вујић (1874–1939) закључује реченицом: „Стари универзитети беху верно одани цркви својој, али је у њима на позитивној црквеној основи владао дух слободе, који није знао за никакво друго право, осим права духа и знања.“⁴⁵ Не знам којом би реченицом епископ Викентије закључио да је писао историјат духовних академија, али је познато да су људи склони да се често грчевито држе као свога нечега што је други одбацио или им чак наметнуо, а да оно истински своје одгурну као њима туђе и тобоже страно. *Vivat Academia!* — и наравно Богословски факултет Универзитета у Београду.

Ход по трњу ка првој српској високој философско-теолошкој школи

То што су неки западноевропски средњовјековни универзитети настали, као потом и кијевска и московска духовна академија, из манастирских школа било је условљено тиме што је у средњовјековљу Црква била главни творац и носилац (хришћанске) културе уопште, а посебно просвјете. Манастири су дуго били главна а негдје и једина просвјетна средишта.⁴⁶ Но док су на европском Западу већи манастири имали не само монашке (*schola interna*) него и разне школе за образовање у свјетовним службама (*schola externa*), докле су на Истоку (у Византији, па и у средњовјековној Србији) ријетки манастири са школама за дјецу која се неће монашито. Образовање се сти-

⁴⁵ еп. др Викентије Вујић, в. напомена 27, стр. 443.

⁴⁶ Видјети како о томе прегледно и подробно пише Радослав М. Грујић, „Просветне институције у средњовековним манастирима“, *Црква и Животи*, г. II, бр. 11 и 12 (1923) 337–378 = *Просвјетне институције у средњовековним манастирима на Западу*, Скопље 1924.

Свѣтъ
Иоаннъ
Злато
устыи

УВАЖАЮЩИ
ПОСЛАНИЕ
ИЛИ ПИСЬМО
ИЛИ СЛУЖЕ
БІЮ СЕБЕ
ИЛИ ДРУГОМУ
СВЯТЫМЪ
СВЯТЫМЪ
СВЯТЫМЪ

СВЯТЫМЪ
СВЯТЫМЪ
СВЯТЫМЪ

СВЯТЫМЪ
СВЯТЫМЪ
СВЯТЫМЪ

цало углавном у градским епископским и парохијским школама, а примање дјеце на школовање у манастире постало је уобичајено тек у доба туркократије.⁴⁷

⁴⁷ Упор. Радослав М. Грујић, *Средњовековно српско парохијско свешћенство*, Скопље 1923; Р. М. Грујић, „Школе и манастири у средњовековној Србији“, *Гласник Скопској научној друштва*, књ. III (1928) 43–50. С ослонцем на Грујића, тему средњовековног српског образовања разуђено разматра Симма Ђирковић, „Писменост и образовање у средњовековној српској држави“, у: *Историја школа и образовања код Срба*, књ. I, Београд: Историјски музеј Србије 1974, 9–30. С ослон-

Српска просвјета, која историјски и суштински исходи из христијанизације⁴⁸ (до данас узорит и мјеродаван израз тога је Свети Сава као народни Просвјетитељ), била је у доба турске власти онемогућена, и то свестрано и темељито⁴⁹. Последњи и блистави рефлекс средњовјековне српске образованости дала је Српска Деспотовина (1389–1456), прије свих заслугом ученог деспота Стефана Лазаревића (1377–1427). У успону насилно прекинута култура морала је да чека нове околности да би се, као понорница, поново остварила. Пожаревачки мир (закључен 21. VII 1718) донио је такву прилику управо Београду (под аустријском влашћу 1718–1739) — граду који је деспот Стефан 1403. учинио престоницом српске државе. Упорна и вишестрана просвјетна настојања (овај процес је *испрекидан али је динсијвен*) да се у Хабзбуршкој монархији успостави модерно српско школство⁵⁰ био је започео

цем на Ђирковића, тему прегледно излаже Андрија Веселиновић, „Образовање у средњовековној Србији“, у: *Образовање код Срба кроз векове*, Београд 2003, 9–19.

⁴⁸ О развоју и судбини грчке и српске просвјете од доба Византије и старе српске државе до Кораиса и Доситеја још увијек је вриједно пажње дјело Владана Ђорђевића *Грчка и српска просвјета* (Београд: Српска краљевска академија 1896).

⁴⁹ О томе Радован Самарџић, „Општи услови српске образованости под Турцима“, у: *Историја школа и образовања код Срба*, књ. I, Београд: Историјски музеј Србије 1974, 31–36.

⁵⁰ Заснивање и развој српских просвјетних институција у Хабзбуршкој монархији током XVIII вијека изузетно је важна и недовољно истражена тема; уз наредне редове видјети о томе: Петар Деспотовић, *Школе Срба у Угарској и Хрватској*, Крагујевац 1888; Мита Нешковић, *Историја српских школа у Аустро-Угарској Монархији*, Сремски Карловци 1897; Радослав М. Грујић, *Српске школе у Београдско-Карловачкој Митрополији (од 1718–1739 г.)*; *Прилози културној историји српскога народа*, Београд 1908; Р. М. Грујић, „Прилози за историју српских школа у првој половини XVIII. века“, *Споменик Српске краљевске академије*, XLIX, други разред 42 (Београд 1910) 99–143 (извори); Р. М. Грујић, „Прва Српска Гимназија у Новом Саду (1731–1775.)“, *Лейпциг Мајинце српске*, г. CI, књ. 313, св. 1–3 (1927) 364–375; Радослав Чурић, „Српске школе у Хабзбуршкој Монархији до половине XVIII века“ и Нико

Патријарх Арсеније III Црнојевић

убрзо након Велике Сеобе (1690) патријарх **Арсеније III Црнојевић** (1633–1706): он двапут (1698. и 1706) безуспјешно моли да му се одобри оснивање више школе. Митрополит београдски (од 1726. београдско-карловачки⁵¹) **Мојсије Петровић** (1677–1730) обраћа се руском цару Петру Великом 1718. и 1721. за помоћ у отварању српских школа, резултат чега је долазак Максима Суворова који 1. октобра 1726. у Карловцима оснива руско-словенску школу. Но копља су се ломила око Београда: Митрополитова просвјетна прегнућа подржана одлукама Народно-црквеног сабора 1726. да се те године у Београду отвори славено-латинска школа и његове намјере из 1729. да у Београду оснује Духовну академију по руском узору — нису могле да савладају препреке које је постављао Беч, упркос царском рескрипту од 12. априла 1727. којим је Србима у Монархији одобрено отварање нижих и виших школа. На исту стазу 1731. крочили су митрополит **Вићентије Јовановић** (1689–1737) и епископ бачки **Висарион Павловић** (1696?–1756): те године је Митрополит у Карловцима основао словенско-латинску школу (Покрово-богородична школа, радила до 1737),

ла Гавриловић, „Српско школство у Хабзбуршкој Монархији у другој половини XVIII века“, у: *Историја школа и образовања код Срба*, књ. I, Београд: Историјски музеј Србије 1974, 99–118 и 119–153; Никола Гавриловић, „Школство код Срба у Хабзбуршкој Монархији“, у: *Историја српског народа*, књ. IV, т. 2: *Срби у XVIII веку*, Београд 1994, 350–362; Војин С. Дабић, „Српско школство у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку“, у: *Образовање код Срба кроз векове*, Београд 2003, 31–39; Исидора Точанац, *Српски народно-црквени сабори (1718–1735)*, Београд: Историјски институт 2008, 213–221: „Школе и образовање“.

⁵¹ Митрополије Београдска и Карловачка, које су се 1718. нашле у Хабзбуршкој монархији, ујединиле су се 1726. у Београдско-карловачку митрополију, а након Београдског мира 1739. поново је Београдска митрополија под Турцима а Карловачка под Аустријанцима. О томе сада Исидора Точанац, „Београдска и Карловачка митрополија: Процес уједињења (1722–1731)“, *Историјски часопис*, књ. LV (2007) 201–217.

а Епископ исту такву (Рождество-богородична школа, дјелатна до 1789) у Петроварадинском Шанцу (како се од 1713. до 1748. звао Нови Сад).

Толика концентрација просвјетног трудољубља у кратком периоду на малом простору и акумулација бројних просвјетних иницијатива морале су уродити плодовима, гдјекад накнаднима, упркос нескривено ненаклоњеном државно-политичком амбијенту. Већ је митрополиту Мојсију било јасно да су за трајне и добре школе неопходне сопствене снаге, па је књизи склоне ђаке слао у Кијевску духовну академију да би имао спремне учитеље за српске школе.⁵² То је

⁵² О Србима у Кијевској Академији видјети: Н. И. Петровъ, „Воспитанники Киевской Академии изъ Сербовъ съ на-

наставио и његов наследник митрополит Вићентије, коме су питомци морали положити писмену заклетву да ће се по свршетку школе вратити у отечество да би друге учили („јако аз по совершени ученија не инуде камо, но паки к отечеству моему прити и учение иним преподавати бу

чала синодалнаго периода и до царствованія Екатерины II. (1721–1762. г.)“, *Извѣстія Отдѣленія рускаго языка и словесности Императорской Академіи наукъ*, т. IX, кн. 4 (С. Петербургъ 1904) 1–16; изводи у: Валеријан Придићевић, „Срби питомци кијевске академије у времену од 1721–1762. год.“, *Бојословски ѿласник*, г. IV, књ. VII (Сремски Карловци 1905) 248–252; Никола Радојчић, „Кијевска Академија и Срби“, *Српски књижевни ѿласник*, бр. 307 (XXXI, 9) (1913) 668–673; Мирко Јовановић, „Срби у руским школама у XVIII веку“, *Црква и Живој*, г. V, бр. 1–2 (1926) 16–30; Јордан Хаџи Видојковић, „Једна смотра“, *Весник Српске Цркве* XXXVII 4–6 (1932) 266–270.

Митрополит Вићентије Јовановић

ду“)⁵³. Услед предуго злехудих времена запрете-на но жилава струјања српске просвете (Хиландар — Пећка Патријаршија — Београд — Сремски Карловци — Нови Сад — Кијев) назиру се у личности просвећеног и преосвећеног Висариона Павловића: овај даскал у Хиландару и Пећи, образован изгледа у руским школама, архимандрит манастира Крушедола и потом епископ бачки (хиротонисан 17. V 1731) — отворио је на Малу Госпојину 8. септембра 1731. у својој резиденцији у Петроварадинском Шанцу *Рождество-Богородичну латинословенску школу* у трајању од шест година, а око 1740. и философско-теолошку Академију (*Духовнаја колеџија*) — дакле прву српску високу школу.⁵⁴

Успон српске просвете у Хабзбуршкој монархији прве половине XVIII вијека врхуни у изузетној личности **Дионисија Новаковића** (1705–1767).⁵⁵ Рођен у Книнској крајини у Далма-

⁵³ Текст једне такве заклетве из 1731. објавио је Димитрије Руварац, „Заклетва јерођаконa, који су одлазили на страну на науку“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду* III/3 (1930) 466–468.

⁵⁴ Упор. Радослав М. Грујић, „Патријарашки даскал и протосинђел Висарион Павловић“, *Гласник Скойској научној друштва*, књ. II, св. 1–2 (1927) 291–294; Р. М. Грујић, „Прва Српска Гимназија у Новом Саду (1731–1775.)“, *Летопис Маџице српске*, г. CI, књ. 313, св. 1–3 (1927) 364–375; Васа Стајић, „Нови Сад, његов магистрат и културна прегнућа новосадских Срба“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, књ. VI, св. 1 и 2 (1933) 1–160; Васа Стајић, „Два лика из Српскога Града или из Петроварадинског Шанца“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, књ. VII, св. 1–3 (1934) 95–128; 97–122 (Владика Висарион Павловић), нарочито 121–122; Васа Стајић, *Српска православна велика гимназија у Новом Саду*, Нови Сад: Матица српска 1949, 53–66: „Православна латинска школа у Новом Саду“; еп. Сава [Вуковић], *Српски јерарси од деветијо до двадесетијо века*, Београд: Евро, Подгорица: Универс, Крагујевац: Каленић 1996, 87–88.

⁵⁵ Димитрије Руварац, „Дијонисије Новаковић први учени српски богословски књижевник, професор, а потом владика будимски“, *Гласник Српске православне патријаршије*, г. V (1924) бр. 13: 196–203, бр. 14: 216–218, бр. 17: 274–277; одавде одштампано засебно: *Дијонисије Новаковић први учени српски богословски књижевник, професор, а његов владика бу-*

дији, пострижник манастира Савина код Херцег Новог, одакле као јерођакон одлази 1725. у Кијев гдје до 1737. завршава гимназију и Духовну академију (курс од 12 година или 8 разреда) са изванредним успјехом („Ученија изряднаго“). На позив епископа бачког Висариона враћа се из Русије 1737. у Петроварадински Шанац за учитеља философије и теологије у Рождество-Богородичној латинословенској школи и у Духовној колеџији за младе богослове (*Collegium Vissariono-Pawlovicsianum Petrovaradinense*) — првој високој школи код Срба. Можда већ 1739. а сигурно 1743. године⁵⁶ Дионисије је префект петроварадинских училишта (префект је у Кијевској духовној академији био професор философије); престаје да предаје 1747. За епископа будимског хиротонисао га је митрополит Павле Ненадовић 23. јула 1749. у Сремским Карловцима. Упокојио се у Сентандреји 8. децембра 1767. гдје је сахрањен у саборној цркви.

димски: Приложак к историји српске књижевности, Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија 1924; Боривоје Маринковић, „Скица за три портрета“, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, књ. XI/1 (1968) 221–250 = Б. Маринковић, *Заборављени брајственици њо њеру*, Београд: Службени гласник 2008, 151–180: 153–162; „Дионисије Новаковић“; Боривоје Маринковић, „Литература о српским писцима XVIII столећа: Писац и преводилац Дионисије Новаковић (1705–1767), један од раних представника наше просвећености“, *Зборник за историју Маџице српске* 10 (1974) 185–191; Мирон Флашар, *Studium (liberalium) litterarum као образац образовања попуњен српској школи у XVIII веку, XVIII столеће*, књ. II, св. 2, Нови Сад: Културно-просветна заједница Војводине, Друштво за проучавање XVIII века, 1997; Ненад Ристовић, *Црквени класицизам у српској књижевности* (необјављена докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету Универзитета у Београду 2003), 125–150: „Слово о похвалах и пољзе наук сводних Дионисија Новаковића“; Владимир Вукашиновић, *Српско дарокно доисловље: Бидлијско и свейиџајинско доисловље у Карловачкој митрополији XVIII века*, Београд, Краљево, Нови Сад 2008, 107–153: „Дионисије Новаковић“.

⁵⁶ Као префект, Дионисије је 12. јуна 1743. потписао сведоџбу Теодора Нешића; о томе Марко Протић, „Сведоџба ‘содалса Теодора Нешића’ из 1743“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, књ. IX, св. 1 и 2 (1936) 94.

Пошто Висарионов и Дионисијев Collegium представља зачетак универзитетске наставе код Срба, важно је навести чињенице које га освјетљавају. Као професор философије и теологије, Дионисије Новаковић је своја предавања започео (9./20. децембра 1739) приступном програмском бесједом о похвали слободних наука и користи од њих: „Слово у дан зачећа Пресвете Богородице и Приснодјеве Марије О похвалама и користи од Слободних Наука“ (Слово в ден зачатија Пресвјатија Богородици и Приснодјеви Марији О похвалах и ползје Наук Свободних)⁵⁷. У бесједи изложен образовни систем исходи из класичног општег образовања које су европски средњовјековни универзитети развијали као слободне вјештине (*artes liberales*), па је овим предавањем положен модерни темељ класичним и хуманистичким на-

⁵⁷ Бесједу је пронашао Димитрије Руварац (1842–1931) међу рукописним бесједама гласовитог проповједника, шидског проте Стевана Урошевића (око 1759–1805) и објавио у наведеном раду (нап. 55), стр. 197–203 одн. 4–10. Подробну формалну и садржинску анализу бесједи предузимају М. Флашар и Н. Ристовић (в. нап. 55).

укама код Срба. И у другим областима Дионисије је основоположитељ: његова у препису сачувана књига *Историја природнаја философ* (око 1747) представља га као оснивача природних наука код Срба; његов *Ейиштом* (1741) је прва српска литургија, а *Проедија* (1744) је његов катихизис. Дакле, и када је теологија у питању — Дионисијева дјелатност има толики значај да за Collegium и њега можемо везати настањак високог теолошког образовања код Срба.

Пошто се традиција не само добија него и задобија, онда смо дужни да интерпретативно интегришемо насилно спречаван и фрагментаризован развој српске просвјете. А један каснији важан догађај баца додатну свјетлост на Дионисијево Слово: у Београду ослобођеном 1807. отворена је Велика Школа сличном свечаном приступном бесједом (31. августа 1808)⁵⁸ главног надзиратеља училишта Доситеја Обрадовића

⁵⁸ Предавање је објављено као глава шеста другог дијела *Собранија разних наравоучијелних вештјеј* насловљеног Мезимац (Будим 1818): Доситеј Обрадовић, *Собраније разних наравоучијелних вештјеј / Мезимац*, Сабрана дела, књ. 4, Београд: Задужбина Доситеј Обрадовић 2008, 210–216.

(1739–1811) „О дужном почитанију к наукам“. Послије *Слова* Дионисија Новаковића ово је *групи* текст овакве врсте у српској књижевности, а од њега се рачуна почетак рада Универзитета у Београду. Изгледа да је Дионисије држао своје *Слово* у години одређеној да се роди Доситеј.

Изучавање и разумијевање историје и природе наших образовних установа изузетно је важно и за поимање нашег културног самообразовања, и за саморазумијевање из односа према образовању, и за наш одговор на питање смисла и улоге људског знања уопште.

Потпис Дионисија Новаковића

У срдцѣ почитанију к наукамъ
Д. Новаковић
Дионисиј Новаковић

Потпис Доситеја Обрадовића

Д. Обрадовић

Александар Раковић

Високо образовање Српске православне цркве 1899–1936: путеви и раскршћа

Предговор

Кратак осврт на школовање српских теолога
у 19. веку и почетком 20. века

Дуг пут до Православног богословског факултета
у Београду 1899–1920.

Карловачка богословија
на домак факултетског статуса 1914–1920.

Кратко постојање
Источно-православног богословског факултета у Загребу 1920–1924.

Богословски факултет
и/или духовна академија 1922–1936.

Накнадно признање факултетског ранга
Карловачкој богословији и Задарској богословији 1925–1933.

Закључак

ЦННАСА РЫ ВЪ НІМЪ
СТА·ННЄДННАЖЕШНН
ЮНЕПАДЕ НАЗЕМЛН·БЕ
ЗУОЦА ВАШЕГО·КАМЖЕ
НВЛАСН ВСН ГЛАЖЫІУТЕ
ННБЮДУТЬ·НЕУВОІТЕ
СЕ·МНОЗЪХЪБОПТНЦЬ·
СЛАЖНШНЕСТЕВЫ·

ВЕРЪ·Г·НЄ·Ш·В·МА·ГЛА·Д·В·

МН
ВРЪШ·СЛЫШАВЫОА
ВЖНЛНШНДЪЛАХЪА·
ПОСАДКАШОРУНІКЪСВО
НХЪ·РЕАМІОТЫЛНЕСН
ГРЕДЫНЛН ННОГО
УАЕМЪ·ШВЕЩАВЫСЪ
РЕНМА·ШДЪШАВЪЗВ
ЪСТНТАНОАНУ·ЕЖЕСЛЫ
ШАСТАНВНДЪСТА·СЛЫ
НПРОЗІРАЮТЬНХРОМІХО
ДЕТЬ·ПАОІСАЖЕННОУШ

ННШІЕЛГОКЕСТВРЮТЬ·
НБЛЖЕНЪЕСТЫНЖЕНЕСЬ
БЛАЗНІТЬСЕОМНЪ·ТЪМ
АЖЕНСХОДЕЩЕМАНАУЕТЬ
ІСЪГЛТННАРОДОМЪОНШАНЪ·
УЕСОВІДЪТНЗІДОСТЕВЪ
ПІОСТЫНІО·ТРЕТЬЛНВЪ
ТРОМЪКОЛЪБЛЮШНСЕ·НЪ
УЕСОНЗІДОСТЕВІДЪТЬ·УЛО
ВІСАЛНВЪМЕКЪКІРНЪЗН
ОБЛЪУЕНА·СЕЖЕМЕІЗЫКА
НОСЕТЬ·ВЪДОМОХЪЦРХЪ
СІОТЬ·НЪУЕСОНЗІДОСТЕ
ВІДЪТЬ·ПРІКАЛІЕНГЛЮ
ВАМЪ·НБОЛЕПРІКА·СІВО
ЕСТЬОНЕМЖЕПНСАНОЕСТЬ·
СЕАЗЪПОСЛІОМНГЛАСВОЕГ
ОПРЕДЛНЦЕМЪТВОИМЪ·
НЖЕУГОТОВІТЬ·ПІОТЬ
ТВОИПОБАТОВОЮ·АМН

Високо образовање Српске православне цркве 1899–1936: путеви и раскршћа

Предговор

Високо образовање Српске православне цркве је једна од тема црквене историје која је недовољно истражена и расветљена. О покушајима устављена православних богословских факултета у Краљевини Србији и Аустро-Угарској Монархији од прелома векова до Првог светског рата углавном је писано узгредно. До сада нису урађени упоредни прикази развитка ове идеје и историја конкретних предлога и иницијатива за конституисање високог теолошког образовања српског народа ни у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца/Југославији. Током истраживања за пројекат *Српска теологија у двадесетом веку* Православног богословског факултета у Београду одлучио сам да испитам ова поља и о томе сам од 2007. до 2009. објавио четири рада („Академска и политичка расправа о Богословском факултету током 1919. године“, *Српска теологија у двадесетом веку*, I, Београд 2007, 110–125.; „Источно-православни богословски факултет Свеучилишта у Загребу 1920–1924“, *Српска теологија у двадесетом веку*, II, Београд 2007, 221–238.; „Иницијативе за стицање високошколског статуса и накнадно признање факултетског ранга Карловачкој богословији (са освртом на сличан пример Задарске богословије) 1914–1933“, *Српска теологија у двадесетом веку*, III, Београд 2008, 150–159.; „Предлози и расправе о високим богословским студијама у Краљевини Србији 1899–1914“, *Српска теологија у двадесетом веку*, IV, Београд 2009, 104–116).

У овој књизи трудио сам се да, за период прве четири деценије 20. века, прикажем и анализирам историју идеје о оснивању православних богословских факултета српског народа, ривалства између школских центара у Београду и Сремским Карловцима, сукобе које су у уједињеној југословенској држави имали Православни богословски факултет у Београду и Источно-православни богословски факултет у Загребу, дилеме које је део врха Српске православне цркве имао око карактера високог теолошког образовања кроз предлоге о духовној академији и накнадно признање факултетског ранга Православном српском богословском училишту у Сремским Карловцима (Карловачка богословија) и Православном богословском заводу у Задру (Задарска богословија) према законодавству Краљевине Југославије, након што су оне обуставиле рад.

У складу с тим је начињена структура дела. Након *Предговора* следи уводно поглавље *Крајак осврт на школовање српских теолога у 19. веку и почетком 20. века*. У поглављу *Дуи њиш до Православној богословској факултети у Београду 1899–1920*. приказани су дилеме, дебате и разговори о оснивању православног богословског факултета на новом Београдском универзитету, доцнији разлози због којих се оклевало са отпочињањем рада овог факултета до Првог светског рата и политички и академски разлози за његово установљење одмах након стварања југосло-

венске државе. У овом поглављу неће бити речи о школском раду новооснованог Православног богословског факултета Универзитета у Београду јер ова установа заслужује посебну монографију која ће до краја осветлити њену историју. Поглавље *Карловачка дојословија на домак факултетској сџајџу 1914–1920*. баца светло на конкретне предлоге које су Карловачка митрополија и Карловачка богословија упућивале властима Аустро-Угарске и Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца за уздизање ове школе у ранг факултета. У овом поглављу је приказано и да је Карловачка богословија укинута током борбе Православног богословског факултета у Београду и Источно-православног богословског факултета у Загребу за баштињење њеног наслеђа. Током постојања, и поред више покушаја, Карловачка богословија није досегла ранг факултета, али није институционално прерасла ни у један од два поменута богословска факултета. Следеће поглавље *Крајко јосјојање Исјочно-јравославној дојословској факултетској у Загребу 1920–1924*. представља историју ове високошколске установе Загребачког свеучилишта, показује политичке разлоге који су довели до оснивања и укидања овог факултета, осветљава сукобе које је ова висока школа имала са Православним богословским факултетом у Београду. Кроз наредно поглавље *Бојословски факултет и/или духовна академија 1922–1936*. уочавамо дилеме дела врха Српске православне цркве око карактера високе школе потребне њеном свештенству, размишљање о евентуалном укидању Православног богословског факултета у Београду који би заменила духовна академија, али и доцније сазревање идеје о духовној академији као високој школи за образовање монаштва која би постојала упоредо са Православним богословским факултетом. У следећем поглављу *Накнадно јри-*

знање факултетској ранја Карловачкој дојословији и Загарској дојословији 1925–1933. објашњење су разлози који су довели до ретроактивног признања факултетског статуса овим стручним школама. Затим следе *Закључак, Прилози и Библиографија*.

Истраживања архивске грађе обавио сам у Архиву Југославије (АЈ), Архиву Србије (АС) и архиви Православног богословског факултета у Београду (АПБФ). Истраживања штампе и периодике обављена су у Народној библиотеци Србије, Универзитетској библиотеци у Београду, библиотеци Архива Србије и библиотеци Православног богословског факултета у Београду. Користио сам и бројну историографску литературу. Фотоматеријал сам начинио или добио из збирки, колекција и грађе Српске православне цркве, Архива Југославије, Архива Србије, Српске академије наука и уметности, Матице српске, Православног богословског факултета у Београду, Музеја града Београда и Историјског архива Неготина. Три слике су преузете из онлајн збирке Конгресне библиотеке у Вашингтону.

Укрштање података из архивске и библиотеке грађе, као и примарне и секундарне литературе, указало је да су коришћени извори давали релеватне и богате чињенице од највишег значаја за истраживање теме *Високо образовање Српске јравославне цркве 1899–1936: јушеви и раскрића*.

Нажалост, нисам могао да обавим истраживање фонда Универзитета у Београду, смештеног у згради Архива Србије у Железнику, јер се овај објекат током рада на књизи интензивно реновирао и био затворен за истраживаче. Такође, није било никаквих могућности за истраживање архивске грађе Српске православне цркве која се, потпуно несређена, налази у звонику цркве Светог Марка у Београду.

Наглашавам да је више историчара и теолога писало о школовању српских теолога у иностранству и дотицало се, кроз шири контекст црквеног и световног образовања, високог теолошког образовања Срба у 19. веку и прве четири деценије 20. века: Ђоко Слијепчевић, Чедомир Драшковић, Никола Гавриловић, Димитрије Калезић, Предраг Пузовић, Радмила Радић,

Радомир Ракић, Софија Божић, Љубодраг Поповић, Урс фон Аркс и други.

Поседно захваљујем проф. др Богољубу Шијаковићу, коаутору књиге *Универзитет и српска теологија*, на сталној подршци и саветима као и рецензентима књиге: проф. др Љубодрагу Димићу, проф. др Радовану Биговићу и проф. др Илији Марићу.

А. Р.

Кратак осврт на школовање српских теолога у 19. веку и почетком 20. века

У 19. веку током јачања српске световне интелигенције и елите у Аустрији односно Аустро-Угарској, као и стварања световне интелигенције и елите у Србији, постало је актуелно и питање високог образовања српског свештенства. Иако су у Сремским Карловцима и Београду радили на отварању српских богословских факултета и духовних академија, ова идеја реализована је тек у уједињеној држави Срба и Југословена након Првог светског рата. Српски теолози су високо образовање дотле углавном добијали на духовним академијама у Кијеву, Москви и Петрограду, православним богословским факултетима у Черновцима и Атини и Старокатоличком факултету у Берну.

Први Срби су почели да се образују у „руским вишим духовним школама“ крајем 17. века.¹ Срби из Карловачке митрополије су се у 18. веку школовали у руским духовним академијама.² Ове високе школе су и у 19. веку привлачиле младе Србе из Аустрије и Аустро-Угар-

ске жељне теолошког образовања и биле су њихова главна дестинација све до отварања Православног богословског факултета у Черновцима (1875), градињу који се налазио на ивици Аустро-Угарске недалеко од границе са Русијом. Овај богословски факултет, на коме су се школовали и Срби, служио је углавном за образовање руских и румунских поданика Аустро-Угарске.³ Угарски министар културе барон Трефор Етвеш је 1870. предложио да се на Универзитету у Будимпешти оснује православни богословски факултет, али од овога није било ништа.⁴ Срби из Аустро-Угарске студирали су крајем 19. века и почетком 20. века и на Православном богословском факултету у Атини.⁵

¹ Стеван М. Димитријевић, „Православни богословски факултет у својој десетој години“, *Бојословље*, 1, Београд 1930, 72.

² Радмила Радић, „Образовање свештенства Српске православне цркве у 19. веку и у првој половини 20. века“, *Образовање код Срба кроз векове*, Београд 2003, 102. — Радмила Радић наводи да се у првој половини 18. века 28 Срба из Карловачке митрополије школовало у Кијевској духовној академији. — Архиепископ бјелгородски Петар Смелић, Србин, је омогућио да се нешто пре половине 18. века о трошку руске државе сваке године прими по 24 Срба на Петроградску духовну академију и Кадетски корпус. О томе више у: Мирјана Савић, „Школовање српских ђака у Русији и митрополит Михаило“, *Живот и дело митрополијца Михаила (1826–1898)*, Београд 2008, 263.

³ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. — Елаборат о уздизању Карловачке богословије у ранг факултета од 11/24. фебруара 1914. — О наставницима Карловачке богословије који су се школовали на факултету у Черновцима видети у: Никола Гавриловић, *Карловачка бојословија (1794–1920)*, Сремски Карловци 1984. — На пример: Марко Микијељ, Лазар Мирковић, Симеон Станковић и Димитрије Стефановић (сва четворица из Аустро-Угарске). О томе у: *Бојословски факултети Српске православне цркве 1920–1980*, Београд 1980. као и у: Радомир Ракић, *Православни бојословски факултети у Черновцима*, Београд 2009, 87–96.

⁴ Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, II, Београд 1991, 198. — Слијепчевић пише према: Тодор Мандић, *Успомене из нашег црквено-народног живота*, II, Нови Сад 1899, 175.

⁵ Милош Немањић, *На истрају српске интелекције XIX века: Топографија и социографија*, Београд 2008, 307–332. — Милош Немањић је сумирао податке о школовању српских архијереја које је, кроз њихове биографије, приредио епископ шумадијски Сава у: Сава Вуковић, *Српски јерарси од деведесетог до двадесетог века*, Београд 1996.

Почетком 20. века српски студенти из Аустро-Угарске су, заједно са студентима из Србије, уписивали и Старокатолички факултет у Берну.⁶

Млади богослови из Србије су организовано послати на студије теологије у Русију 1846. године.⁷ Руске духовне академије су у наредним деценијама остале најпривлачније школе за теологе из Србије.⁸ Студената из Србије било је на Православном богословском факултету у Черновцима⁹ и на Православном богословском факултету у Атини.¹⁰ Грчка, као и Енглеска, постају важније дестинације за српске студенте теологије након слома Царске Русије.¹¹ Српских студената теологије било је и другде.¹² У иностранству су високо теолошко образовање стицали и Срби из Црне Горе и Босне и Херцеговине.¹³ Неки срп-

ски теолози који су студирали у Русији одлазили су на додатно теолошко усавршавање на немачке протестантске факултете.¹⁴

На Православном богословском факултету у Черновцима су докторирала шесторица професора Православног богословског факултета у Београду (Димитрије Стефановић, Лазар Мирковић, Марко Микијељ, Симеон Станковић, Радивој Јосић, Атанасије Поповић), петорица српских епископа (митрополит дабро-босански Петар Зимоњић, епископ темишварски Георгије Летић, епископ будимски Георгије Зубковић, епископ злетовско-струмички Симеон Злоковић, епископ банатски Викентије Вујић). Докторске дисертације на Православном богословском факултету у Черновцима одбранило је још неколико српских теолога. Исти факултет је завршио и епископ захумско-херцеговачки Николај Јовановић. Доступни подаци сугеришу да се на Православном богословском факултету у Черновцима школовало 36 православних Срба.¹⁵ Могуће је да је овај број и већи.

Изузетно је важно и да је шест ректора Лицеја, Велике школе и Универзитета у Београду имало богословско образовање. Константин Бранковић је био ректор Лицеја и Велике школе, Гаврило Поповић и Сава Јовшић ректори Лицеја. Сва тројица су завршила Карловачку богословију. Ректори Велике школе Алимпије Васиљевић и Пантелија Срећковић завршили су Духовну академију у Кијеву. Чедомиљ Митровић, ректор Универзитета у Београду, завршио је Духовну академију у Москви.¹⁶ Српски теолози су,

⁶ Урс фон Аркс, „Епископ Николај Велимировић (1880–1956) и његове студије у Берну“, *Српска теологија у двадесетом веку*, II, Београд 2007, 25–27. — Према Арксу, од 1903. до 1940. Старокатолички факултет у Берну уписало је 16 српских студената. До 2006. на овом факултету студирало је 43 Срба.

⁷ Ђоко Слијепчевић, нав. дело, 355. — Слијепчевић пише да је на пут у Русију кренуло пет богослова. Податке даје према: Васиљ Поповић, „Ђачки путопис митрополита Михаила“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, XVIII, св. 1–2, 1938, 449. — Радмила Радић пише да је на пут у Русију кренуло шест богослова. О томе у: Радмила Радић, нав. дело, 105.

⁸ Радмила Радић, нав. дело, 118.; Мирјана Савић, нав. дело, 265–268.

⁹ Атанасије Поповић из околине Ниша и Радивој Јосић из Крушевца. О томе у: *Богословски факултети Српске православне цркве 1920–1980*, Београд 1980.; Радомир Ракић, нав. дело, 96–100.

¹⁰ Љубинка Трговчевић, *Планирана елија: О стиудентима из Србије на европским универзитетима у 19. веку*, Београд 2003, 44. — О томе и у: Милош Немањић, нав. дело, 307–332.

¹¹ Радмила Радић, нав. дело, 118.

¹² Исто, 119.

¹³ О школовању Гаврила Дожића на Православном богословском факултету у Атини видети у: Радмила Радић, *Живот у временима: Гаврило Дожић (1881–1950)*, Београд 2006, 50–55.; — О школовању Срба из Босне и Херцеговине видети у: Мирјана Савић, нав. дело, 263–264.

¹⁴ Стеван М. Димитријевић, нав. дело, 72.

¹⁵ Радомир Ракић, нав. дело, 81–131.

¹⁶ Константин Бранковић је завршио Карловачку богословију и био је ректор Лицеја 1841/42, 1846/47, 1851/52, 1852/53, 1859/60, 1860/61, 1861/62, 1862/63. и Велике школе 1863/64, 1864/65. Гаврило Поповић је завршио Карловачку богословију, замонашио се 1834, а ректор Лицеја је био 1842/43. Сава Јовшић је завршио

дакле, са колегама из осталих струка, утемељили високо школство српског народа.

Карловачку богословију, а ректор Лицеја је био 1848/49. Алимпије Васиљевић је 1857. завршио Духовну академију у Кијеву. Ректор Велике школе је био 1875/76. Пантелија — Панта Срећковић је завршио Духовну академију у Кијеву и Историјско-филолошки факултет Кијевског универзитета. Ректор Велике школе је био 1884/85. и 1890. Чедомил Митровић је завршио Духовну академију у Москви и Правни факултет у Бечу и Тибингену, где је и докторирао. Ректор Универзитета био је 1927/28, 1928/29, 1929/30. Сви подаци према биографијама ректора у: Бранислава Јордановић, *Ректори Лицеја, Велике школе и Универзитетског у Београду 1838–2005*, Београд 2005, 14, 16, 24, 40, 46, 88.

Искуства која су стизала из разних високих као и стручних школа требало је уједначити и прилагодити потребама Српске православне цркве ради образовања теолога и вероучитеља.¹⁷ Тиме је додатно сазрела идеја о оснивању једне или више високих школа Српске православне цркве.

¹⁷ Стеван М. Димитријевић, нав. дело, 72–73.

Дуг пут до Православног богословског факултета у Београду 1899–1920.

Питање православне теологије у високом школству Србије отворено је средином 19. века. Иако је о овој теми расправљано током наредних педесетак година, иако су позитивно мишљење о отварању високе теолошке школе на београдском Лицеју и Великој школи давали представници власти, научници и стручњаци, богословске студије нису отворане чак и када се чинило да се налазе на дохват руке.¹

Политичке борбе, ратови, каткад веома лоши односи државног и црквеног врха, промена српских династија и друге прече државне бриге несумњиво су утицали на дуго пролонгирање оснивања високе теолошке школе у Београду. Делимично је на кашњење богословског факултета утицао и однос Православне цркве у Краљевини Србији (Српска црква) према овом питању. Врх Српске цркве је на размеђу два века изражавао дилему према статусу високог теолошког образовања: да ли ће оно бити организовано као богословски факултет у оквиру Велике школе или Универзитета, те да ли ће бити духовна академија са или без институционалних веза са другим београдским факултетима. Законом о Универзитету из 1905. године постигнуто је наизглед компромисно решење којим су присталице духовне академије ипак однеле привремену победу над богословским факултетом, али сасвим пирову јер ду-

¹ О разним пројектима и предлозима из 19. века за оснивање богословског факултета видети у: Љубодраг Поповић, „Богословски факултет — од идеје до реализације“, *Српска теологија у двадесетом веку*, I, Београд 2007.

ховна академија није установљена иако је то поменути законем било предвиђено.

Погледајмо прво како су изгледале расправе о високим богословским студијама у Србији крајем 19. и почетком 20. века, какво су решење предлагали професори Велике школе и какав је био однос јавности према овом важном проsvетном питању.

Препознавање проблема и тражење решења за високо теолошко образовање у Србији на прелому 19. и 20. века

Аустрофилска политика кнеза, а потом краља Милана Обреновића довела је 1881. до свргавања митрополита Михаила Јовановића, поглавара Српске цркве, и до поделе црквене јерархије. Након абдикације Милана Обреновића митрополит Михаило се 1889. вратио из Русије и заузео је своје место на челу Српске цркве. Успостављена је канонска јерархија. Међутим, све до смрти митрополита Михаила 1898. није дошло до помирења две групе епископа које су током осамдесетих година биле у сукобу. До помирења јерархије дошло је средином фебруара 1898. пошто је за новог митрополита Србије изабран Инокентије Павловић. Поред унутрашњих сукоба Српску цркву и друштво су на прелому векова додатно слабиле сталне смене српских влада.²

² Ђоко Слијепчевић, нав. дело, 388–397, 411–415, 419–423. — Митрополит Михаило се налазио на челу Српске православ

не цркве у Србији од 1859. до 1881. и од 1889. до 1898. године. Милан Обреновић га је збацио са црквене власти 1881. због Михаилове окренутости ка Русији. На митрополитски трон Михаило се вратио 1889. године. Митрополит Инокентије је водио Српску православну цркву у Србији од 1898. до 1905.; — Михаило (Милоје) Јовановић (Сокобања, 1826 — Београд, 1898), завршио Београдску богословију и Духовну академију у Кијеву. За епископа шабачког изабран је 1854, за митрополита београдског 1859. Био је посвећен развијању црквене просвете. Према: *Енциклопедија српског народа*, Београд 2008, 676. — Инокентије (Јован) Павловић (Шабац, 1840 — Београд, 1905), завршио Семинарију и Духовну академију у Кијеву, за епископа нишког изабран 1894, за митрополита београдског 1898. Према: Ђоко Слијепчевић, нав. дело, 388–397, 411–415, 422–423.; — За разлику од Ђока Слијепчевића, Радмила Радић наводи да митрополит Инокентије није окон-

У ово време је дошло и до објективног сагледавања кризе богословског школства у Србији. Српски свештеници модернијих погледа су почетком последње деценије 19. века били сасвим уверени да се грађанство одаљило од цркве јер је постало образованије од градског свештенства. Решење за овај проблем видели су у озбиљној реорганизацији црквеног школства и напуштању застарелог уређења Београдске богословије која је нудила оскудно образовање. Предлагали су да се поред средњег установи и више или високо теолошко образовање.³ Избегавање овакве реорганизације сматрано је штетом за „напредак српске цркве и државе“ која ће онемогућити да српски грађани у црквама слушају добре беседнике „с вишим образовањем и већом научношћу и даром“, какве у неким црквама слушају „најинтелигентнији и најобразованији грађани, нпр. Париза и Лондона“.⁴

Проблем је, дакле, уочен и времена за одуговлачење било је све мање. У Српској цркви су били сигурни да им образовање у старој Београдској богословији не даје ваљане кандидате за студије теологије и због тога је извршена реформа средњошколског образовања. Црква је укинула стару Богословију и основала нову. Упис уче-

чао студије на Духовној академији у Кијеву. У: Радмила Радић, „Образовање свештенства...“, 113.

³ Дим. К. Михајловић, „На прагу преуређења наше Богословије“, *Весник Српске Цркве*, фебруар 1892, 162–180.; Р., „Проект закона о Богословији“, *Весник Српске Цркве*, јун 1892, 576–585.; Н. Р., „Богословија и Учитељска школа“, *Весник Српске Цркве*, јул 1892, 654–669. — Више о полемици у: Александар Раковић, „Академска и политичка расправа о Богословском факултету током 1919. године (са освртом на раније писање Весника Српске цркве)“, *Српска теологија у двадесетом веку*, I, Београд 2007, 110–114. — Овај рад је презентован 26. октобра 2006. на научном скупу Српска теологија у двадесетом веку који је одржан на Православном богословском факултету у Београду и објављен је у истоименом зборнику у фебруару 2007.

Митрополит београдски Михаило Јовановић

Архимандрит Ниђифор Дучић

ника у нову деветогодишњу Богословију Светог Саве у Београду, која је требало да унапреди црквено школство, почео је 1900. године.⁵ Митрополит Михаило је ову школу осмислио према руском примеру.⁶ О озбиљној организацији теолошких студија тек сада је могло бити речи.

Митрополити Михаило и Инокентије су сматрали да је оснивање духовне академије боље решење од богословског факултета.⁷ Обојица епископа су студирала на Духовној академији у Кијеву⁸ и ова чињеница је знатно допринела да околности око решавања статуса високог теолошког образовања и у Србији крену ка фаворизовању концепта духовне академије. Митрополит Михаило је, иначе, имао намеру да најбоље моделе руског богословског школства пренесе у Србију. Врло утицајни архимандрит Нићифор Дучић је, пак, сматрао да у Србији због недостатка адекватног наставног кадра нема услова за стварање духовне академије и да свршене богослове треба слати у Русију.⁹ Нема сумње, дакле, да је црквени врх крајем 19. и почетком 20. века био склон концепту духовне академије.

⁴ Н. Р., „Богословија и Учитељска школа“, *Весник Српске Цркве*, јул 1892, 654–669. — Чланак је потписан иницијалима Н. Р. — Поред ових разлога, мислило се и да би оснивање више Богословије могло у будућности да осујети развој верских секти.

⁵ У., „Богословија Св. Саве“, *Весник Српске Цркве*, децембар 1900. 1413–1415. — Чланак је потписан иницијалом У. Претходна „Богословија је остала са својим старим устројством све до времена (1904 г.) када је краљевским указом затворена“. Видети у: С. М. Веселиновић, „Виша богословска спрема“, *Весник Српске Цркве*, фебруар 1907, 81–83.

⁶ Ђоко Слијепчевић, нав. дело, 363.

⁷ „Теолошки факултет“, *Полиџика*, 29. март 1907.

⁸ Ђоко Слијепчевић, нав. дело, 355–357, 423.

⁹ Исто, 363–364.; — Нићифор Дучић, (Луг, Херцеговина, 1832 — Београд, 1900), архимандрит од 1863. У Црној Гори отворио десет основних школа и 1864. Цетињску богословију. Поред осталих високих положаја које је заузимао у Србији, био је народни посланик од 1877. до 1880. и од 1893. члан Српске краљевске академије. Према: *Енциклопедија српског народа*, 323–324.

У *Просветном гласнику* из јуна 1899. забележени су преговори Комисије за израду пројекта закона о претварању Велике школе у универзитет и представника Српске цркве, који су одржавани крајем марта и почетком априла 1899. Црквена делегација коју су чинили ректор Београдске богословије архимандрит Кирило и наставници ове школе Стеван Веселиновић, Петар Протић, Стеван Димитријевић и др Чедомиљ Митровић дошла је неусаглашеног мишљења. Архимандрит Кирило и Стеван Веселиновић били су на почетку разговора за оснивање духовне академије. Кирило је доцније пристао на оснивање богословског факултета који би формом више био налик духовној академији него универзитетском факултету. Веселиновић је неизобриво предложио да се Филозофски факултет ста-

Просветни гласник, јун 1899.

ви под управу Српске цркве и на њему изучавају теолошки предмети. Петар Протић и Стеван Димитријевић су били за оснивање богословског факултета, а овај други је мислио да факултет треба да буде под црквеном управом. Нема података о чему је говорио Чедомиљ Митровић (он је, видећемо доцније у тексту, имао једну од најважнијих улога у оснивању Православног богословског факултета на Београдском универзитету 1919. године). Чини се да су Комисија и црквена делегација могле да усагласе ставове о споразумном именовању професора богословског факултета од стране Министарства просвете и Српске цркве, али нису могли да се договоре да богословски факултет уписују и матурирани гимназиста. Иако је у Комисији уочено „неслагање“ са црквеном делегацијом, мишљење председника Комисије Стојана Бошковића „да опада-

ње религиозности код нас долази поглавито од недовољне богословске спреме наших свештеника“ пресудило је да Комисија 6. априла 1899. донесе начелну одлуку о оснивању богословског факултета.¹⁰ Према *Просветном иласнику* видимо да представници Српске цркве на састанцима са Комисијом нису наступили јединствено. У црквеној делегацији је било неслагања око карактера високе теолошке школе, а неслагања са Комисијом око других питања била су још наглашенија. Врло је значајна и чињеница да је Коми-

¹⁰ *Просветни иласник: Службени лисџ Министарства просвете и црквених послова Краљевине Србије*, јун 1899, 341–342. — Састанци Комисије и Српске православне цркве одржани су 23. марта, 30. марта и 6. априла 1899.; — Стојан Бошковић (Свилајнац, 1833 — Београд, 1908), завршио Лицеј у Београду. Био је министар просвете Кнежевине Србије. Ректор Велике школе 1877/78. Био је посланик Краљевине Србије у Букурешту, Атини, Паризу и Бриселу. Према: Бранислава Јордановић, нав. дело, 42.

сија своју одлуку донела због „опадања религиозности“ у народу.

Весник Српске цркве је у априлу 1899. објавио како разговори о оснивању богословског факултета нису текли глатко: „Комисија за проучавање питања о подизању наше Велике Школе на универзитет“ је „са изасланицима високопросвећенога господина Митрополита водила реч о томе: под каквим условима или погодбама, да се отвори Теолошки факултет. У почетку је ово питање изашло на извесне тегобе, које су на другој седници отклоњене. И тако је сада у изгледу, да ће се отворити Теолошки факултет на универзитету Краља Александра I. под оним условима, које предлаже црква.“¹¹ У чланку *Весника Српске цркве* нема речи о неслагањима у црквеној делегацији која уочавамо у *Просветном гласнику*. Кроз писање *Весника Српске цркве* и *Просветног гласника* већ тада можемо да наслутимо дуално решење (које је озваничено у Закону о Универзитету из 1905. године) о богословском факултету као духовној академији. Но, разговори и расправе далеко да су били окончани.

Професор Техничког факултета Велике школе др Богдан Гавриловић је на седници Комисије за израду предлога о оснивању Универзитета одржаној 27. октобра 1902. рекао како „сумња да би се одмах могао отворити и Теолошки факултет. За њега не би било у први мах ни професора ни ђака. Корисније је стога установити претходно једну Академију која би се постепено претворила у факултет“. Комисија је на истој седници једногласно усвојила предлог да у састав будућег универзитета уђе и богословски факултет, с тим што статус није прејудуциран.¹² За прецизирањем тада и није било потре-

¹¹ „Црквени гласник — Теолошки факултет“, *Весник Српске Цркве*, април 1899, 349–350.

¹² *Филозофски факултет Велике школе 1895–1905: Архив-*

бе јер је према мишљењу Академског савета Велике школе богословски факултет требало „поступно отварати“.¹³

Крајем 1902. професори Велике школе су се успротивили Предлогу закона о Универзитету који је израдио Академски савет јер „медицински факултет никако и не помиње, а отварање богословског факултета одлаже на неизвесна времена“. Сматрали су да универзитет не може бити потпун само са Филозофским, Правним и Техничким факултетом. Професори су у представци Народној скупштини и Министарском савету написали да је богословски факултет потребан Српској цркви јер „свештеници српског народа немају завода за своје највише стручно образовање у својој средини, него га морају тражити по туђини, а то је веома штетно, баш и онда, ако то чине у чисто православним теолошким факултетима другог ког племена, нпр. у руским, грчким и румунским“. „Још горе је ако су наши богослови приморани, да уче у теолошким факултетима друге које вере. Таких примера, на жалост, има доста, нарочито у последње време“. „Теолошки факултет потребан нам је и с обзиром на наше домаће прилике. Већ је крајње време, да наше свештенство подигнемо на виши степен стручног, научног, па и општег образовања, како би у народу што боље вршило своју узвишену задаћу“.¹⁴

ска ираћа из фондова Архива Србије, V, Београд 2005, 343–344.; — Богдан А. Гавриловић (Нови Сад, 1864 — Београд, 1947), студије математике завршио у Будимпешти где је и докторирао 1887. Предавао математику на Филозофском и Техничком факултету Велике школе у Београду. Ректор Београдског универзитета од 1910. до 1913. и од 1922. до 1924. Био је председник Српске краљевске академије и дописни члан Југославенске академије знаности и умјетности. Према: *Енциклопедија српског народа*, 218.; као и Бранислава Јордановић, нав. дело, 80.

¹³ Исто, 346–347.

¹⁴ Исто, 348–349.

Примећујемо оновремено уверење да нема кадрова ни за професоре ни за студенте богословског факултета. Да би у десетогодишњој перспективи обезбедила студенте, Српска црква је реформисала своје средњошколско образовање. Видимо да је део академске елите уважавао ову реалност, али и да је део сматрао како национални и политички разлози треба да превагну ка оснивању богословског факултета. Сви ови аргументи, укључујући и дилему да ли богословски факултет треба да има ранг једнак осталим факултетима или да буде духовна академија са посебним статусом, остали су актуелни и касније. Питање богословског факултета није решено ни крајем 1902. ни 1903. године. Тешке политичке прилике изазване сменом династија у Србији потисле су много шта у други план. Прерастање Велике школе у универзитет, а самим тим и

оснивање богословског факултета, ушло је поново у процедуру 1904. године.

Богословски факултет као духовна академија у Закону о Универзитету из 1905.

На септембарским изборима за Народну скупштину 1903. победу су остварила два радикалска крила добивши укупно 90% гласова. Народна радикална странка је освојила 75, Самостална радикална странка 66, Либерална странка је освојила 17 посланика, а Напредна странка и Социјалдемократска странка по једног.¹⁵ Две радикалске струје чиниле су коалициону власт у два владина мандата до новембра 1904. годи-

¹⁵ Боро Мајданац, *Народна скупштина Србије*, Београд 2001, 79–80.

не, а потом је нову владу са Николом Пашићем на челу оформила Народна радикална странка.¹⁶ У време овог Министарског савета и истог састава Народне скупштине коначно је отворен Београдски универзитет.

Предлог закона о Универзитету је пре уласка у скупштинску процедуру одобрио Државни савет, а по овлашћењу краља Петра Карађорђевића предлог је 15. децембра 1904. представљен Народној скупштини. Затим је о Предлогу закона о Универзитету позитивно мишљење дао надлежни Одбор који је за свог известиоца одредио једног од лидера Самосталне радикалне странке Љубомира Стојановића. Након што је прихваћен у Законодавном одбору, Предлог закона о Универзитету је упућен на разматрање посланичком клубу владајуће Народне радикалне странке. Тек пошто је тамо одобрен стигао је у фебруару 1905. посланицима на претресање.¹⁷

Богословски факултет је требало да буде устављен чланом 4. „као самостална Духовна Академија, по нарочитом закону“.¹⁸ Расправа о Предлогу закона о Универзитету је почела 7. фебруара 1905,¹⁹ а Народна скупштина га је усвојила 19. фебруара 1905.²⁰ Од 117 присутних посланика чак

¹⁶ *Владе Србије*, Београд 2005, 205–209.

¹⁷ Драгослав Јанковић, „Претварање Велике школе у Универзитет 1905. године“, *Универзитет у Београду 1838–1988*, Београд 1988, 57.

¹⁸ Стенографске белешке о седницама Народне скупштине у редовном сазиву за 1904. годину од 1. новембра 1904. до 3. марта 1905, I, XXVII редовни састанак Народне скупштине држан 15. децембра 1904, Београд 1905, 999–1004.

¹⁹ Стенографске белешке о седницама Народне скупштине у редовном сазиву за 1904. годину од 1. новембра 1904. до 3. марта 1905, II, LV редовни састанак Народне скупштине држан 7. фебруара 1905, Београд 1905, 1460.

²⁰ Стенографске белешке о седницама Народне скупштине у редовном сазиву за 1904. годину од 1. новембра 1904. до 3. марта 1905, II, LXVII редовни састанак Народне скупштине држан 19. фебруара 1905, Београд 1905, 1729–1731.

110 је гласало за Закон о Универзитету.²¹ На снагу је ступио 27. фебруара 1905.²² У Закону о Универзитету је остао и предложени члан 4. у неизмењеном облику.²³ Током посланичке расправе питање оснивања богословског факултета је углавном узгредно дотицано. Но, на мишљења тројица дискутаната се ипак мора обратити пажња.

Министар просвете и црквених послова Андра Николић је 7. фебруара 1905. током говора у Народној скупштини поводом разматрања Предлога закона о Универзитету рекао: „Односно факултета богословског ствар стоји с једне стране лакше, а с друге стране теже. Што се тиче оснивања богословског факултета, нема тешкоће у погледу новчаних средстава као у медецинском факултету и с те стране могли бисмо овај факултет и раније установити. Он ипак није одмах установљен, и у почетку закона, где се говори о факултетима, каже се: да ће се богословски факултет основати као духовна академија по нарочитом закону. Та одредба има свој нарочити разлог који ћу вам у кратко објаснити, и који је у том што богословски факултет не може бити у предавању потпуно слободан. Питање вере има једну финоћу, која се не може потпуно да сложи са слободом у предавању. И ако је учење наше православне вере слободно, много слободније него нпр. Католичко, ипак има основаног разлога да се богословска предавања морају тако уредити да ту и црквена управа задржи свој утицај. Због тих финоћа и таквих разлога ми смо се задржали на томе, да доцни-

²¹ Иван Божић, *Постанак и развој Универзитета у Београду*, Београд 1988, 16.

²² „Закон о Универзитету“, *Српске новине: Службени дневник Краљевине Србије*, 27. фебруар 1905.

²³ Стенографске белешке о седницама Народне скупштине у редовном сазиву за 1904. годину од 1. новембра 1904. до 3. марта 1905, II, LVIII редовни састанак Народне скупштине држан 10. фебруара 1905, Београд 1905, 1529.

је богословски факултет уредимо“.²⁴ Министар је, дакле, потпуно подржао став дела врха Српске православне цркве да јој је потребна духовна академија, а не богословски факултет равноправан осталим факултетима на универзитету. Ово је, наравно, био и став Министарског савета.

Истим поводом извештај о Предлогу закона о Универзитету Љубомир Стојановић је говорио: „Има још једна особина овога пројекта, а то је да се садања Велика Школа са проглашавањем Универзитета рашири у прави Универзитет. И данас има Универзитета на страни, који немају све факултете. Овим се поставља услов да се то прошири тиме, што ће се на философском одсеку установити један пољопривредни одсек, апотекарски курс, и може се установити катастарски курс; а спремаће се и за отварање богословског факултета, који се сада не установљава не зато, што немамо чиме, него због тога, што немамо ученика за тај факултет, пошто садања богословија ‘Св. Саве’ нема свршених ученика, који би могли слушати тај факултет, (а познато вам је, да је стара богословија укинута)“.²⁵

²⁴ Стенографске белешке о седницама Народне скупштине у редовном сазиву за 1904. годину од 1. новембра 1904. до 3. марта 1905, II, LV редовни састанак Народне скупштине држан 7. фебруара 1905. Београд 1905, 1462.; — Андра Николић (Београд, 1853 — Париз, 1918), књижевни критичар, оснивач и један од лидера Народне радикалне странке. Више пута министар, био је и председник Народне скупштине. Према: *Енциклопедија српског народа*, 747.

²⁵ Стенографске белешке о седницама Народне скупштине у редовном сазиву за 1904. годину од 1. новембра 1904. до 3. марта 1905, II, LVI редовни састанак Народне скупштине држан 8. фебруара 1905. Београд 1905, 1474.; — Љубомир Стојановић (Ужице, 1860 — Праг, 1930), дипломирао на Великој школи у Београду, где је и предавао. Један од оснивача Самосталне радикалне странке. Био је председник Владе Краљевине Србије од 16. маја 1905. до 1. марта 1906. Више пута је био министар просвете и црквених дела и једном министар унутрашњих дела Краљевине Србије. Био је редовни члан Српске краљевне академије и њен секретар од 1913. до 1923. Према: *Енциклопедија српског народа*, 1100.; као и: *Влада Србије*, 201–222.

Током ватреног говора против митрополита Инокентија посланик Алекса Ратарац је говорио о протекцији којом су неки богословски кандидати одлазили на школовање у стране духовне академије. Нарочито је у том смислу поменуо школовање митрополита Инокентија у Русији. Ратарац је Инокентија сматрао некавалитетним богословом и епископом. На крају свог обраћања је рекао да се такве грешке у одабирању кандидата за богословске студије не би могле десити на београдском универзитету чијем је оснивању дао своју подршку.²⁶ Овај говор је могао бити схваћен и као мишљење против духовних академија, иако му је главни циљ био да оцрни митрополита Инокентија кога је Ратарац, иначе, презирао. Оптужио га је да је Српску цркву начинио слабом и „онеспособљеном за сваки озбиљан задатак у друштву“.²⁷

Београдски леволиберални дневни лист *Политика* се убрзо критички осврнуо на излагање министра Андре Николића који је упитан „којим се путем решила ствар у корист Духовне Академије“ под старатељством Светог архијерејског сабора и да ли је у питању била „закулисна радња“ јер, према *Политици*, о овом питању није било консултација са угледним српским теолозима. Министар је упозорен да није уважио разлику између теологије као науке и религије. Наглашено је да су за лоше стање у црквеном образовању управо криви бивши студенти духовних академија који, иначе, „не показују Бог зна какав успех на пољу теологије“. Закључено је да се ове грешке могу исправити само оснивањем богословског факултета на универзитету.²⁸ И према београд-

²⁶ Стенографске белешке о седницама Народне скупштине у редовном сазиву за 1904. годину од 1. новембра 1904. до 3. марта 1905, II, LVII редовни састанак Народне скупштине држан 9. фебруара 1905. Београд 1905, 1516.

²⁷ Алекса Ратарац, *Мийрополић Инокентије њед сугом јавности и Свјетога сабора архијерејског*, Београд 1904, 1–7.

²⁸ „Теолошки факултет или духовна академија?“, *Политика*, 11. фебруар 1905.

ИЗДАВА СВАКОГ ДАНА.

Претплата за Србију стаје:

На годину 12 дина.

• пола год. 8

• три мес. 3

• месец 1

за иностранство:

На год. 30 круна или дина. у зл.

• пола год. 15 кр. или дина. у зл.

• на три мес. 7.50 кр. или дина. у зл.

— БРОЈ 5 ПАРА —

ПОЛИТИКА

ТЕЛЕФОН БРОЈ 704.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ВЛАДИСЛАВ РИБНИКАР

ТЕОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
ИЛИ ДУХОВНА АКАДЕМИЈА?

Приликом начелне дебате при претресу закона о универзитету Господин Министар проговорно је неколико речи о теологији, која на нашем будућем универзитету хоће бити наступљена. Како оно питање није викало међу нашим богословима, или иначе у штампи, претресано, међутим важност самог питања потрбује веома велику обаврност у овако одсудном тренутку, то сматрамо за узнуо, бар у последњем часу, на брву руку, да проговоримо неколико речи.

Прво је важно питање: којим се путем решила ствар у корист Духовне Академије? Је ли то закупљена радна или се ту отворено изашло пред комисију наших најбољих богослова? У колико је нама познато при стварању бар онога пројекта начега од овога последњег није било.

Господин министар пред Скупштинском наступна ствар у корист Духовне Академије. Као разлоге за то износи да теологија већ сама по себи тражи да се садово ворује сво, међутим наука тражи да се ништа не ворује, док се не испита. Као други разлог може бити овај да ту ничега новог не може ни бити, а ово што има треба безвредно и догледно чувати; према томе теологија треба да остане под надзором Арх. Сабора а то је тек могуће учинити само тако, ако се теологија буде неговала у затвореној Академији.

Далек и од помисли да нарушавамо слободу мишљења Господина Министра о томе шта је богословија, напослетку само да је овде потребно разликовати две основне ствари: теологију и религију. Теологија је наука о религији или о религијима. Као што свака наука претреса и проучава све оно што спада у област њену, по известим методама, тако ради и теологија. Напослетку модерна теологија и не зауставља се само на једној религији, већ компаративно претреса поједина круцијална питања, како су постављена у свима религијима. Друго је нешто религија, то је скуп свају оних поступака које, у старије време, известни народ, а у новије време,

ровати безусловно да би се тамо прибавила апсолутна важност оних пормама, којима се регулише социјални живот. Теологија је у првом реду социјална наука, религија је пак основа на којој почива социјални живот, без ње он се не да на пракси ни замислити. Ни најбоља философска теорија није на пракси могла да замени ни једну религију. У осталој историји нам је сведок да је религија најстарија културна токовина човечанства. Људи су живели чак и у извесним извесним ступицима културног живота и без филозофије и без науке, али не и без религије. Истину билако је промови и кад се устајало против религије, чак се и мислало да се она може заменити филозофијом, и у ствари до тога никада није се дошло. Религија се ничим не да заменити.

Наше религиозно образовало изгледа да је по квалитету веома слабо, сви ми гледамо у религији један скуп извесних мистерија а у теологији и њеним школама догла свеолик богословски мистериозности. Изгледа да јој оних законом чак и државна иде на руку да се настави гајење таквих мистерија. Међутим религија је далеко од свега тога. Религија мочива само на једном начелу, она постулира јасно и отворено само то да је у свеколиком животу праведан принцип реда и да у животу не царује случајност. Носилац тога реда јесте свесно божаство. Разне религије сад разне и тумаче ову идеју реда а разне и замислају и сама божаства.

Ето то је сна мистерија, коју гаји религија у себи, ако још и о историји овде може бити речи. Но теологија као наука о религији има да проучава религију, као нашто готово, њен је задатак не да ворује само, већ да испитује, поређује, суди, и т. д. Овако се данас развија теологија на било то у академијама, или на теолошким факултетима. Научнак чине само римокатолички кластери и семинари.

Господин Министар износи мишљење да у теологији нема шта ново да се ствара, што је то већ урађено и запечаћено. Ово је мишљење скроз нетрешно. Кад би живот људски могао једнога дана да стане и да ничега новог

што је прво немогуће, ни друго се не сме претпоставити... Боже мој, докле ли смо дотерали ми с нашим богословским студијама? Дакле, оне стотине и хиљаде књига које се појављују, годишње, околних конгреса појединих вероисповести па чак и интернационалних, и ми од свега тога ништа да не знамо, ништа да не осетимо, већ да ударимо главом колач у врата наше богословске културе.

Ко је представљао богословску науку до сад и у цркви и у школи, овим је достојно и представљено. Овако мишљање о теологији нејако ваља да ни руски ипихансти, ни француски анархисти. Како ли је религиозно образовање тек наших крајњих елемената!

Кад је овако основно схватање ствари није чудо што се и питање развијало у корист Академије. Међутим глуда у свету стекла се о Академијама овако узрешце: да су оне застареле установе, које су се презвеле. Као затворени заводи без довољне су контроле и не могу с успехом да гаје науку. Ни у руским, ни у римокатоличким заводима не гаји се наука ни приближно задовољавајући. Оне су дале затворени, интернирани заводи. И против овога појује модерно друштво. Академија је у рангу универзитета. У њу се долан ради широг образовања и кад у њу затворито једнога човека од 20 година, који је у добу кад би требало да развија и челичи свој карактер за практични живот, овде настаје питање кад ће он да се развија!

Истина римска црква је с успехом васпитавала у Академијама и затвореним заводима свој калдар, којим је у шкриницу држала цео католички свет. Али на крају крајева какав је успех од свега тога. Цео образовани свет гуша се римског језуитизма; хришћанство стади се тавога рада; из Швајцарске су створени, из Француске их исторјују.

Није боље ни у Русији са тим Академијама, оне не поклазују Бог зна изако успех на пољу теологије. Оне су неспособне да стау на суворот утицају нових религиозних покрета. И поред четири Академије бесни штудираж, и др. секте.

Напослетку у ми смо имали један

каже да је она бар што добро урадила!

Дакле, сви разлози одсудно говоре против застарелих академија. Нама не требају језуити, јер ми не не мислимо нашем народу још тако изодољство сиремати. Ми не мислимо одржавати заблуду да је наш вама неогреним. Напослетку ми лежимо никаквих мистериозних традиција, које би вером у црквом требало одржавати. Ми смо млад наред и зашто не бисмо истину и очи погледали. Наше је тврдо уверење а да јој никакви тајнаствени покривачи не требају.

Најзад погледајмо јаде и чемере наше вере и цркве. И шта мислите јесу ли теорији и представници његови васпитаници Духовних Академија и семинарија или факултета?

Дакле, сви разлози говоре у прилог факултета и против Академија и ако већ није доцкан ову погрешку треба исправити.

ЕКОНОМИЈА И ТРГОВИНА

Министар.

Г. Милаш Г. Андоновић, професор геодезије на Великој Школи, писао је још пре 15 година о потреби катастра. За дуго време он је био и једини стручан човек на тај посао. На седмом конгресу землорадничких задруга, 1932. године, после предавања г. Андоновића, донета је резолуција у којој се тражи што про катастар и увођење бахтинских књига. Прешле године такође, на деветом конгресу у Брану, говорио се о бахтинским књигама и израдила жела: да се што скорије изврши катастарски премеј земљишта и уведу бахтинске књиге.

Ове године, г. Андоновић је понова писао у „Самоурази“ о катастру, па је то оштампао и у засебну књигу под насловом: Катастар изградити земљишта неодољно је потребан Србији. Он је дотако сада позитива да потсети и владу и Скупштину на ову важку ствар, и како сам важе: рече и спасе душу своју. Нарочито му изгледа, да је српски италијанцијаци била сметња увођењу српскога катастра (1) и омишле је, да презине са небригом и нерадом.

Не само од италијанције, већ

треба причекати до бољих времена. То је, у исто време, био и озбиљнији разлог против катастра. Дале се наводило, како нестручних људи. Г. Андоновић да, а и ми смо у то уверени људи има и да би се за шест дана могло да изврши катастрофе свега изградити земљишта у Србији. Исто тако, г. Андоновић раштује (чиме!) да овај рад бити скупљан од 3 динара по тари, и да значи да целокупан сао моће стати више од пет милиона динара. Према важности саиз и добита, која се од неочекује, ова сума била би позната и требало би је радо извршати.

Несумњиво је, да су о потреби катастра сви убеђени, а корисно многобројне. Најважнија је корист за државу, што би више прихода од порезе на земљиште, а на појединце, што иправично била оптерећени. Било би се развило тако потрхноотекариј предат, утврдио го поуданије прова својине и веде толанке корисне привредне реформе само кад би једном Србија питање о катастру решено.

Хотела у Швајцарској.

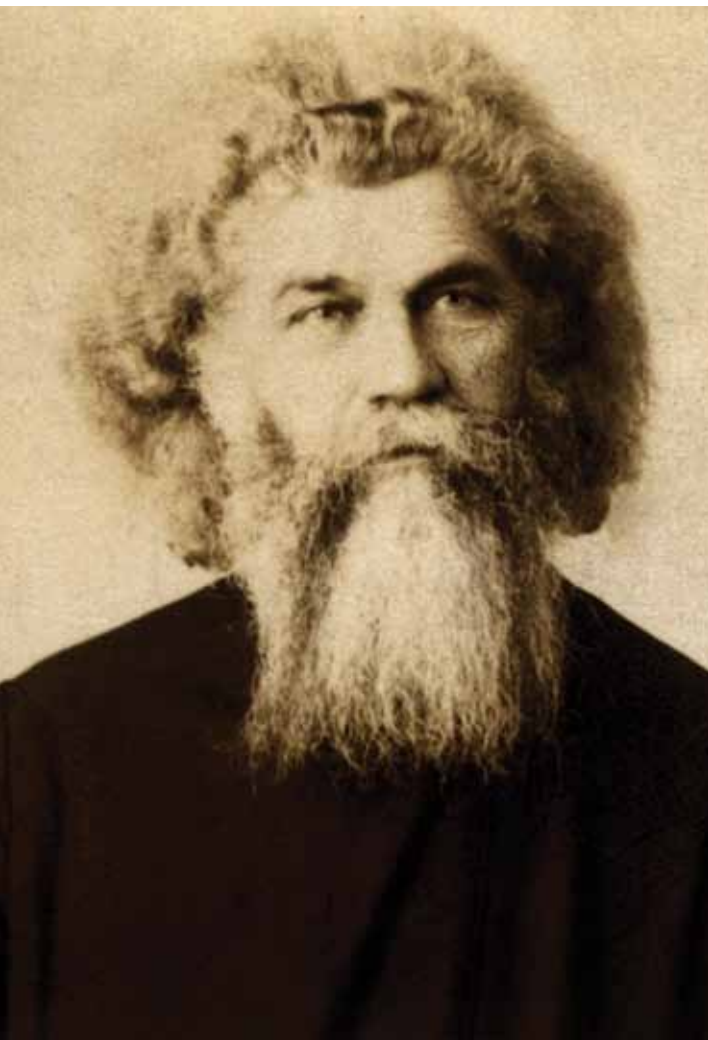
Позната је ствар да у Швајцарској, преко лета, иду туристи многи бегати страљани и др. оставајући вредним Швајцарских новца. Изнећемо какви они организоваи једну нову, „тедску“ индустрију а са колко годишњим обором.— Капитал, жен у хотела, покретност, и вредност и предмете за потрош (једно и више) представља вред од 600 милијона лирара. По битку трошкова на плату 29 динара, (око 20 милијона лирара) отплате, оправке и одмора и зике, хотелан швајцарски доко прилике 30 милијона чиста прихода. На тај начин, изтере дожепни капитал износи 5 одсто је доста слабо. Али, вајузку у рачун прихода, којих посе Швајцарској; превоз, извође вођама и носачима, кучо разних ствари и разна троштурста, баће вајмање 100 милијона, доликко сваке године до овој земљи експлоатација стропућина.

Други народи, која такође

ском дневном листу *Правда*, који је био близак тада слабим напредњацима, оснивање универзитета у Београду било би погрешно без богословског факултета јер „за један српски универзитет он је много важнији од медицинског, већ и због наших националних задатака“.²⁹

У исто време када је реаговала *Полиџика*, уследио је изненађујући чланак у *Гласнику Православне цркве у Краљевини Србији*, званичном органу Светог архијерејског сабора. У њему није било ничег од наклоности духовној академији. На-

²⁹ Б. С. Николајевић, „Пред Српским Универзитетом“, *Правда*, 16. фебруар 1905.

против. Подржано је писање *Полиџике* и наглашено да су одржана „два састанка професора и кандидата богословља, на којима је утврђено да је теолошки факултет за Србију у свему кориснији од Духовне Академије, и да за то треба настати код меродавних чинилаца, да се Духовна Академија ни у ком случају не установљава. Међутим, како ће се установа овог факултета извршити нарочитим законом, ми се надамо да ће г. Министар при изради закона имати у виду поглавито ове две ствари: да је Духовна Академија у опште католичка установа, са неправилним задатком да ограничава слободу наставе, више него што то *regula fidel* тражи, — и да је она, као интернат, с великим бројем професора, онемогућена у Србији већ зато, што врло скупо стаје“.³⁰

Овако изнешен став је свакако врло интересантан. Ради се о реакцији српских теолога, чије је мишљење *Полиџика* призивала, али откуд он баш сада тек пошто је Закон о универзитету усвојен? Можемо да понудимо најприближнији одговор. Од јануара 1905. здравље митрополита Инокентија се погоршавало и водећа позиција у Српској цркви све више је припадала епископу шабачком Димитрију Павловићу, најстаријем владици по посвећењу, који је након Инокентијеве смрти у мају 1905. преузео администрирање београдском митрополијом, а ускоро постао и митрополит.³¹ Владика Димитрије је имао намеру да ојача научну теологију и оснује богословски факултет.

Националне разлоге, поменуте у *Правди*, објаснио је две и по деценије касније (1930) прота Стеван Димитријевић, први декан Православног богословског факултета у Београду. Он је писао

³⁰ „Закон о универзитету“, *Гласник Православне цркве у Краљевини Србији*, фебруар 1905, 168–169.

³¹ „Боловање и смрт митрополита Инокентија“, *Гласник Православне цркве у Краљевини Србији*, мај 1905, 439–451.

да је 1905. „један од тих важних разлога“ био да се на „свеучилишту Пијемонта онда разједињеног народа нашег, у престоници Србије“ омогући „више духовно образовање или добијање научног степена и за свршене ученике православних богословија свију крајева наших: Богословије у Сремским Карловцима, Београду, Цетињу, Призрену, Задру и Сарајеву“. Он је још рекао да је у то време идеја о оснивању богословског факултета имала подршку српске јавности.³²

Ипак, што се богословског факултета као духовне академије тиче, члан 4. Закона о Универзитету из 1905. остао је само „мртво слово на папиру“. У прилог томе иде и чињеница да је *Весник Српске цркве* „отварање Српског универзитета“ пропратио хвалоспевним чланком, али занимљиво је да у њему ни богословски факултет ни духовна академија нису поменути.³³ Но, иако је недостатак студената био јавнији разлог, онај други, исто тако важан разлог за оклевање оснивањем богословског факултета био је недостатак професорског кадра. У наредним годинама су с других факултета Београдског универзитета стизале такве примедбе.

Једна чињеница која је помињана током скупштинске дискусије 1905. године завређује нарочиту пажњу. Посланици Народне скупштине Србије су исказивали бојазан од јачања културног и научног утицаја Софије и Загреба и сматрали су да треба одговорити хитним оснивањем универзитета у Београду. Алекса Жујовић је током дебате рекао да београдску Велику школу што пре треба подићи у степен универзитета јер „на Балкану биће будућност онога народа, који буде културно јачи“.³⁴ Светислав Симић

је на сличан начин упозорио да су Бугари и Хрвати (а ови други „не живе потпуно слободним животом“) основали универзитете и да Бугари већ примају студенте из крајева на које претензије полажу и Србија и Бугарска. Томе је још додао: „Зар Србија, која се жртвама својих синова ослободила ропства, после 100 година самосталног живота да дочека да се око ње отворе две такве институције, а она да је нема“.³⁵

Србија је 1905. године добила Београдски универзитет и тиме се изједначила са Бугарском (чија је Велика школа 1904. године прерасла у Софијски универзитет) и „неслободном“ Хрватском (која је 1874. добила модерно Загребачко свеучилиште). Требало је да се „потпуност“ Београдског универзитета надаље оствари оснивањем богословског и медицинског факултета. Што се овог првопоменутог тиче, управо је ривалство са Хрватима и њиховим Загребачким свеучилиштем довело до његовог убрзаног оснивања у Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца 1919. године. Но, до овог момента идеја стварања богословског факултета у Београду пролазила је свој трновит пут.

Превага присталица богословског факултета у врху Српске цркве и застој на оснивању услед Балканских ратова и Првог светског рата

Обнављање разговора о богословском факултету морало је да сачека новог београдског митро-

не у редовном сазиву за 1904. годину од 1. новембра 1904. до 3. марта 1905, II, LVII редовни састанак Народне скупштине држан 9. фебруара 1905, Београд 1905, 1510–1511.

³⁵ Стенографске белешке о седницама Народне скупштине у редовном сазиву за 1904. годину од 1. новембра 1904. до 3. марта 1905, II, LVII редовни састанак Народне скупштине држан 9. фебруара 1905, Београд 1905, 1514–1515.

³² Стеван М. Димитријевић, нав. дело, 73.

³³ Здравко Пауновић, „Отварање универзитета Краљевине Србије“, *Весник Српске Цркве*, октобар 1905, 916–918.

³⁴ Стенографске белешке о седницама Народне скупшти-

полита Димитрија Павловића који је на црквени трон Србије ступио у августу 1905. године. За разлику од двојице претходника митрополит Димитрије је студирао филологију на београдској Великој школи, а затим је студирао и словенску филологију и књижевност у Паризу.³⁶ У његово време околности су почеле да иду, не без отпора, у прилог оснивању богословског факултета равноправног свим осталим факултетима у саставу Београдског универзитета. Средином 1906. *Гласник Православне цркве у Краљевини Србији (Гласник)* је објавио беседу проф. др Франца Шиндлера о положају и значају теологије и теолошког факултета на универзитетима Запада.³⁷ Овај чланак је био подршка и оснивању богословског факултета на Београдском универзитету. Стара питања поново су отворена 1907. године.

Крајем јануара 1907. *Гласник* је објавио чланак у којем је изложена визија богословског факултета на Београдском универзитету. Заслуге за стратегију образовања будућих професора овог факултета на страним високим школама приписана је митрополиту Димитрију. Постојала је дилема да ли у иностранство слати гимназисте или богослове, а у Цркви су још сматрали да би професори богословског факултета требало да буду свештеници или калуђери. Ови професори би били под „надзором и старањем“ Светог архијерејског сабора, а „уређење факултета“ и „програм наука“ били би предмет договора Министарства просвете и Српске право-

³⁶ Ђоко Слијепчевић, нав. дело, 423–424.; — Димитрије Павловић (Пожаревац, 1846 — Београд, 1930), завршио Београдску богословију и филолошки одсек Велике школе у Београду. За епископа нишког изабран 1884. у неканонској јерархији па је 1889. поднео оставку, за епископа шабачког изабран 1898, за митрополита београдског 1905. Патријарх српски постао је 1920. Према: *Енциклопедија српског народа*, 286.

³⁷ Франц Шиндлер, „Положај и значај теолошког факултета“, *Гласник Православне цркве у Краљевини Србији*, јун-јул 1906, 443–458.

славне цркве. Речено је и да „финансијске прилике“ иду у прилог отварању богословског факултета који је сматран мањим трошком од духовне академије. Изнето је мишљење да „богословски факултет треба да буде отворен одмах, чим најстарији разред садашње Богословије изађе из школе“.³⁸

Један од најпозванијих људи за релевантно мишљење у том тренутку био је и ректор Богословије Светог Саве прота Стеван Веселиновић. Он и његова школа су, видели смо, имали обавезу да буду претходница богословског факултета. Веселиновић се у фебруару 1907. критички осврнуо на кашњење у имплементацији високог теолошког образовања: „Питање о вишој богословској спреми покренуто је код нас сувише касно, ако не и сасвим доцкан. Узроке томе закашњењу многи су налазили и налазе у нехату цркве за своју дужност, и државе — за своју државну веру“. Веселиновић је рекао да се често превиђају сви разлози који су довели „да стање богословске науке буде овакво какво је: незавидно, али не и сасвим очајно“. Он је сматрао како је до 1885. „богословска настава“ била „у повоју; о некој стручности и вишем богословском образовању у земљи није се могло ни говорити, и ако се стално одржавао уобичајени али несистематичан начин одашиљања појединаца у руске више богословске школе“. То је било време када нико није „озбиљно помишљао на установу каквог богословског факултета или академије“. Веселиновић је рекао како је, да би се богословска спрема побољшала, основана Богословија Светог Саве „да послужи за основу вишем богословском образовању“, а о разлозима за посртање богословског образовања је закључио: „Застој у развитку наше богословске науке трајао је дуго, и за

³⁸ „Богословски факултет“, *Гласник Православне цркве у Краљевини Србији*, 30. јануар 1907, 17–18.

то време, докле су Гимназије и Лицеј ишли непосредно својим циљевима, богословска наука је служила као оруђе српске националне политике. Она је несумњиво много заостала, не за то, што није имала, или не би могла имати фонда у себи за напредовање; него зато, што је дух времена од ње тражио такву службу, која није могла у пуној мери задовољити и политичко-национални и научни задатак“.³⁹

У полемику се крајем марта 1907. укључила и *Полиџика*. Повод је било мишљење Филозофског факултета и Правног факултета да ради спремања наставног кадра за богословски факултет у иностранство не треба слати кандидате који су завршили стару Београдску богословију јер „им недостаје потребно опште образовање“. Оба факултета су предложила да се на ове студије у иностранство пошаљу матуранти гимназија „јер кад се уреди теолошки факултет, он се мора подвргнути под основне законе универзитета, међутим први услов за ступање на универзитет јесте матура. Сем тога сваки будући наставник тога факултета мора имати научни степен доктора“. Суочен са болном чињеницом крајњег ниподаштавања црквеног образовања, митрополит Димитрије је образовао теолошку комисију која је одбацила мишљење два београдска факултета. Митрополит је овој комисији истовремено поверио да одлучи „да ли је за наше прилике боље отворити духовну академију или факултет“. На крају, „ма да су мишљења била подељена, ипак је решено већином да је према савременим научним потребама и нашим финансијским приликама могућно приступити одмах само отварању факултета“. Пошто је било „начелно решено“ да се на богословски факултет као редовни студенти могу уписивати свршени ђаци Богослови-

је Светог Саве, одлука о отварању факултета морала је у најбољем случају да сачека 1909. годину. Према *Полиџици*, у Министарству просвете и црквених дела су били вољни да 1909. године отворе богословски факултет. Српска православна црква је начелно прихватила мишљење Филозофског факултета и Правног факултета да предавачи на богословском факултету морају бити доктори наука, с тим што је напоменуто да у почетку то неће бити сасвим могуће.⁴⁰

На писање *Полиџике* обрнуо се београдски *Дневни лист* који је заступао мишљење самосталаца. У овим новинама је средином апри-

ТЕОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ,

Од како је Велика Школа уздигла на степен универзитета, и ово питање изнето је на дневни ред. У нашим листовима често иде о њему реч у читаним себја да смо недавно и ми о њему разговарали. То нам је дало повода да се још боље информисамо о свему што је до сада по овом питању рађено и урађено, и у стању смо саопштити нашим читалицама ово. Црквени управа покренула је ова питања да се пошљу о државном тропку 3—4 питања ради усавршавања у богословским наукама и спремања за наставнике на теолошки факултет. Г. министар није хтео да реши то питање сам, но упути на мишљење правног и филозофског факултета. Оба факултета упути су у претрес то питање доводећи га у везу са питањем о отварању теолошког факултета. Основно мисли њиховог одговора, јесу ове. Пошто стара богословија није прилажна ђацима матурантима, већ на четвртог и петог разреда гимназије, то по духу основног уређења нашег универзитета нема смисла слати ђацима старе богословије да се спремају за наставнике, кад им недостаје потребно опште образовање. Факултети су мишљени да би много боље било, да се решине ствари и да се пошљу ђаци гимназија са матуrom. Јер кад се уреди теолошки факултет, он се мора подвргнути под основне законе универзитета, међутим први услов за ступање на универзитет јесте матура. Сем тога сваки будући наставник тога факултета мора имати научни степен доктора.

Овако своје мишљење факултети су упутили г. министру а он пак инком својим упути га г. митрополиту. Кад је г. митрополит примио акт, он позвао неколико наших богослова и то на Богословије Св. Саве: г. Ст. Веселиновића ректора и г. П. Швабића проф. на универзитету г. Др Ч. Митровића, од другачијих факултета, он занесе на решење питања о томе, да ли је за наше прилике боље отворити духовну академију или факултет. Читаоци се јамично сећају да су по г. митрополиту Михаило и Ипентије били на академију, према томе г. митрополит је нашао за потребно решити прво то питање. Ма да су мишљења била подељена, ипак је решено већином да је према савременим научним потребама и нашим финансијским приликама могућно приступити одмах само отварању факултета. Потом су узета у оцену мишљења факултета односно матуре у вези са одржавањем питања. Није се нашло за оправдано да се усвоје мишљења факултета односно матуре јер ма како она носила научно име, као доказа одлуку образовања, ипак и у матури има нешто стручног или бар стручне припреме за оно, што ће ђак до краја слушати као праву своју струку. Тако нар. другачија из матуре реални, другачија из реалне гимназије и напослетку другачија из класичне гимназије. Али ни једна од ових матура не би могла водити за слушање теолошког факултета, јер матура на реалне нема класичних језика, матури на реалне гимназије нема грчког језика и даје слабо знање о латинског језика, остаје једино матура из класичне гимназије, која би се на први поглед могла применити. Али ту наилази друго питање: питање о религиозном образовању будућег кандидата за свештенички чин. Пошто је да су наша религиозна традиција и старо и необично богате, пак треба поступити и према добу узраста усвојати, јер ове науке као друге науке да се само научи, већ треба да постави достојанство срца и душе. Међутим религиозно образовање, које наставници матуранти занесе на дневних школа не само да је непотпуно, већ често и антирелигиозно. Тако у реални предаје се вероучење само у класи четврти разреда, у реалној гимназији у

пет, на тако религиозних и ни и са тако потпуним преданим образовањем, био би велики успех. Још је опасније постоје такве ђаци на стране школе се спремају за професоре теолошког факултета.

Остаје, дакле, још једна ствар да се за теолошки факултет спрема садашњи ђаци богословије Св. Саве а на њиховом школовању уредити такву са класичним језицима осталим друштвеним наукама приближно матури класичне гимназија.

Што се пак тиче научног степена доктора то се начелно не усвојати, али у прво време биће могуће добити наставнике са степеном доктора, већ се мора задовољити ђацима богословијама и без степена доктора.

Тим самим што је начелно решено да на факултет теолошки могу ступити са редовним само из Богословије Св. Саве одложено је питање о отварању факултета за две године јер ће први ђаци за то ишати то 1909 год.

Сви ти одговори и мишљења упутили су г. министру и он сада протуча. Према вољи ђаци који су у школи министра, нагледа да је воља да се све спреми како би 1909. г. објави отворено теолошко факултет. Али му на путу се постоје политичке ситуације у којима уноси још је предлог о црквеној струци, ред већ познатог закона о образу свештеничког става и који о првема местима.

ЕКОНОМИЈА И ТРГОВИНА.

Хрватске земљорадничке задруге.

На пољу задругарства Српске Хрватскеј припадају су Хрватске земљорадничке задруге по којима су се показале лички успех. Прет поглед основана је у Загребу Земљорадничка задруга.

³⁹ Стеван М. Веселиновић, „Виша богословска спрема“, *Весник Српске Цркве*, фебруар 1907, 81–83.

ла 1907. објављено да „вера није наука, па јој онда и нема места на чисто научним заводима“. Додато је да Београдски универзитет не би смео „под својим кровом трпети теолошки факултет, те му тим давати научни карактер, на који он апсолутно нема права“. Према *Дневном листу*, једини оквир за високо теолошко образовање у Србији могао би бити нађен у виду духовне академије „где би требало учити зашто је вера још потребна, и да нам је вера непотребна ако свештеник својим понашањем рђаво утиче

⁴⁰ „Теолошки факултет“, *Политика*, 29. март 1907.

на своје парохијане“.⁴¹ На молбу уредника *Гласника* Добросава Ковачевића, *Дневном листу* је одговорио др Чедомир Марјановић. Он је нагласио да иза писања *Дневног листа* против богословског факултета стоје неки професори Београдског универзитета и књижевници социјалистичке оријентације, који су приступили Самосталној радикалној странци. О њима је рекао да „мрзе религију, Бога, цркву и све оно што са вером стоји у вези. Мрзе зато што су се тим духом запојили још као социјалисти, ту су пак мржњу поцрпили на западу за време свога школовања, па за то мрзе и нашу цркву и нашу црквену историју и наше црквене претке и великане и т. д.“. Марјановић је додао да школе „уливају симпатије“ ка „атеизму, нераду, неморалу“, да „живимо у историском тренутку где се верске ствари сматрају као нешто старо и преживело“ и „разумљив“ је „антагонизам омладине према свему верском и симпатије, односно ватрено одушевљење за све новије идеје“. Марјановић је у тексту образложио због чега је теологија научна дисциплина и нагласио да је богословски факултет у Србији „потребан но игде и потребан но икада“.⁴² Кроз Марјановићево писање поново уочавамо већ познату чињеницу да је српско друштво на прелому 19. и 20. века делом престало да испољава религиозност одласком у цркву јер је образовањем надмашило свештенство. Марјановић је због тога закључио

⁴¹ „Је ли потребан теолошки факултет“, *Дневни лист*, 18. април 1907.

⁴² Чедомир Марјановић, „Да ли је теологија наука?“, *Гласник Православне цркве у Краљевини Србији*, 30. јун 1907, 180–182.; — Чедомир Марјановић (Ђуприја, 1872 — Београд, 1944), завршио Духовну академију у Кијеву и Старокатолички факултет у Берну, где је 1904. докторирао. Бавио се историјом цркве. У окупираној Србији био је министар правде у Недићевој влади. Стрељан је као сарадник окупатора. Према: *Енциклопедија српске историографије*, Београд 1997, 483–484.; као и: Урс фон Аркс, нав. дело, 19–20, фуснота 43.

да је хитно потребно отворити богословски факултет као научну институцију.

Током 1907. поново је подвучено да до отварања богословског факултета не може доћи пре 1909. године. Није било извесно ни оснивање факултета за само једну генерацију свршених богослова, па је било реалније да доношење одлуке сачека још неку генерацију ђака Богословије Светог Саве. Но, пошто су Балкански ратови 1912–1913. постали главна брига Србије, до решења је могло доћи тек након њих. Иста питања изнова су постављена.

Теолог и доктор права Радован Казимировић је 1913. године писао како је отварање теолошког факултета на Универзитету у Београду наишло „на извесне потешкоће, па је затим и занемарено“ јер се „као последица тог оријенталско-српског оклевања међу нашом интелигенцијом развило чак и мишљење о непотребности богословског факултета“. Кроз изношење разлога за и против богословских факултета Казимировић је приказао да противници међу „радикалним световњацима“ сматрају како „научно испитивање богословских проблема“ треба поверити филозофским факултетима у оквиру религијско-историјског одсека јер у научним радовима теолога „веје уски дух конфесионализма“ чиме се доводи у питање „слобода научног испитивања“. Он је навео и да су „наши црквени конзервативни представници“ „најватренији поборници духовних академија и противници богословских факултета“ јер сматрају да би богословске студије на универзитету биле изложене посветовљавању.⁴³

Пошто је током даље елаборације оба ова мишљења одбацио као неоснована Казими-

ровић је рекао да је оснивање теолошког факултета у интересу Србије, Српства, Српске православне цркве, Београдског универзитета, науке и просвете. Нагласио је да Црква оснивању богословског факултета „треба само да се радује а никако да му смета“. По њему би духовна академија стварала стручњаке „са заосталим погледима, јер не би били у стању, да се у затвореној средини академској добро упознају са оним наукама, које универзитет пружа својим студентима“. Признао је да му није јасно зашто се државни врх определио за оснивање духовне академије. Казимировић је нагласио и да је до 1913. већ

Радован Казимировић

⁴³ Радован Казимировић, *Богословски факултет у српској универзитетској*, Београд 1913, 1–7; –Радован Казимировић (Јабучац, Неготинска Крајина, 1882 — Београд, 1950), завршио је Духовну академију у Кијеву, а докторирао је права у Тибингену 1911. године.

неколико генерација свршених ђака Богословије Светог Саве окончало школовање па је тиме кључни разлог за кашњење с богословским факултетом отклоњен. Одлагање, односно избегавање оснивања богословског факултета сматрао је „нечувеним оклевањем“ за које највећу одговорност носе „неенергични министри просвете“ и „неувиђавни црквени представници“.⁴⁴ Међутим, Казимировић као да је превиђао недостатак наставног кадра за богословски факултет.⁴⁵ Ако је сада и постојао студентски потенцијал оног наставног још увек није било на видiku.

Према Казмировићу, дакле, духовна академија је и даље била државни модел за високо тео-

⁴⁴ Исто, 17, 23–30.

⁴⁵ Душан Кашић, „Богословски факултет 1920–1980“, *Богословски факултет Српске православне цркве 1920–1980*, Београд 1980, 2.

лошко образовање чак и 1913. упркос доминантном мишљењу у врху Српске цркве ка богословском факултету. Он је поменуо још једну алтернативу, не мање важну од прве две: могуће отварање богословског или религијско-историјског одсека на Филозофском факултету уместо богословског факултета или духовне академије. Није требало много да и ово питање дође на дневни ред државних органа.

Ректор Слободан Јовановић је 1914. у Светосавској беседи на Београдском универзитету казао да универзитет неће бити потпун док се не отворе богословски и медицински факултет и пољопривредни одсек. Није поменуо разлоге због којих богословски факултет до тада није отворен нити којем би типу високе школе припадао. Пошто је додао да се „културни задаци“ Београдског универзитета не могу с успе-

хом обављати без богословског и медицинског факултета и пољопривредног одсека, отварање ових школа је поново актуелизовано.⁴⁶

Весник Српске Цркве је известио у априлу 1914. о новом кораку ка „установљењу“ богословског факултета: „У пројекту измена и допуна закона о Универзитету, предвиђено је установљење и богословског факултета. Биће шест факултета: богословски, философски, правнички, технички, медицински и пољопривредни. Државни Савет прегледао је овај предлог и дао мишљење: да би богословски и пољопривредни факултети требало да буду одсеци. Једно или друго, ми само очекујемо да се што пре дође до остварења овога пројекта“.⁴⁷ Дакле, Државни савет је сматрао да високо богословско образовање треба да буде одсек другог факултета, сасвим извесно Филозофског факултета. Међутим, реализацију једног или другог решења прекинуо је Први светски рат.

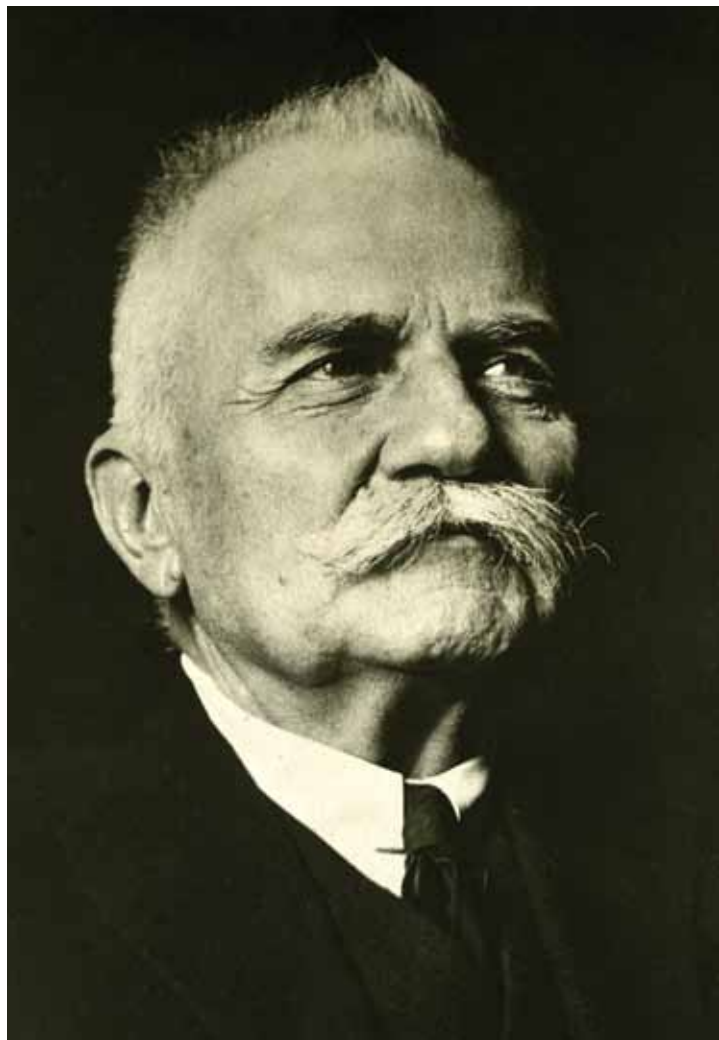
**Влада Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца,
Српска православна црква
и Универзитет у Београду
на заједничком послу оснивања
Православног богословског факултета**

Околности након светске катастрофе, дале су додатну тежину разлозима за оснивање богословског факултета на Београдском универзитету. Руски теолози пристигли у југословенску др-

жаву, међу којима је било и професора духовних академија, као и српски теолози из Богословије у Сремским Карловцима који су имали научна звања, допринели су попуни високообразованог теолошког кадра.⁴⁸ Сплет историјских и политичких околности, трагедија Русије и уједињење српског народа у Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца (Краљевство СХС), убрзали су коначну одлуку о оснивању Православног богословског факултета у Београду.⁴⁹

⁴⁸ Душан Кашић, нав. дело, 2–3.

⁴⁹ У тексту ће назив југословенске државе бити навођен као:

⁴⁶ Слободан Јовановић, „Универзитетско питање“ (1914), у: *Сабрана дела Слободана Јовановића*, XI, Београд 1991, 353. — Слободан Јовановић (Нови Сад, 1869 — Лондон, 1958). Студирао је право у Минхену, Цириху и Женеви. Ректор Београдског универзитета био је 1913/14. и 1920/21, а председник југословенске владе од јануара 1942. до јуна 1943. Према: Бранислава Јордановић, нав. дело, 82.

⁴⁷ „Вести из наше Цркве — Богословски факултет“, *Весник Српске Цркве*, април 1914, 336.; — У архивској грађи Државног савета у Архиву Србије нема податка из 1914. који би ово појаснио.

Љубомир Давидовић

Слободан Јовановић

Архиепископ Београдски

и Митрополит Србије

АЕБр.817.

15/23. априла 1919. год.

Београд.

Г о с п о д и н е М И Н И С Т Р Е,

У вези са Вашим актом од 15. с. и. ПБр. 7006, Ми Вам овим путем изјављујемо Наму благодарност на Вашем ставу о по-
годбини прелазним предложењем за отварање Богословског Факулте-
та на нашем Универзитету. У исто време стављамо Вам до знања, да
оно Ми за отварање овога Факултета рекли још пре свих ратова
и сада се потпуно залажемо за Вашом намером израженом у горњем
Вашем акту.

Лица која су од Наше стране узела учешћа у изради
пројекта уредбе о Богословском Факултету, Ми Вам стављамо на рас-
половање г. г. Неломкира Митровића, професора Универзитета и прото-
јереја Степана Димитријевића, ректора Богословско-Учитељске Школе
у Планину, молећи Вас за што скорнији рад на овоме послу, пошто су
и ова лица одређена и на друге мисије, тако и то по цркву врло важ-
на.

С благодаром и високопоштовањем,

Архиепископ Београдски

и Митрополит Србије,

Синиша

Господину М И Н И С Т Р У П Р О С В Е Т Е

Министар просвете Краљевства СХС Љубомир Давидовић писао је средином априла 1919. ректору Београдског универзитета да оснивању Богословског факултета, „чије формирање досада из разних узрока није извршено, ваља приступити одмах, тако да би рад у њему могао у најкраћем времену отпочети“. Давидовић је замолио ректора да ово питање изнесе пред Универзитетски савет који је потом требало да донесе закључак о промени члана 4. Закона о Универзитету.⁵⁰ Истим поводом Давидовић је писао и београдском митрополиту Димитрију, коме је поручио како је „наступио моменат да се приступи потребним и претходним припремама за отварање Богословског факултета на нашем Универзитету“. Министар је замолио митрополита да именује особе које ће заједно са представницима Београдског универзитета радити у Комисији за оснивање Богословског факултета.⁵¹

Митрополит Димитрије је крајем априла узвратио писмо министру у којем је поред осталог рекао: „... Ми Вам овим путем изјављујемо нашу благодарност на Вашем старању о потребним претходним припремама за стварање Богословског Факултета на нашем Универзите-

ту. У исто време стављамо Вам до знања, да смо Ми за стварање овога Факултета радили још пре ових ратова и сада се потпуно слажемо са Вашом намером...“.⁵² Митрополит је за рад у Комисији именовано ректора Призренске богословије Стевана Димитријевића и ректора Карловачке богословије др Викентија Вујића. Митрополит је истим поводом одредио нишког епископа Доситеја за стручног представника Архијерејског колегијума при Комисији.⁵³

Шесточлана Комисија за оснивање Богословског факултета у саставу ректор Београдског универзитета и председник комисије Ђорђе Станојевић, епископ нишки Доситеј, др Бранислав Петронијевић, др Чедомиљ Митровић, др Веселин Чајкановић и др Викентије Вујић дала је 21. маја 1919. позитивно мишљење о Богословском факултету уз издвојено мишљење Бранислава Петронијевића. Комисија је констатовала да богословски факултет може отпочети са радом у септембру 1919. ако се за то добију потребна финансијска средства. Комисија је појаснила због чега је богословски факултет постављен као државни приоритет у пролеће 1919. године: „Закон о Универзитету предвидео је при самом подизању Велике Школе на ступањ Универзитета, да се на нашем Универзитету заснује и Богословски факултет. Потреба, да се нашим верским службеницима да више Универзитетско образовање, био је главни мотив за оснивање тога факултета. Али ма колико били важни разлози, који су у оно доба, кад се скоро једноверна Срби-

⁵⁰ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155, П. Бр. 6824, 12. април 1919. — Министар просвете ректору Београдског универзитета.; — Љубомир Давидовић (Влашко Поље, Космај, 1863 — Београд, 1940), завршио је природно-математички одсек Филозофског факултета у Београду. Лидер Самосталне радикалне странке и од 1919. лидер Демократске странке. Више пута је био председник Министарског савета, министар просвете и министар унутрашњих дела. Према: *Енциклопедија српског народа*, 262.

⁵¹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155, П. Бр. 7009, 15. април 1919. — Министар просвете београдском митрополиту.

⁵² АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155 — Београдски митрополит министру просвете. Допис заведен у црквеној администрацији под АЕ Бр. 817 од 15/28. априла 1919.

⁵³ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155 — Београдски митрополит министру просвете. Допис заведен у црквеној администрацији под АЕ Бр. 918 од 18. априла/1. маја 1919.

ја бринула о верским представницима у својим узаним границама, определили осниваче нашега Универзитета, да се нашем свештенству и духовенству пружи прилика, за научно верско образовање, данас у знатно проширеним границама Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, у коме су верски односи много сложенији и кад су три вере, којима наш народ припада, дошле у непосреду везу и неизбежни додир, данас је та потреба не само много већа, већ и неодложна. Не сме се више пропустити ни један тренутак, а да се замисао законодавног тела о оснивању Богословског факултета не приведе у дело. Комисија за оснивање

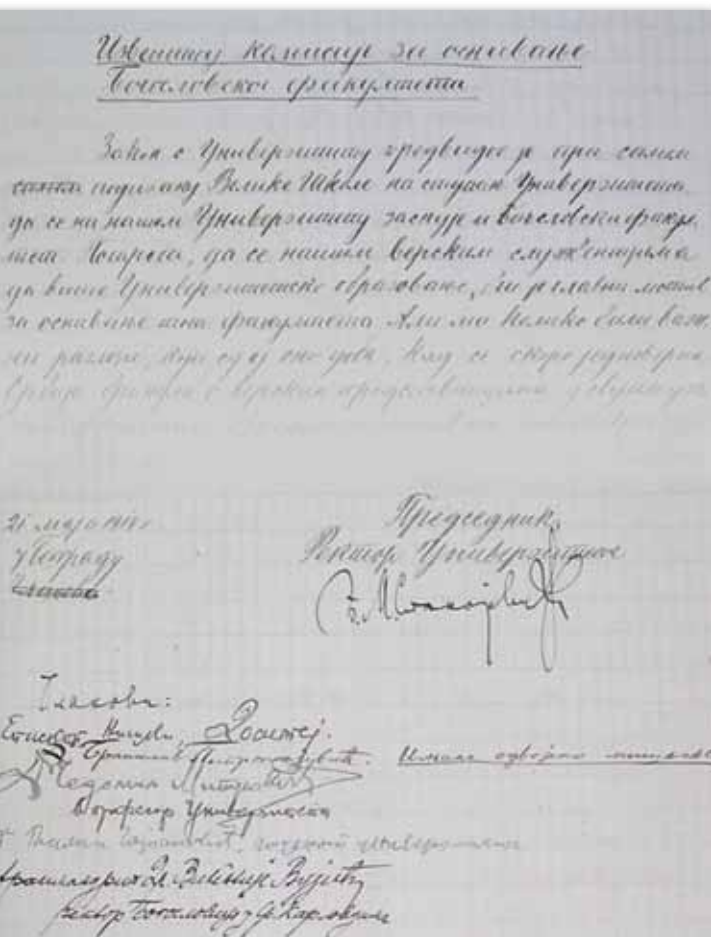
Богословског факултета благодари и Господину Министру Просвете и Универзитетском Савету, што су омогућили својом иницијативом и садејством, да се то важно питање приведе крају.⁵⁴

Ванредни професор филозофије на Филозофском факултету у Београду др Бранислав Петронијевић је 20. маја 1919. приложио одвојено мишљење у којем је навео да је Законом о Универзитету из 1905. године било предвиђено оснивање духовне академије на Београдском универзитету, али да је Универзитетски савет сада предложио измену члана 4. поменутог закона и тиме потпуно изједначавање богословског факултета са осталим факултетима Београдског универзитета. Петронијевић је навео како би било најбоље да богословски факултет буде духовна академија изван Београдског универзитета, али да ако то није могуће, члан 4. Закона о Универзитету остане непромењен. Он је нагласио да теолошке догме не почивају на научном сазнању и да „теолошки факултет не може према томе имати никакве наставне везе са осталим чисто световним факултетима“.⁵⁵

Ректор Ђорђе Станојевић је 26. маја 1919. поводом рада Комисије за оснивање Богословског факултета послао министру просвете посебан допис у којем је између осталог рекао: „Руководић радом комисије, о постављеном задатку, мени је било пријатно да констатујем, потпуну јед-

⁵⁴ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155. — Пристигли извештај Комисије за оснивање Богословског факултета од 21. маја 1919. је у Министарству просвете заведен под П. Бр. 15233 од 29. септембра 1919.; — Чedomил Митровић је предавао на Правном факултету, а Бранислав Петронијевић и Веселин Чајкановић на Филозофском факултету. Викентије Вујић је био ректор Карловачке богословије.

⁵⁵ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155. — Петронијевићево издвојено мишљење написано 20. маја 1919. је у Министарству просвете заведено под П. Бр. 15231 од 29. септембра 1919.; — Бранислав Петронијевић (Совљак, Уб, 1875 — Београд, 1954), докторирао филозофију у Лајпцигу 1898. Према: *Енциклопедија српског народа*, 835.

накост погледа, о задатку нашега новог факултета, како код већине представника Универзитета тако и код свију представника цркве. Та једнодушност била је разлог, што су дебате око тога питања биле кратке и што се убрзо дошло до дефинитивних закључака по том врло важном питању.“ „Противно сваком очекивању, нису представници цркве доказивали немогућност слободе излагања верских и научних доктрина на Богословском факултету, који би био саставни део Универзитета; ту немогућност износи представник Универзитета г. Др Б. Петронијевић, који у своме одвојеном мишљењу излаже своје погледе, које остали чланови нису ни прихватили ни усвојили“.⁵⁶

Полемика се, међутим, из Комисије за оснивање Богословског факултета убрзо пренела на странице штампе и у Привремену народну скупштину Краљевства СХС.

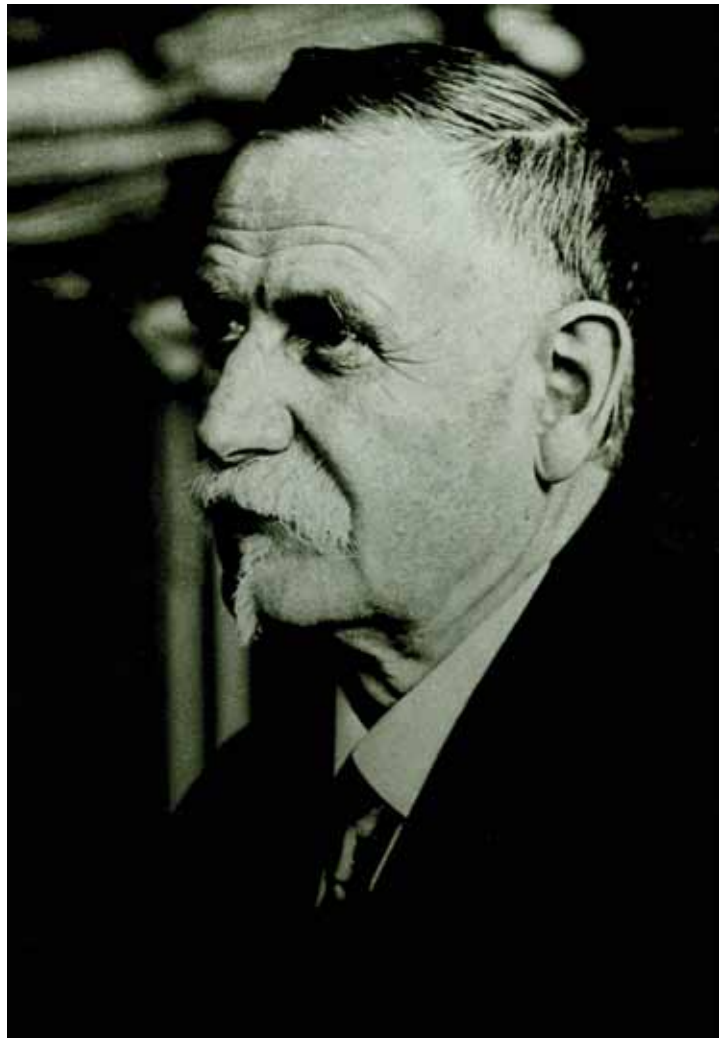
Академска расправа у београдском листу *Демокраија*

Демокраија је била главно гласило новоосноване Демократске странке и дневни лист. Почела је да излази 1. маја 1919. у Београду. У време расправа о богословском факултету у овом листу и Привременом народном представништву главни уредник листа је био историчар др Владимир Ћоровић.⁵⁷

⁵⁶ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155. — Допис ректора Београдског универзитета заведен је на универзитету под Бр. 2130 од 26. маја 1919. а у Министарству просвете под П. Бр. 15232 од 29. септембра 1919.; — Ђорђе Станојевић (Неготин, 1858 — Париз, 1921), завршио је природно-математички одсек Филозофског факултета у Београду. Од 1893. предавао на Великој школи, а затим на Београдском универзитету. Био је декан Филозофског факултета, а од 1913. до 1919. ректор Београдског универзитета. Према: *Енциклопедија српског народа*, 1081.; као и Бранислава Јордановић, нав. дело, 84.

⁵⁷ Подаци дати према заглављима Демократије од 1919. до 1922.

Пошто је Одбор за измену и допуну Закона о Универзитету предложио 19. јуна 1919. Привременом народном представништву и измене члана 4. којим је 1905. за богословски факултет био предвиђен статус духовне академије, о овом питању повела се академска и политичка полемика. Наиме, према новом предлогу, богословски факултет се потпуно изједначавао са осталих пет факултета Београдског универзитета. Он је био поменут на првом месту у набрајању факултета чланова Универзитета. Одбор је за известиоца одредио др Владимира Ћоровића.⁵⁸ Исте године је постао ванредни про-

шен у Комисији за оснивање Богословског факултета како би било најбоље да теолошки факултет уопште не постоји на Београдском универзитету већ да се оснује као издвојена духовна академија. На крају је закључио: „Ако се поступи друкчије, ако Привремено Народно Представништво усвоји предложену измену, по којој се теолошки факултет изједначује са осталим факултетима, онда ће настати опасност да се, у Цркви јави модернизам, а у просвети клерикализам. А клерикализам је велико зло, много веће него што се мисли. У нашој досадашњој напредној и демократској Србији ми смо од тог зла били поштеђени, и Народно Представништво нема права да младу Југославију излаже опасности, коју је Србија знала избећи. Ми се надамо, да оно то неће учинити“.⁶⁰

У Петронијевићевом тексту учачамо чињеницу која је помињана још 1905. током дебате у Народној скупштини Србије, односно прављење паралела између Београдског универзитета и Загребачког свеучилишта. У последњем чланку конкретно је било речи о високим теолошким студијама које су постојале у Загреду, а не и у Београду. Отварањем високих студија православне теологије у Београду требало је у научном рангу изједначити православну и римокатолич-

ку теологију, и тиме не дозволити да Српска православна црква у том смислу заостаје за Римокатоличком црквом у Краљевству СХС. Оснивање православног богословског факултета је било и важно питање за Београдски универзитет, јер је Загребачко свеучилиште свој римокатолички богословски факултет већ имало. Ускоро је о свему овоме писано у штампи много отвореније.

Но, прво је 26. јуна 1919. Петронијевићу одговорио др Радован Казимировић. Он је био уверен да је министар просвете Љубомир Давидовић, тиме што је предвидео изједначавање богословског факултета са осталим факултетима, схватио „више интересе државне, да у Београду буде универзитет са свима факултетима“ и „изашао на сусрет свима оним људима, којима је универзитет не само храм науке, већ и жижа нашег васколиког културног и духовног живота“. Рекао је како је „предлог закона о Универзитету наишао на велико одобрење код свих оних људи, који у Универзитету гледају кулу светлости са које ће се: научни, филозофски и религијски зраци расипати у најудаљеније крајеве наше широке Југославије“. Он је приметио да „Петронијевић није апсолутни противник“ Богословског факултета јер је „противан само изједначењу његовом са осталим факултетима“. Казимировић је мислио да ће теологија „бити стационарна и реакционарна ако се буде предавала у Духовној Академији“, а „богословске науке се пак могу развијати као и сваке друге науке само на универзитету, где је настава... заиста слободна и прогресивна“. Он је додао и да „наука одишта почива на искуству и мишљењу а теологија на откривењу, које рационална мисао не признаје, али се на основу овога теологија ипак не може одбацити. Напротив, теологија је самостална наука, јер има свој особити предмет испитивања и њему одговарајуће методе, које себи не може

⁶⁰ Бранислав Петронијевић, „Теолошки факултет на Београдском Универзитету“, *Демократија*, 22. јун 1919, 1; — Владан Перишић је аргументе које су стране током расправа изнеле у прилог богословског факултета или духовне академије поделио у категорије: ad hominem, фактички, финансијски, политичко-национални, теоријски и црквени. Видети у: Владан Перишић, „Теолошки факултет: pro et contra“, *Српска теологија у двадесетом веку*, II, Београд 2007; — Маринко Лолић сматра да је расправа о богословском факултету у *Демократији* била „сукоб српских интелектуалаца око темељних принципа идеје универзитета“ и да је била „један од најзначајнијих интелектуалних спорова који је, почетком XX века, вођен у нашој академској јавности“. Видети у: Marinko Lolić, „Stvaranje Beogradskog univerziteta i sporovi oko Teološkog fakulteta“, *Filozofija i društvo*, 2, Beograd 2007.

присвојити ниједна друга наука. Њен је предмет специјална област факата индивидуалног и колективног духовног човечјег живота, коју ми називамо религијом“. Казимировић се са Петронијевићем није слагао у тврдњи да богословски факултети опстају само ради традиције и одбацио је његову бојазан од изазивања модернизма у цркви уколико богословски факултет добије своје место на универзитету.⁶¹

Расправу је 2. јула 1919. наставио филозоф др Иван Ђаја, доцент на Филозофском факултету у Београду. Он је сматрао да дискусија о увођењу Богословског факултета „нема ничега савре-

менога“. По њему „вера и наука имају свака своје земљиште. У нас, до сада, на нашу срећу и спокојство, оне нису уходиле једна другу. Међутим, изгледа да од сада мора бити друкчије. Теологија хоће да има своје место на Универзитету у Београду. Нека јој буде. Говори се и о некој наставној вези између Теолошког факултета и осталих факултета. Нека и то буде. Али где су везе ту су и сукоби. Они ће се неминовно десити. А у једноме народу који је остао поштеђен од верске затуцаности, такви сукоби и препирке обећавају плодове које црква свакако не жели“. Ђаја је мислио да се не износе разлози „који би били у духу теолошком“, већ се наводе „неки разлози, који то нису“. На првом месту је одбацио аргумент „непотпуности“ Београдског универзитета јер на многим европским универзитетима није било теолошког факултета. „Други тек разлог много вреди: Београд мора имати православни факултет, јер Загреб има католички, и Хрвати тобоже намеравају да оснују и православни. Али их има доста у Загребу који су мишљења да се треба угледати на Београд, те да се искључи уопште свака теологија са Универзитета“. Ђаја је нагласио да је разлог за увођење богословског факултета нађен и у чињеници „да православни свештеници морају бити образованији“. Он се питао због чега би академско образовање морали добити на богословском факултету, а не на духовној академији и нагласио да теологија жели на универзитет јер „није подобна сама себи прибавити углед који је наука стекла“. Ђаја је тврдио да је приметио „одсуство особитог одушевљења за идеју теолошког факултета у вишим редовима православне цркве“, која „није без здравог схватања својих интереса“. Он је навео и како „обавештени људи веле, да је све то питање

⁶¹ Радован Казимировић, „Богословски факултет Београдског Универзитета“, *Демократија*, 26. јун 1919, 1.

теолошког факултета у вези једино са политичким разлозима. Али сме ли се допустити да Универзитет послужи тако опасним огледима у политичким циљевима“?⁶²

Из Ђајиног излагања већ уочавамо сигурност при тврдњи о стварању паралела између богословских студија, православних и римокатоличких, у Београду и Загребу. Ипак, он је поменуо још једно врло важно питање које је постајало све актуелније: оснивање православног богословског факултета у Загребу. Српски политички и научни врх је онемогућио овакву врсту премијумства Загребачком свеучилишту, али не без ширих несугласица у које су од 1919. до 1924. били уплетени многи.

Демократија је Ђајиним чланком закључила академску расправу о Богословском факултету. Две академске стране су дале своја мишљења која се пре свега нису слагала око прихватања теологије као научне дисциплине. Ипак, ни Петронијевић ни Ђаја нису доводили у питање чињеницу да теологија треба да добије своју високообразовну институцију. Они су сматрали како би било боље да она буде у статусу духовне академије, а не факултета. С овим мишљењем није се слагала Влада Краљевства СХС. Она је православној теологији наменила статус равноправног факултета и овај предлог је изнела пред Привремено народно представништво, први југословенски парламент који је почео са радом 1. марта 1919.⁶³

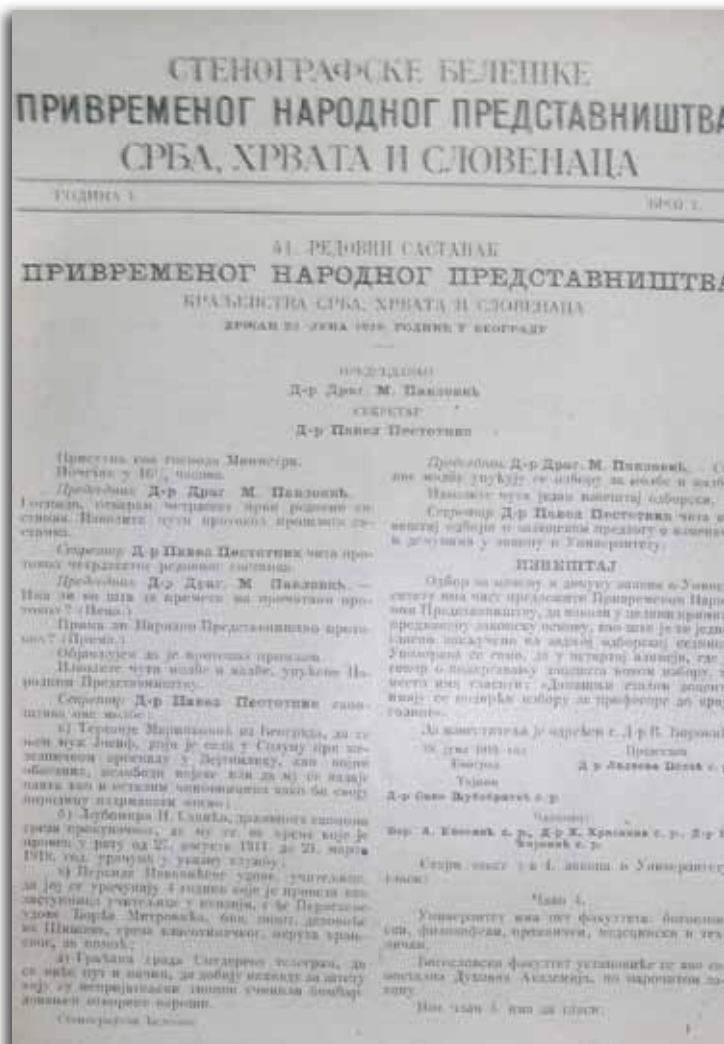
⁶² Иван Ђаја, „Теологија и Универзитет“, *Демократија*, 2. јул 1919. 1.; — Иван Ђаја (Авр, Француска, 1884 — Београд, 1957). Студије биологије, физиологије и ботанике завршио на Сорбони, где је 1909. и докторирао. Предавао је на Филозофском факултету у Београду. Био је ректор Београдског универзитета 1934. и 1935. Према: *Енциклопедија српског народа*, 325.; као и Бранислава Јордановић, нав. дело, 96.

⁶³ *Stenografski zapisnici Privremenog narodnog predstavništva Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, II, Zagreb 1920.* — У садржају ове свеске је дат програм скупштинских заседања од 1. марта до 21. јуна 1919.

Стенографске белешке Привременог народног представништва Срба, Хрвата и Словенаца, 23. јун 1919.

Посланичка расправа у Привременом народном представништву

Савет Универзитета у Београду је Влади Краљевства СХС предложио измену члана 4. Закона о Универзитету из 1905. Изменом овог члана било је предвиђено да богословски факултет буде равноправан део Универзитета, тј. да не буде у статусу духовне академије која не би била научна институција. У предлогу је било и „одвојено мишљење“ члана Савета Бранислава Петронијевића који је сматрао да је духовна академија исправније решење.⁶⁴ Затим је Од-

бор за измену и допуну Закона о Универзитету предложио 19. јуна 1919. Привременом народном представништву, између осталог, и измену члана којим се богословски факултет сада потпуно изједначавао са осталих пет факултета Београдског универзитета. Овај предлог Министарства просвете нашао се пред посланицима 23. јуна 1919.⁶⁵ То је био само увод у веома занимљиву скупштинску дебату која се одвијала током јула и у великој мери била инспирисана полемиком у *Демократији*.

Хрватски посланик из Народног клуба др Ладислав Полић се на заседању југословенске скупштине 4. јула 1919. у дебати заложиио за оснивање богословског факултета у Београду. Он је током расправе о универзитету рекао како се „овај закон односи само на Београдски Универзитет“ који треба да добије и свој Богословски факултет „самосталан и равноправан свима осталим факултетима“. Затим је додао како се против овога „износе многи разлози који извиру било из саме теолошке школе, или опет из положаја професора теологије спрам њихових црквених старешина“, али да је за његов посланички клуб то „питање практично већ решено“. Потом је нагласио: „Члан нашег клуба колега Шурмин је, као члан академичког сената Хрватског Свеучилишта, још у вријеме рата предлагао, да би се на загребачком свеучилишту засновао засебан православни теолошки факултет. Исти је господин колега пригодном расправи закона о медицинском факултету поновио у хрватском сабору тај свој предлог. Ми, господо, видимо у том данашњем законском предло-

⁶⁴ Стенографске белешке Привременог народног представништва Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, III, Београд 1920, 47. редован састанак 4. јула 1919, 153.

⁶⁵ Стенографске белешке Привременог народног представништва Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, III, Београд 1920, 41. редован састанак 23. јуна 1919, 1–2.

гу дјелимично остварење те наше идеје и ми то поздрављамо. Истина онај наш првашњи предлог, који је био изнесен од члана Народног Клуба, имао је донекле другу сврху. Оснивање православног теолошког факултета на загребачком свеучилишту било је посвећено идеји народног јединства: два паралелна теолошка факултета на једном универзитету имала су бити симбол за народно уједињење...“⁶⁶

Након што је на заседању 11. јула 1919. извештач др Владимир Ђоровић прочитао да „нов члан 4. закона о универзитету, треба да гласи овако: ‘Универзитет има шест факултета: богословски, филозофски, правнички, медицински, технички и пољопривредни’“, расправу је отворио словеначки посланик из Социјалдемократског клуба Драгутин Лончар који је рекао како његов посланички клуб мисли да богословски факултет треба да добије статус према „старом српском закону“. Следећи је говорио Србин др Радоје Јовановић. Он је на почетку рекао како богословски факултет не треба да буде поменут на првом месту. Рекао је како је разлог за оснивање богословског факултета у Београду намера да се „у нашој југословенској држави све вероисповести ставе под једнаке услове“. Предложио је да се у Београду сви теолошки факултети групишу „у једну заједничку Велику Теолошку Школу, у којој би биле заступљене све вероисповести и у којој би се бар заједничким радом почела неутрилизovati она поповска борбеност и позната нетолерантност. На тај начин би се одр-

⁶⁶ Стенографске белешке Привременог народног представништва Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, III, Београд 1920, 47. редован састанак 4. јула 1919, 150–151.; — Хрватски посланици из Народног клуба су 17. јула 1919. формирали странку Хрватска заједница. О томе више видети у: Nada Engelsfeld, *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca — Privremeno narodno predstavništvo*, Zagreb 1989, 130.; — Ђуро Шурмин (Сишчани, Чазма, 1867 — Загреб, 1937), професор Загребачког свеучилишта и члан Хрватско-српске коалиције у Аустро-Угарској. Према: *Енциклопедија српског народа*, 1278.

жавала неутралност и народ би се спасо од утицаја клерикализма“.⁶⁷

Потом је реч добио хрватски свештеник фра др Роко Вуковић, који је рекао да се „приговори теолошком факулету“ могу подвести под научну и политичку категорију. Он је рекао како је истина да се теологија „у својим методама разликује од других дисциплина, које се на свеучилишту предају“, али да ни друге дисциплине не сачињавају „једну органску целину“. Вуковић је додао да „теологија није емпиричка знаност, јер се заснива на откривењу. Али има и других знаности, које нису такођер емиричке“. Стога, „кад имадемо такову хетерогеност у свим другим дисциплинама, зашто да се истргне баш теологију са универзе и њу са универзе острани“. Пошто је образложио да са научног гледишта нема разлога да се теологија избаци са универзитета, Вуковић је прешао и на политички аспект јер „нека се господа плаше, да би се учењем теологије клерикализовало свеучилиште“ Додао је да „теологија на свеучилишту никада ту контролу неће другим факултетима правити“ и да нема бојазни од клерикализације универзитета. Након њега реч је узео Србин др Александар Павићевић, један од посланика изабраних у областима припојеним Србији 1913. Он је рекао да је „члан 4. назадњи“ од оног из 1905. којим је било предвиђено да богословски факултет буде у рангу духовне академије. Рекао је како не сматра „ни у којем случају, да је богословско учење уопште наука“ и додао да је оно „једна обична митологија, која је

заснована на догмама“. Он је тврдио да свештеници „у извесним крајевима наше нове отаџбине, желе и имају политички утицај“, а „потребно је старати се колико год је више могућно, да се тај утицај што више смањи“. Закључио је како се слаже са Јовановићем „да је довољан један факултет, или макар се то звала и духовна академија“ за „све вере“ и стога богословски факултет „треба одвојити“.⁶⁸

Следећи говорник српски посланик из БиХ др Сава Љубибратић је подржао фра Вуковића рекавши „да са научног гледишта о томе питању не треба више ни једну реч“ проговорити па ће то он учинити са „гледишта хисторијског и практичног“. Нагласио је да Српска православна црква има највеће заслуге за национално просвећивање и чување српског идентитета, па би „било сад увреда томе свештенству, кад би му се казало, да не може допустити; да се оснује богословски факултет, зато што би се могао развити клерикализам“. После Љубибратића је говорио хрватски посланик Народног клуба дон Анте Јагић који је рекао да „богословски факултет на првоме месту буде онако, као што је овде предложено, да га имамо или уопште да га нема“, а факултет „за све вере“ би могао бити створен тек „за 10–15 година“. На крају је рекао да ће гласати за владин предлог. Следећи се обратио Србин из Војводине др Живко Продановић који је рекао како „можемо само троје да урадимо; или да кажемо, да теолози немају у будућности смисла и да искажемо да их не требамо, или да им не дозволимо, да дођу на извор науке, да их отерамо у пустињу изван науке, или да их пустимо да заједно са осталим уче

⁶⁷ Стенографске белешке Привременог народног представништва Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, III, Београд 1920, 53. редован састанак 11. јула 1919, 270–271.; — Подаци о припадностима странци и посланичком клубу су у наведеном делу Наде Енгелсфелд. Српски посланик Радоје Јовановић није био посланик током верификације мандата 13. марта 1919, а није био ни међу доцније изабраним посланицима у областима припојеним Србији 1913. Он је посланик постао доцније.

⁶⁸ Исто, 271–273.; — Према подацима Наде Енгелсфелд, хрватски свештеник фра Роко Вуковић није био посланик током верификације мандата 13. марта 1919. Он је посланик постао доцније. О посланицима изабраним у областима припојеним Србији 1913. видети у: Боро Мајданац, нав. дело, 103–104.

исту науку“. Продановић је потом закључио да би он „пре пристао, кад би богословски факултет био истина у центруму овде на извору науке, али некако одељен и назвао се буди каквим другим именом, али не заједно са ових осталих пет факултета“.⁶⁹

Завршну реч је узео др Владимир Ђоровић који је рекао да је дискусија о богословском факултету била занимљива јер се о овој теми може рећи „готово подједнако са исто толико разлога против, са колико разлога за“. Рекао је да „ако је теологија до сад проучавана методама ненаучног типа, да се тај систем учења и испитивања промени, па да се покуша и у теологију унети модеран метод научног испитивања, метод са којим смо ми почели да радимо у свима другим наукама, тако на пример и у чистој философији, која је донедавно била наука чисте контемплације“. Он је као један од примера научности у теологији навео историју цркве којом се сам ба вио. Затим је рекао да „ако одвојимо теолошки факултет потпуно од осталих пет факултета, он ће тако одвојен остати научно усамљен, повучен у се, и у њему ће се јављати извесне ствари и струје, које ће га непрепорно водити до једностраности и искључивости“. Сматрао је како је издвојена духовна академија „опасност“ јер „у том случају нити би свјетовни професори, нити би ђачка публика могли онако учествовати у развијању дисциплине и избору наставника и одређивању наставног плана, као што би то могло бити, кад би имали права да бирају особље, које би дошло у комбинацију“. На крају је Ђоровић изнео свој последњи аргумент: „Ако је страх и опасност код осталих пет факултета, да их клерикализира један једини теолошки факултет на универзитету, онда би то било вр-

⁶⁹ Исто, 273–275.; — Према Неци Енгелсфелд, Љубибратић је наведен као: др Славко Љубибратић.

ло тужно за вредност тих пет факултета, и можда не би било штете, да им се то догоди. Ја мислим, господо, да би с много више права имали да се доје богослови, да би теолошки факултет могао бити мајоризиран и да би код њих било више разлога бојазни утјецају од свих других пет факултета“.⁷⁰

Пошто је Ђоровић потом позвао посланике да прихвате „у појединостима овај нови члан 4.“, за реч се поново јавио Радоје Јовановић и затражио од десеторице посланика подршку за „основање једне засебне југославенске велике теолошке школе“. Подршку није добио, а није прошао ни његов други предлог да се промени редослед навођења факултета у истом члану. Затим је председник Привременог народног представништва др Драгољуб Павловић позвао скупштину да прихвати „члан 4. онако како је овде предложен“. Скупштина је прихватила овај члан и Павловић је прогласио „да је чл. 4. примљен“.⁷¹ За измене и допуне Закона о Универзитету из 1905. гласало је 150 посланика, а само су тројица била против.⁷² Тиме је и расправа о богословском факултету окончана 11. јула 1919.

Чини се да током расправе која се одвијала у лето 1919. како у штампи тако и у скупштини, две стране ништа нису убедиле једна другу. Но, нико није доводио у питање чињеницу да је православној теологији била потребна високообразовна институција. Влада и већина у југословенском парламенту су превагнуле да то буде Православни богословски факултет Универзитета у Београду, а не духовна академија која би била, или можда и не би била, део овог универзитета. Тиме је православна теологија прихваћена као научна дисциплина.

⁷⁰ Исто, 275–276.

⁷¹ Исто, 276.

⁷² Nada Engelsfeld, нав. дело, 133.

Почетак рада Православног богословског факултета у Београду

Пошто је Православни богословски факултет у Београду коначно законским путем установљен 1919. године, министар просвете Павле Маринковић је крајем септембра 1919. замолио министра финансија Војислава Вељковића да у државни буџет за 1919/20. годину унесе и новац за почетак рада Православног богословског факултета.⁷³ Вељковић је средином новембра 1919. одговорио да је финансијска ситуација у земљи тешка и замолио министра просвете да сачека уношење потребне суме новца за Православни богословски факултет у предлог буџета за 1920/21. годину.⁷⁴ Ова чињеница објашњава због чега је Православни богословски факултет отпочео рад 1920. године, а не 1919. како је било предвиђено.

Током школске 1919/20. нови ректор Београдског универзитета Јован Цвијић је сматрао да Православни богословски факултет треба што пре конституисати. Универзитетски савет је одредио др Чедомиља Митровића, професора Правног факултета у Београду, да ради формирања наставног кадра и успостављања редовне наставе одреди „матуцу“ Православног богословског факултета. Митровић је формирао „матуцу“ коју су чинили прота Стеван Димитријевић, ректор Призренске богословије, Иларион

Зеремски, викарни епископ Карловачке митрополије и др Миливоје Јовановић, филозоф који је 1921. постао министар вера Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.⁷⁵ За професоре Православног богословског факултета постављени су током јуна и јула 1920. године.⁷⁶

Оснивачка седница Савета Православног богословског факултета у Београду одржана је 6. септембра 1920. у Ректорату Београдског универзитета. Седницом је председавао др Александар

⁷⁵ Атанасије М. Поповић, *Нејириситрасна кришика*, Београд 1930, 8–9.

⁷³ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155. — Министар просвете министру финансија. Допис није датован, али из одговора министра финансија од 19. новембра 1919. види да је поменути допис био послат 29. септембра 1919. и да је био заведен у Министарству просвете под П. Бр. 15234.; — О променама у Министарском савету током 1919. видети у: *Владе Србије*, 273–283.

⁷⁴ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155. — Министар финансија министру просвете. Допис заведен под Д. Р. Бр. 103051 послат је из Министарства финансија 19. новембра 1919. У Министарству просвете заведен је 24. новембра 1919. под П. Бр. 17412.

Павлович Доброклонски, писац Уредбе о Православном богословском факултету у Београду, а за декана је изабран Стеван Димитријевић. За наставнике су током октобра и новембра 1920. изабрани професори Карловачке богословије, Филозофског факултета у Београду и професори руских духовних академија и универзитета. Предавања су почела 15. децембра 1920.⁷⁶ Уредба

⁷⁶ Јован Цвијић (Лозница, 1865 — Београд, 1927), географ, завршио Природно-математички одсек Велике школе. Докторирао 1893. на Универзитету у Бечу. Предавао на Филозофском факултету у Београду. Ректор Београдског универзитета био је током школских 1906/07. и 1919/20. Према: *Енциклопедија српског народа*, 1231–1232.; као и Бранислава Јордановић, нав. дело, 76.; — Чедомиљ Митровић (Чачак, 1870 — Београд, 1934), завршио Београдску богословију, Духовну академију у Москви и Правни факултет у Бечу и Тибингену, где је и докторирао. Био је професор Правног факултета, декан од 1920. до 1926, ректор Београдског универзитета од 1927. до 1930. Према: *Енциклопедија српског народа*, 674.; као и Бранислава Јордановић, нав. дело, 88.; — Стеван Димитријевић (Алексинац, 1846 — Београд, 1953), завршио је Духовну академију у Кијеву. Био ректор Призренске богословије. Постављен за професора историје Српске православне цркве на Православном богословском факултету 9. јула 1920, за првог декана Православног богословског факултета изабран 6. септембра 1920. Према: АПБФ, Досије Стевана Димитријевића, Службенички лист, 26. октобар 1926.; као и биографији Стевана Димитријевића: *Богословски факултет Српске православне цркве 1920–1980*, 73–75.; — Иларион (Владимир) Зеремски (Турија, Бачка, 1865 — Плашки, Лика, 1931), завршио је Духовну академију у Москви и студије права у Будимпешти. Постављен је за професора Светог писма Новог завета, али због избора на место епископа горњокарловачког 1920. није обављао наставу на Православном богословском факултету у Београду. Према: Чедомир Драшковић, „Четрдесет година Богословског факултета у Београду“, *Богословље*, 1–2, Београд 1961, 5.; као и Милош Немањић, нав. дело, 328.; — Миливоје Јовановић (1869–1942) је за професора филозофије на Православном богословском факултету постављен 9. јуна 1920. Због болести и именован за министра вера Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 26. марта 1921. није обављао наставу на Православном богословском факултету. За више видети у: Богољуб Шијаковић, „Философија у контексту хришћанске културе: Философија као наставни предмет на Православном богословском факултету — проблемски аспекти истраживања“, *Српска теологија у двадесетом веку*, I, Београд 2007, 53–54.

⁷⁷ Чедомир Драшковић, „Четрдесет година Богословског факултета у Београду“, *Богословље*, 1–2, Београд 1961, 2, 5–6,

о Православном богословском факултету у Београду објављена је 11. фебруара 1921.⁷⁸ Факултет је тада био смештен у „згради Крсмановића“ у Богојављенској улици број 2 и делио је простор са неколико одељења Министарства вера Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.⁷⁹

Поводом почетка предавања на Православном богословском факултету у Београду декан Стеван Димитријевић је 20. децембра 1920. рекао како су била подељена мишљења у Цркви и на-

16.; — Александар Павлович Доброклонски (Новоросијски универзитет у Одеси) је изабран за професора Опште историје цркве на Православном богословском факултету. О томе више видети у биографији Доброклонског: *Богословски факултет Српске православне цркве 1920–1980*, 83–84.; — Наставници изабрани 30. октобра 1920. били су: др Иринеј Ђирић (Карловачка богословија) за предмет Свето писмо Старог завета. Ђирић, иначе у том тренутку епископ тимочки, није ступио на дужност на Православном богословском факултету; Теодор Титов (Кијевска духовна академија) за предмет Библијска историја са библијском археологијом; Михаило Алексејевич Георгијевски (Петроградски универзитет) за предмет Старојеврејски језик; др Веселин Чајкановић (Филозофски факултет у Београду) за предмете Грчки језик и Историја религије; др Александар Белић (Филозофски факултет у Београду) за предмет Црквенословенски језик. Чајкановић је одустао од предмета Грчки језик, а задржао је предмет Историја религије. Белић је одустао од ангажмана на Православном богословском факултету. Нови наставници изабрани су 30. новембра 1920: др Драгутин Н. Анастасијевић (Филозофски факултет у Београду) за предмет Грчки језик и Историја византијске културе; Љубомир Стојановић (Српска краљевска академија) за предмет Црквенословенски језик с палеографијом. О томе и доцнијим изборима наставника (1921–1941) више видети у: Чедомир Драшковић, нав. дело, 5–9.

⁷⁸ Ђоко Слијепчевић, нав. дело, 573.

⁷⁹ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 6, 16. април 1921.; — Богојављенска улица је данас улица Кнеза Симе Марковића. На адреси Кнеза Симе Марковића број 2 данас се налази Амбасада Аустрије. На званичном сајту аустријске амбасаде је наведено: „Аустријска Амбасада се налази у кући Димитрија Н. Крсмановића која је саграђена 1898/99. године према пројекту архитекте Милорада Рудивића у духу академизма — угластог облика, као изузетно репрезентативна стамбена зграда“. Дакле, Православни богословски факултет је 1921. био смештен у зграду Димитрија Крсмановића у којој се сада налази Амбасада Аустрије.

Митрополит београдски/патријарх српски Димитрије предводи литију (у позадини је прва зграда Православног богословског факултета у Београду)

уци о томе да ли богословски факултет треба да буде саставни део Београдског универзитета или да буде духовна академија. Ипак, „дух српске цркве и квалификације, које данас и у будуће треба да имају служиоци њени, одлучили су за први облик“. Према Димитријевићу, мана духовне академије била би затвореност која би водила „нежељеном сталешком издвајању свештенства“ и онемогућавала да кандидати слушају поједине предмете код најстручнијих професора других факултета. С друге стране, студенти Православног богословског факултета имају могућност да слушају предмете на осталим факултетима, као што и студенти других факултета могу похађати теолошка предавања. Димитријевић је још рекао да Православни богословски факултет дугује захвалност за своје оснивање српским интелектуалцима који су из „љубави и пијетета“ „пре-

ма српском православљу“ ову идеју подржавали још од доношења Закона о Универзитету 1905. године. Затим је додао: „То, што су се у овом питању и управници цркве наше и представници науке српске нашли једни у мислима, најбољи је доказ потребе овог новог вишег духовног расадника и најпоузданија залога за успех његов“. Димитријевић је на крају додао да рад Православног богословског факултета отпочиње „уз сарадњу и браће Руса“.⁸⁰

Ректор Београдског универзитета Слободан Јовановић (поново изабран 1920/21) је 1921. у Светосавској беседи на Београдском универзитету, коју је изговорио пред регентом Александром Карађорђевићем, патријархом Димитријем,

⁸⁰ Стеван М. Димитријевић, „Православни богословски факултет на Универзитету београдском“, *Весник Српске цркве*, јануар-фебруар 1921, 24–32.

члановима владе и посланицима, посебно „истакао“ управо „оснивање три нова факултета, медицинског, теолошког и пољопривредног, и изнео њихов значај за успешно развијање Југославије“.⁸¹ Јовановић је исте године казао да је разлог за ужурбано оснивање и почетак рада Православног богословског факултета био и тај што након слома Руске империје није било више православних високих школа на којима би се образовали српски студенти. Стога је Православни богословски факултет у Београду отворен у „третку када је православној цркви био најпотребнији“. Када је реч о професорском кадру, водило се рачуна да сва три новооснована факултета сачувају национални карактер и не буду „искључиво попуњена“ странцима, углавном из Русије који су били од „неоцењене помоћи“, већ су одабрани и компетентни домаћи професори.⁸²

⁸¹ „Свети Сава у Београду“, *Политика*, 28. јануар 1921.

⁸² Слободан Јовановић, „Отварање нових факултета на Београдском универзитету“ (1921), у: *Сабрана дела Слободана Јовановића*, XI, Београд 1991, 410–414.

Предавања су током 1920/21. држана само за прву годину и недовољан број професора требало је током година увећавати ради остваривања редовне наставе за све четири године студија. Да би се ово остварило било је потребно преузимати професоре новооснованог Источно-православног богословског факултета Свеучилишта у Загребу.⁸³ Новостворено ривалство два православна богословска факултета окончано је укидањем загребачког 1924. године, а испутна штета у међусобном сукобу било је и укидање Карловачке богословије 1920. године. Православни богословски факултет опстао је само у Београду, али баш када се чинило да су разни сукоби око ранга и центра православне научне теологије окончани, из врха Српске православне цркве је 1923. поново отворено питање да ли Православни богословски факултет треба укинути и на новим темељима подићи духовну академију.

⁸³ „Наша духовна просвета у овој школској години“, *Весник Српске цркве*, јули-август 1921, 377.

Карловачка богословија на домак факултетског статуса 1914–1920.

Поред Београда центар српског богословља у 19. веку били су и Сремски Карловци. Карловачка богословија (Клирикално училиште или Стара богословија од 1794. до 1872. и Православно српско богословско училиште у или Нова богословија од 1875. до 1920) прошла је од оснивања па до краја постојања пут који ју је довео на домак факултетског статуса.¹

У црквеној историографији Карловачкој богословији се често приписивао статус високошколске установе који она, и поред разних напора, током постојања није успела да обезбеди. Историјски извори нам сведоче о озбиљним настојањима Православне српске Митрополије карловачке (Карловачка митрополија) да за Карловачку богословију обезбеди признање високошколског ранга. Метез светског рата и југословенско уједињење су је омели у томе, али је она својим кадровским потенцијалом постала једна од основа за оснивање не једног већ два факултета: Православног богословског факултета у Београду и Источно-православног богословског факултета у Загребу.

Намере о прерастању Карловачке богословије у факултет можемо пратити пред и након Првог светског рата, у две различите државе: Аустро-Угарској Монархији и Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца (Краљевство СХС).

¹ О историји Карловачке богословије видети у: Никола Гавриловић, *Карловачка богословија (1794–1920)*, Сремски Карловци 1984.

Елаборат из 1914. о подизању Карловачке богословије у самосталан факултет

Најважнији извор за реконструкцију идеје о оснивању православног богословског факултета у Сремским Карловцима у аустроугарском периоду представља елаборат за покретање питања о подизању Карловачке богословије на степен самосталног православног српског богословског факултета који је у фебруару 1914. саставила управа Карловачке богословије у име Карловачког митрополита. У овом документу неки детаљи нису били наведени, а њих ћемо поменути према другим изворима.

Елаборат је писан након што је аустријски цар Фрања Јосиф I уз подршку угарске владе и Карловачке митрополије 1912. укинуо српску народно-црквену аутономију. Рачунало се да ће овим потезом бити смањен утицај српских политичких странака у Угарској које су имале већину у Народно-црквеном сабору, биле у лошим односима са црквеним врхом и у опозицији према мађарским властима.² Лидери српских партија у Угарској називали су од раније политику црквеног врха „карловачким клерикалним конзервативизмом“ који уз подршку Беча и Будимпеште жели да смањи световни утицај у народно-црквеној аутономији. У црквеном врху су, пак,

² Андрија Раденић, „Борба за политичка права у Јужној Угарској“, *Историја српског народа*, VI-1, Београд 1994, 548–550.

мислили да српска политичка елита у Угарској жели да успостави доминацију над Карловачком митрополијом.³

Дакле, не смемо сметнути с ума док будемо пролазили кроз елаборат да су Аустро-Угарска и Карловачка митрополија у овом моменту биле савезнице. Кроз текст елабората се провлачио и овај детаљ, који је, уз остале чињенице, давао слободу Карловачкој митрополији да сачини предлог надлежним властима о подизању Карловачке богословије у ранг факултета.

Краљевским рескриптом из 1868. било је предвиђено да у реформисану четворогодишњу Карловачку богословију могу ступати кандидати који су претходно завршили осмогодишњу гимназију. Од наставног кадра је тражена висока стручна спрема. У Карловачкој богословији је сматрано да је реформисана школа која је почела са радом 1875. године по организацији наставе била сасвим близу Православног богословског факултета у Черновцима који је у Аустро-Угарска на рубу своје империје отворила за потребе православних поданика, махом Руса и Румуна. Срби, пак, који су живели у самом центру Аустро-Угарске нису добили сличну установу за своје високошколске потребе.⁴ Међутим, у реалности је рад Карловачке богословије од 1875. до 1890. био ве-

³ Ђоко Слијепчевић, нав. дело, 188–193.

⁴ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. — На захтев министра вера Краљевства СХС Тугомира Алауповића од 14. маја 1919, администратор Карловачке митрополије епископ Георгије Летић је 20. маја/2. јуна 1919. упутио „затражене списе у питању подизања правосл. срп. Богословије у Срем. Карловцима на степен самосталнога богословскога факултета“ у бившој Аустро-Угарској Монархији. Ове „списе“ су чинили елаборат и прилози које је 11/24. фебруара 1914. управа Карловачке богословије послала митрополиту карловачком. Елаборат је 1914. требало да буде адресиран на Краљевску хрватско-славонско-далматинску земаљску владу у Загребу. Током 1919. елаборат је послужуо као подршка за оснивање Источно-православног богословског факултета у Загребу. У даљим фуснотама: Елаборат.

ома несређен, са лошим како наставним тако и ђачким потенцијалом. Прилике у овој школи су се побољшавале од 1890. када је Георгије Бранковић ступио на трон Карловачке митрополије.⁵

Размишљајући о разлозима који су довели до, како су мислили, пропуштања добре прилике из 1875. за убрзани напредак ка факултетском статусу, у Карловачкој богословији су дошли до закључка како су управо Срби за то и криви. Оправдање за наводни пропуст тражено је у нерешеном старатељству које су над Карловачком богословијом имали Народно-црквени сабор и Свети архијерејски синод Карловачке митрополије. Ово питање, пише још у елаборату, било је решено 1912. када је Карловачка богословија дошла под искључиву надлежност Светог архијерејског синода па је, мислило се, тиме олакшан пут до остваривања факултетског статуса.⁶

Свети архијерејски синод Карловачке митрополије је 1895. донео Статут о устројству православног српског богословског училишта у Сремским Карловцима, који је допуњен 1897. године. Карловачка митрополија је имала намеру да се Карловачка богословија новим наставним планом и кадром „што више изједначи“ са факултетом у Черновцима и руским духовним академијама.⁷

Професор Карловачке богословије Владан Максимовић је писао како се идеја о прерастању

⁵ Ђоко Слијепчевић, нав. дело, 200. — Слијепчевић пише према: Владан Максимовић, „Патријарх српски Георгије Бранковић и духовна просвета“, *Богословски гласник*, VI-II, Сремски Карловци 1905, 302, 308.

⁶ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. — Елаборат.

⁷ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. — Елаборат.; — Никола Гавриловић цитирајући Извештај Карловачке богословије за школску 1900–1901. годину наводи да је Армин Павић посетио ову школу 2. јула 1900. године што не одговара податку из елабората да је посету обавио 1901. године. О томе у: Никола Гавриловић, нав. дело, 163.

Лр. 203. к 1913/14.

Радне Вучкојевостеневце !

Писмацка.

У вучкојевостеневце радне Вучкојевостеневце
евостеневце је најбољег је евојевце ујевце ујевце
ујевце ујевце евојевце је евојевце евојевце
ујевце евојевце ујевце је евојевце евојевце
ујевце евојевце ујевце је евојевце евојевце
ујевце евојевце ујевце је евојевце евојевце

Управа правде, Београд
у 18. јуна 18/23. јуна 1914.

Ј. Ј. Ј. Ј.
Ј. Ј. Ј. Ј.

ове школе у факултет појавила 1900. године и да је Свети архијерејски синод Карловачке митрополије подржао подизање Карловачке богословије у ранг богословског факултета или духовне академије „са правом научног градуирања“.⁸

Према елаборату управе Карловачке богословије, начелник Богословског и наставног одсека Хрватско-славонско-далматинске владе Армин Павић се приликом посете Карловачкој богословији 1901. године „уверио“ да „Богословија ова стоји више дијецезанских и бискупских клерикалних школа и сасвим је близу богословским факултетима“. Због тога му је ректор Карловачке богословије Јован Вучковић тада казао како би ова школа „требала да добије положај самосталнога богословског факултета и право подјелљивања академских степена“: „Тиме је ректор Богословије дао први пут пред надлежном званичном личношћу израза жељи, о којој се дотле тако рекућ само шапутало, а остварење које се сматрало не само могућим и оправданим, него и потребним“. Павић је доцније рекао „да и он са своје стране жели, да се карловачко богословско училиште чим прије подигне на степен академије, или самосталног факултета“.⁹

Свети архијерејски синод Карловачке митрополије је крајем новембра 1903. одредио отпочињање припрема за прерастање Карловачке богословије у самостални богословски факултет или духовну академију.¹⁰ Илариону Зеремском и др Викентију Вујићу је поверена израда предлога за прерастање Карловачке богословије у факултет.¹¹

⁸ Ђоко Слијепчевић, нав. дело, 200. — Слијепчевић пише према: Владан Максимовић, нав. дело, 310.

⁹ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. — Елаборат.

¹⁰ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. — Елаборат.

¹¹ Никола Гавриловић, нав. дело, 22, 164.

Синод је у мају 1906. донео нови Статут о уређењу православне српске Богословије у Карловцима којим су додати нови наставни предмети и предвиђен избор и напредовање наставника са академским степенима образовања уз сагледавање њиховог научно-стручног рада. Наставнике су именовали Карловачки митрополит и Свети архијерејски синод. У Карловачкој богословији су сматрали да је њена наставно-кадровска потчињеност Светом архијерејском синоду Карловачке митрополије, у који Аустро-Угарска Монархија има пуно поверење, довољна гаранција да ће ова школа и у рангу факултета бити од важности „не само за црквене, него и за државне интересе“.¹²

Пошто су слушаоци Карловачке богословије морали имати завршену класичну или реалну гимназију која је била довољна за упис студија на римокатоличком богословском факултету у Загребу, ово је истицано као још једна чињеница која је ишла у прилог подизању Карловачке богословије у факултетски ранг. У Карловачкој богословији су, иначе, сматрали да су наставу организовали на бољи начин него Католички богословни факултет у Загребу.¹³

У школској 1913/1914. години од девет наставника Карловачке богословије петорица су били доктори наука, а само двојица нису имала завршене академске студије. У Карловачкој богословији су сматрали како су почетком 1914. много више испуњавали услове за прерастање у факултетски ранг него черновичка школа када је 1875. постала богословски факултет.¹⁴

¹² АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. — Елаборат.

¹³ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. — Елаборат.

¹⁴ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. — Елаборат.

У Карловачкој богословији су 1914. закључили како имају све што је потребно за уздицање у факултетски статус. Сматрано је како се „и у савјешној са сретним у држави слично устројеним заводима других конфесија, не може наћи разлога, којим би се било у име науке, било пак у име потребе црквене, или у име добро схваћених интереса државних, могло оправдати ускраћивање милости, да и наша Богословија уђе у коло сличних сестара, те да и она попут њих у православној српској богословској науци и цркви подиже редове академским степеном украшених људи“. Такође је наглашено да се Сремски Карловци налазе у центру српског народа у Аустро-Угарској и недалеко од границе са Србијом, па би и због тога Карловачка богословија представљала најбоље место за унапређење високог богословског школства српског народа.¹⁵

На самом крају је наглашена молба карловачког митрополита Хрватско-славонско-далматинској влади да подржи предлог Карловачке митрополије и Карловачке богословије, усагласи га са угарском владом и предложи аустројугарском цару „да благоизволи најмилостивије подијелити и прав. српској Богословији у Карловцима значај самосталног православног српског богословског факултета и право, да уз прописане строге испите и по реду за то установљеном може промовисати на степен доктора богословије“.¹⁶

У праскозорје Првог светског рата Карловачка богословија је „давала утисак факултета и била, свакако, школа са високим нивоом наставе“,¹⁷ али ипак „средњег ступња“.¹⁸ Елаборат из 1914. имао је за циљ да убеди Беч, Будимпешту

и Загреб како је српском народу у Аустро-Угарској Монархији потребан богословски факултет, те да Карловачка богословија има све предуслове који су јој потребни за прерастање у високошколски статус. Нажалост, у овом тренутку немамо покриће у историјским изворима којим бисмо могли да потврдимо да ли је елаборат Карловачке митрополије и Карловачке богословије упућен у Загреб или не. Према интонацији којом је писан, чинило се да је српски врх у Сремским Карловцима сматрао како је факултетски статус на дохват руке.

Међутим, смрт администратора Карловачке митрополије епископа горњокарловачког Михаила Грујића,¹⁹ а затим и почетак Првог светског рата осујетили су ове планове. Карловачка богословија је 1914. престала са обављањем наставе која је обновљена 1917. само за четврти разред.²⁰ Након Првог светског рата у уједињеној југословенској држави Карловачка богословија се суочила са новим изазовом који је био усмерен ка прерастању у факултетски ранг, али не у Сремским Карловцима већ на Свеучилишту у Загребу. У исто време Карловачка богословија је почела своју последњу битку за добијање статуса самосталног богословског факултета.

Последњи покушаји Карловачке богословије за стицање факултетског статуса 1919–1920.

Сремски Карловци, некада културни центар у близини српске границе који је духом спајао разједињено Српство, постали су у Краљевству

¹⁵ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. — Елаборат.

¹⁶ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. — Елаборат.

¹⁷ Ђоко Слијепчевић, нав. дело, 202.

¹⁸ Никола Гавриловић, нав. дело, 168.

¹⁹ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. — Свети архијерејски синод Карловачке митрополије Светом архијерејском сабору у Београду. Документ заведен у Карловачкој митрополији као Бр. 19/27–1919. Као прилог допису дат је став Савета Карловачке богословије од 31. марта 1919 о оснивању православног богословског факултета у Загребу.

²⁰ Никола Гавриловић, нав. дело, 22, 101.

СХС градић у непосредној близини престонице Београда. Географски положај у новој држави наменио је Сремским Карловцима сасвим подређену улогу и неминовно опадање важности.

Након Првог светског рата Карловачка богословија због недовољног броја слушалаца није одржавала наставу, већ само испите.²¹ Њен опстанак је тиме доведен у питање. Најгласнији заговорници пресељења Карловачке богословије у Загреб били су Министарство вера Краљевства СХС, лидери пречанског крила Демократске странке и утицајни свештеник Владан Максимовић. О томе ће бити више речи у следећем поглављу о историји Источно-православног богословског факултета у Загребу. На овом месту ће бити приказана три покушаја Карловачке богословије да у Краљевству СХС прерасте у богословски факултет. Карловачком митрополијом је у ово време администрирао епископ темишварски Георгије Летић, доктор теологије и професор у Карловачкој богословији.²²

Савет Карловачке богословије је 31. марта 1919. закључио да би било сасвим погрешно не консултовати га око оснивања православног богословског факултета у Загребу. У Карловачкој богословији су сматрали да су најкомпетентнија православна богословска школа у земљи и да је потребна само „формална санкција меродавних фактора“ да Карловачка богословија прерасте у факултет. Иако је овај став Карловачке богосло-

вије био одговор на притиске из Министарства вера и иако је у њему питање односа Карловачке богословије према православном богословском факултету у Загребу остављено отворено, чини се да је у марту 1919. на првом месту показан интерес да Карловачка богословија прерасте у самосталан факултет.²³ Став из марта 1919. означавао као први покушај Карловачке богословије да опстане и добије факултетски статус у Краљевству СХС.

У септембру 1919. године је уследио још занимљивији потез Савета Карловачке богословије који је писао Савету Београдског универзитета: „Универзитетски Савет добио је од Колегијума Карловачке Богословије, једну представку у којој се предлаже, да се садашња Карловачка Богословија подигне на степен факултета, стављајући на расположење зграде садашње Карловачке Богословије, књижницу и семинар за више од 100 питомаца, па било да седиште тога факултета остане стално у Карловцима, било да то седиште буде у Карловцима привремено, док се у Београду све што је потребно за тај факултет не буде спремило и подигло“. Ректор Београдског универзитета Ђорђе Станојевић је о овом писму обавестио министра просвете Павла Маринковића. Рекао је да Савет Београдског универзитета није о томе могао да донесе никакву одлуку, али да је предлог занимљив нарочито када је у питању понуда која се односи за зграде будући да би, ако би предлог Карловачке богословије био прихваћен, финансијски издаци за почетак рада Право-

²¹ Исто, 101.

²² АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. — Владика Георгије се у дописима потписивао као „епископ темишварски, администратор православне архиепископије карловачке и митрополије српске“; — Георгије (Ђорђе) Летић (Стари Бечеј, 1872 — Београд, 1935), докторирао на Православном богословском факултету у Черновцима, предавао црквено право у Карловачкој богословији. Епископ темишварски од 1904, епископ банатски од 1931. Један од аутора Устава Српске православне цркве. Према: *Енциклопедија српског народа*, 228.

²³ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. — Свети архијерејски синод Карловачке митрополије Светом архијерејском сабору у Београду. Документ заведен у Карловачкој митрополији под Бр. 19/27–1919. Као прилог допису дат је став Савета Карловачке богословије од 31. марта 1919. Као други прилог дат је „извод из записника о седници Савета Православне Српске Богословије Сремско-Карловачке, држаној 31. марта 1919. у Сремским Карловцима“.

славног богословског факултета у Београду били сведени само на наставно особље.²⁴ Министар просвете је овластио ректора да отпутује у Сремске Карловце и провери да ли је предлог Карловачке богословије прихватљив.²⁵ Немамо податак да ли је неко од ректора (у ово време је дошло до редовне смене ректора Београдског универзитета и Ђорђа Станојевића је заменио Јован Цвијић) отишао у Сремске Карловце али је извесно да до договора није дошло. Предлог Карловачке богословије Београдском универзитету сигурно је стигао услед притисака из Министарства вера о премештају ове установе у Загреб. Карловачка богословија је као и у марту 1919. отворила две могућности: да постане самосталан факултет или да се утопи у Београдски универзитет који је показао нарочито интересовање за некретнине Карловачке богословије. Узгред, за исте некретнине су интересовање показивале и присталице православног богословског факултета у Загребу.²⁶ Дакле, предлог Карловачке богословије Београдском универзитету је био други покушај да се у Краљевству СХС обезбеди факултетски ранг.

Свети архијерејски синод Карловачке митрополије је 14. јуна 1920. донео одлуку да „установљава потребу, да се срп. правосл. Богословија у Ср. Карловцима подигне на степен академије или факултета са правом давања научног сте-

пена, но само уколико је то могуће уз очување кардиналних права његових по одношају према истом заводу“. Очекивало се да до 1. септембра 1920. буде познат резултат преговора са државним врхом око попуне наставног кадра Карловачке богословије. Ако дотле не буде резултата Карловачка митрополија је одлучила да сама попуни наставни кадар.²⁷ Ово је био трећи и последњи покушај Карловачке богословије да стекне факултетски статус у југословенској држави. Овога пута није нуђена никаква алтернатива, али је ускоро уследио и крај Карловачке богословије.

Епископ Георгије Летић је 20. августа 1920. писао министру вера Павлу Маринковићу, који је раније био министар просвете, да „факултет све да се отвори и у Загребу, тешко ће моћи испунити празнину, која би се осетила напуштањем Карловачке богословије“. У овом писму више није било речи о прерастању Карловачке богословије у факултет, већ је владика Георгије писао о неопходности да Карловачка богословија, као средња школа, остане у Сремским Карловцима и да се у овај град не усељава Београдска богословија.²⁸ Од тога, наравно, није било ништа. Карловачка богословија, која већ годинама није обављала редовну наставу, краљевским указом од 12. септембра 1920. приморана је да прекине рад јер је у њене просторије усељена београдска Богословија Светог Саве. Свети архијерејски синод Карловачке митрополије је потом био принуђен да понуди свој наставни кадар Ис

²⁴ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155 — Ректор Београдског универзитета министру просвете. Допис Београдског универзитета Бр. 5515 од 26. септембра 1919. године у Министарству просвете заведен 29. септембра 1919. под П. Бр. 15234.

²⁵ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155, П. Бр. 15234, 8. октобар 1919. — Министар просвете ректору Београдског универзитета.

²⁶ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — „Прометорја о источно-православном богословском факултету загребачког универзитета за година министра просвете М. Трифуновића“, коју је 3. марта 1923. написао Владан Максимовић.

²⁷ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 19. — Одлука Светог архијерејског синода Карловачке митрополије од 1/14. јуна 1920. под Бр. 1771–1920, стигла је у Министарство вера 22. јуна 1920. где је заведена под В. бр. 5660.

²⁸ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 19. — Допис администратора Карловачке митрополије министру вера од 7/20. августа 1920. под Бр. М. 252/1920.

точно-православном богословском факултету у Загребу,²⁹ који је основан краљевским указом од 27. августа 1920.³⁰ Истог дана, 12. септембра 1920. у Сремским Карловцима је свечано проглашено уједињење Српске православне цркве.³¹ Карловачка митрополија је престала да постоји као посебна целина.

Свршени ђаци Карловачке богословије уписивали су студије на Православном богословском факултету у Београду, а на Источно-православни богословски факултет у Загребу су уписивани и они који су Карловачку богословију још увек похађали. Ђаци Карловачке богословије су 1920. преведени у студенте Источно-православног богословског факултета у Загребу.³²

²⁹ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 19. — Допис Светог архијерејског синода Карловачке митрополије министру вера од 8/21. септембра 1920. под Бр. 135 и 155/120–1920.; — Карловачка богословија је одржавала испите за преостале ђаке до 1922. године. За више видети у: Никола Гавриловић, нав. дело, 101.; — О раду измештене Богословије Светог Саве видети у: Радмила Радић, „Богословија Св. Саве у Сремским Карловцима: између Синода СПЦ и Министарства вера Краљевине СХС“, *Српска теологија у двадесетом веку*, II, Београд 2007.

³⁰ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Указ краља Александра Карађорђевића о укидању Источно-православног богословског факултета у Загребу од 26. априла 1924. године. Препис указа Министарство просвете је отпослало осталим надлежним органима и институцијама 2. и 3. маја 1924. под П. бр. 3749/924.

³¹ Ђоко Слијепчевић, нав. дело, 559.

³² АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — „Promemoria о источно-православном

Након уписа на Православни богословски факултет у Београду они су подносили молбе за признавање семестара које су решаване од случаја до случаја. Каткад су признавана два, каткад четири, а понекад и шест семестара, са или без диференцијалних испита. Крајем октобра 1922. студент који је затражио нострификацију дипломе Карловачке богословије је на седници Савета Православног богословског факултета одбијен.³³

Свети архијерејски синод Карловачке митрополије и Карловачка богословија, иако су се каткад ломили између Београдског универзитета и Загребачког свеучилишта, за свој примарни интерес поставили су очување Карловачке богословије и њено прерастање у самосталан факултет. Карловачка богословија се није утопила ни у београдски ни у загребачки православни богословски факултет који су основани пре њеног укидања. Током свог постојања Карловачка богословија није досегла признање факултетског ранга.

богословском факултету загребачког универзитета за господина министра просвете М. Трифуновића“, коју је 3. марта 1923. написао Владан Максимовић.

³³ АПБФ, Записници са седница Савета Православног богословског факултета 1920–1930.

Кратко постојање Источно-православног богословског факултета у Загребу 1920–1924.

Према Владану Максимовићу, професору Карловачке богословије и доцнијем првом декану Источно-православног богословског факултета у Загребу, још 1903. године је постојао наум да Карловачка богословија прерасте у православни богословски факултет Свеучилишта у Загребу. Он је тврдио да се од тога „одустало из националних разлога, јер се није хтело промовисати православне теологе на част доктора у име аустријскога цара. Други разлог био је црквене природе, јер архијерејски синод митрополије карловачке није хтео напустити своје право именовања професора у коме је видео гаранцију за аутономију овог завода“.¹ Одабир Загреба, иначе, није био нимало случајан јер је овај град на прелому 19. и 20. века постао привредни и политички центар српског народа у Аустро-Угарској који је привлачио све више српских интелектуалаца из Угарске. Тиме је тада извршено „померање српског средишта из Новог Сада у Загреб“.²

¹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — „Promemoria о источно-православном богословском факултету загребачког универзитета за година министра просвете М. Трифуновића“, коју је 3. марта 1923. написао Владан Максимовић. У даљим фуснотама: Promemoria.; — Владан Максимовић (Прхово, Срем, 1879 — Београд, 1956), завршио Карловачку богословију и Духовну академију у Москви где је и докторирао. Према: *Знамениите личности Срема*, Сремска Митровица 2003, 257.; — Максимовић није био доктор наука током постојања Источно-православног богословског факултета у Загребу.

² Василије Крестић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*, Београд 1991, 368.

Максимовић је још писао да је током Првог светског рата Хрватско-српска коалиција радила „на томе, да се у Загребу оснује православни богословски факултет и то из политичких разлога, јер је тиме хтела показати пред мађарском владом солидарност Срба и Хрвата“.³ О овоме је говорено и у Привременом народном представништву Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца почетком јула 1919. године.⁴ Иако су у Загребу православни према попису из 1921, чинили 8,55% (9.293), у Загребачком округу било је 23,5% православних (114.682) и око 75% римокатолика (365.077). На територији Хрватске и Славоније живело је око 25% православних (657.823) и око 69% римокатолика (1.803.263).⁵ Уз брижљиво планирање, дакле,

³ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Promemoria.

⁴ Стенографске белешке Привременог народног представништва Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, III, Београд 1920, 47. редован састанак 4. јула 1919, 150–151.; — Видети и у: Александар Раковић, „Академска и политичка расправа...“, 119.; — Ово поглавље књиге о Источно-православном богословском факултету је, уз мање измене, већ објављено: Александар Раковић, „Источно-православни богословски факултет Свеучилишта у Загребу 1920–1924“, *Српска теологија у двадесетом веку*, II, Београд 2007.; — О Источно-православном богословском факултету доцније је писала и Софија Божић. Видети у: Софија Божић, *Срби у Хрватској 1918–1929*, Београд 2008, 394–396, 669.

⁵ Према попису који је 1921. извршила Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, у Загребу је од укупно 108.674 становника живело 9.293 православних и 91.600 римокатолика. У Загребачком округу је живело 487.831 становника. На простору Хрватске и Славоније је живело 2.614.378 људи. Према: Савезни завод за статистику, Попис 1991. (са освртом на резултате ранијих пописа 1921–1981), CD, Београд 1998.; — Према подаци-

било је потенцијала да Загреб постане седиште високе школе каква је требало да буде Источно-православни богословски факултет.

Политички рад на оснивању православног богословског факултета у Загребу

Иницијатива за оснивање православног богословског факултета у Загребу је поново отворена у Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца (Краљевство СХС). Земаљска влада Хрватске и Славоније је током 1919. године желела да православни богословски факултет у Загребу оснује уз подршку владе Краљевства СХС. Хрватски бан др Иван Палечек је у марту 1919. писао министру просвете Љубомиру Давидовићу: „С обзиром на то, да у нашем краљевству не има богословнога факултета за источно православно богословију, потакнуо је господин министар вјера код мене мисао, да се такав факултет оснује у Загребу“. Палечек је писао како је, „јер је потреба пријека“, дао наредбу „да се факултет отвори већ наредне школске године 1919/20. а напоменуто је, да ће се последице донијети о томе закон“. Палечекова наредба је израђена према аустроугарској наредби из 1875. „којом се напушта грч-

ма Српске православне црквене општине у Загребу (СПЦО), у овом граду је 1919. живело 3.300 православних, 1920. број се попео на 3.707, док 1921. СПЦО дележи да је у Загребу живело чак 9.183 православних међу којима су биле и руске избеглице, затим је 1922. било 5.329 православних, потом је 1923. број износио 5.599, а 1924. било је 5.639 православних. Према: Димитрије Витковић, *Српска православна црквена општина, парохија и школа у Загребу*, Загреб 1985, 119–120.; — Срби су почели да се досељавају у Загреб током осамдесетих година 18. века. Од 1814. до 1929. у Загребу је радила Српска народна основна школа, у коју су од 1929. могли да се уписују и ученици других вероисповести. За више о овој школи видети у: Ivan Jurišić, Milan Matijević, Goran Nikić, *Srpske škole i istaknuti srpski učitelji u Hrvatskoj do 1941. godine*, Zagreb 2005, 137–170.; — О образовању Срба у Хрватској видети и у: Софија Божић, нав. дело, 231–303.

ко-источна богословија у Черновицама а оснива грчко-источни богословски факултет у свеучилишту черновичком као и према статуту о уређењу српско православне богословије у Карловцима“. Хрватски бан је навео да би „према усменом приједлогу“ министра вера Тугомира Алауповића требало именовати четворицу професора богословија за редовне професоре православног богословског факултета у Загребу, како би они даље организовали рад ове високообразовне институције. Та четворица професора били су др Војислав Јанић (Београдска богословија), др Симеон Поповић (Сарајевска богословија), Владан Максимовић (Карловачка богословија) и др Иринеј Калик (Задарска богословија).⁶ Министар вера је почетком априла 1919. године, надовезујући се на Палечеков допис, писао министру просвете да би уместо преминулог Иринеја Калика требало именовати професора Карловачке богословије др Иринеја Ђирића.⁷

Овде бисмо морали да застанемо и објаснимо због чега је Алауповићева и Палечекова иницијатива била врло интересантна. Наиме, и министар и бан, а овај други био је на челу Земаљске владе Хрватске и Славоније, били су Хрвати, југословенски централисти блиски српском прваку у Хрватској, пречанском лидеру Демократске странке и тадашњем министру унутрашњих послова Светозару Прибићевићу.⁸ Поред њих двојице, још је

⁶ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. — Хрватски бан министру просвете Краљевства СХС, март 1919. Документ заведен од стране пошиљача као Бр. 10.600. — 1919 под насловом „Предмет: Свеучилиште, источно-православни богословни факултет, оснивање“.

⁷ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42, В. бр. 1112, п. април 1919. — Министар вера министру просвете.

⁸ Ivo Perić, *Stjepan Radić 1871–1928*, Zagreb 2003, 294, 301.; — Светозар Прибићевић (Хрватска Костајница, 1875 — Праг, 1936), од 1905. један од лидера Хрватско-српске коалиције у Аустро-Угарској. Један од оснивача Демократске странке у Краљев-

дан човек имао је веома важну улогу, можда и најважнију, у раду на оснивању православног богословског факултета у Загребу. То је био в. д. начелника Православног одељења Министарства вера, професор Карловачке богословије и кандидат, иако без доктората, за редовног професора загребачког православног богословског факултета — свештеник Владан Максимовић.⁹

ству СХС. У неколико мандата министар просвете. Иступио из Демократске странке 1924. и основао Самосталну демократску странку. Према: *Енциклопедија српског народа*, 891–892.

⁹ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42, В. бр. 577, 17. јануар 1922. — О именовану Вла-

Међутим, новосадски радикалски лист *Застава* писао је почетком априла 1919. да се припреме за оснивање београдског и загребачког православног богословског факултета одвијају без јавне расправе. Лист је тврдио да држава није консултовала „црквену власт“ и да је у току „неподесно инсценирана акција око оснивања богословских факултета“ за које у том тренутку, према *Застави*, није било потребе. О загребачком факултету *Застава* је писала: „У владиним круговима се баве мишљу, да се на загребачкој универзи, на којој већ постоји римокатоличка, оснује и православни богословски факултет; а на београдској универзи да се оснује и православни и римокатолички“. „Према информацијама које смо добили, овлаштени смо поставити тврдњу, да је посао оснивања православног богословског факултета у Загребу отпочет, те да је и пошао некоректним путем и начином. У министарству просвете и вера је у овој ствари већ учињено и утаноачено нешто мериторно, што прејудуцира решењу целе ствари, а да црквена власт о томе није нити запитана, нити позвана на суделовање, па нити ма у којем правцу обавештена“. *Застава* је сматрала како овај проблем може да „изазове отворени сукоб између државне и црквене власти“.¹⁰ Карловачка митрополија, дакле, није консултована око оснивања загребачког православног богословског факултета.

Свети архијерејски синод Карловачке митрополије је након јунске седнице 1919. године обавестио Средишњи свети архијерејски сабор у Београду о закључку и ставу Савета Карловачке богословије о „питању оснивања правосл. богословског факултета у Загребу“. Савет Карловачке богословије је крајем марта 1919. за-

дана Максимовића за в. д. начелника Православног одељења Министарства вера од 28. јануара 1919. под В. бр. 130.

¹⁰ П. Ј, „Богословски факултети“, *Застава*, 5. април 1919, 2.

кључио: „Пошто је Савет Богословије дознао, да је Министарство Вера у Београду предузело потребне кораке у предмету оснивања православног богословског факултета у свеучилишту загребачком, и да се цело питање налази већ у стадију скорог перфектуирања, а да Савет Богословије Сремско-Карловачке — тога највишег православног богословског завода у Држави Срба, Хрвата и Словенаца — у предмету овоме ништа запитан био није; пошто пак исти савет мисли да питање оснивања православног богословског факултета никако не би требало решити без споруума с њиме, као представником Богословије Сремско Карловачке, која је *de facto* већ организована као факултет, те би за овај била потребна само формална санкција меродавних фактора — Савет Богословије решава једногласно: Обратити се својој врховној црквеној власти, Светом Архијерејском Синоду у Срем. Карловцима, затим Министру Вера Господину Дру Тугомиру Алауповићу у Београду и Академском Сенату Свеучилишта у Загребу, представком у којој ће Савет Богословије образложити своје стајалиште у питању оснивања православног богословског факултета у Загребу“. Савет Карловачке богословије је тада заузео став „да би неправда била при стварању штатута за православно богословски факултет не саслушати глас ове Богословије а при постављању првих професора тога факултета тражити људе по нижим српским православним богословијама или другде у цркви, па тек у другом реду позивати на сарадњу ове професоре Богословије, који су се годинама спремали за рад у великој богословској школи“.¹¹

¹¹ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. — Свети архијерејски синод Карловачке митрополије Светом архијерејском сабору у Београду. Документ заведен у Карловачкој митрополији под Бр. 19/27–1919. Као прилог допису дат је став Савета Карловачке богословије од 31. марта 1919. Као други прилог дат је „извод из записника о

Нема сумње да се неким у Министарству вера журило, сасвим извесно да би православно богословски факултет у Загребу започео рад пре београдског православног богословског факултета. Овај други је у јулу 1919. законским путем коначно установљен као равноправан факултет Београдског универзитета.¹² Министар просвете и лидер Демократске странке Љубомир Давидовић је сматрао да православно богословски факултет у Загребу може бити основан само након београдског.¹³ Није се слагао са страначким колегама на југословенском западу око главног центра високог православно-богословског образовања. По њему и његовим страначким колегама из Србије то је морао бити Београд. Несугласице између србијанског и пречанског крила Демократске стране су се огледале и на питању два православна богословска факултета. Карловачка богословија, пак, иако је 1919. реаговала на планове о отварању православног богословског факултета у Загребу, није дала до знања да жели прерастање у ову високошколску институцију.

Оснивање Источно-православног богословског факултета Свеучилишта у Загребу 1920. године

Министарство вера је у априлу 1920. замолило загребачку Српску православну црквену општину да, ако је у могућности, обезбеди просторије за наставу на православном богословском факултету у Загребу „док се држава не би побринула за смештање факултета“. Министарство вера је сматрало да би „у интересу државе и политич-

седници Савета Православне Српске Богословије Сремско-Карловачке, држаној 31. марта 1919. у Сремским Карловцима“.

¹² Александар Раковић, „Академска и политичка расправа...“, 123–124.

¹³ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Promemoria.

ком, и националном и у интересу православне цркве“, као и у интересу српске црквене општине, „било оснивање једнога православнога, верско-културнога и просветнога центра у Загребу“. ¹⁴ Даљи ток догађаја је показао да Српска православна црквена општина у Загребу није успела да пронађе адекватно место за привремени смештај факултета који је требало да буде основан.

Владан Максимовић је из Министарства вера 10. јуна 1920. упутио следећи телеграм карловачком викарном епископу Илариону Зеремском: „Избор није обављен по свој прилици одгођен до јесени. Настоје енергично да Синод упути акт земаљској влади за премештање богословије у Загреб као факултета“. ¹⁵ Иако у телеграму није наведено о каквом се избору радило, вероватно је у питању била попуна испражњених катедри у Карловачкој богословији. Чини се да је Министарство вера вршило притисак на Карловачку богословију да прихвати прерастање у загребачки православни богословски факултет. Међутим, у Сремским Карловцима нису мислили тако. Суочен са недостатком кадрова у Карловачкој богословији, а очигледно условљаван од стране Министарства вера, Свети архијерејски синод Карловачке митрополије је средином јуна 1920. године покушао да нађе компромисно решење. Синод је донео одлуку да „установља-

¹⁴ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42, Пов. бр. 85. — По наредби министра вера, в. д. начелника православног одељења Министарства вера председнику Српске православне црквене општине у Загребу (СПЦО). Документ није датован. — Према Записнику 6. седнице одбора Српске православне црквено-школске општине Загреб од 19. априла 1920. (фотокопија у поседу А. Р.), видимо да је Министарство вера послало допис 3. априла 1920. СПЦО је 19. априла 1920. овластила председника СПЦО др Пају Теодоровића да о овоме разговара са Министарством вера.

¹⁵ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 19, В. бр. 5135, 10. јун 1920. — Начелник Православног одељења Министарства вера Владан Максимовић викарном карловачком епископу Илариону Зеремском.

ва потребу, да се срп. правосл. Богословија у Ср. Карловцима подигне на степен академије или факултета са правом давања научног степена, но само уколико је то могуће уз очување кардиналних права његових по одношају према истом заводу“. Синод је одредио епископа Илариона Зеремског да „у том правцу ступи у преговоре са надлежним факторима“. Ако резултата не би било до 1. септембра 1920, Карловачка митрополија би сама попунила испражњене катедре. ¹⁶

У Министарству вера се нису предавали и 22. јуна 1920. су послали допис министру просвете у којем је поново сугерисано да би Карловачка богословија требало да прерасте у загребачки православни богословски факултет. ¹⁷ У време јунских преписки и до краја 1920. године ова министарства држала су двојица демократа: министар вера Павле Маринковић и министар просвете Светозар Прибићевић. ¹⁸ Током њихових мандата идеја је делимично реализована. Источно-православни богословски факултет Свеучилишта у Загребу је основан краљевским указом од 27. августа 1920, ¹⁹ који је у *Службеним новинама* објављен 5. септембра 1920. ²⁰ Источно-православни богословски факултет у Загребу није основан као настављач Карловачке богословије.

¹⁶ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 19. — Одлука Светог архијерејског синода Карловачке митрополије од 1/14. јуна 1920. под Бр. 17.71–1920, стигла је у Министарство вера 22. јуна 1920. где је заведена под В. бр. 5660.

¹⁷ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 19, В. бр. 5660, 22. јун 1920. — Министар вера министру просвете.

¹⁸ *Владе Србије*, 285–289.

¹⁹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Указ краља Александра Карађорђевића о укидању Источно-православног богословског факултета у Загребу од 26. априла 1924. године. Препис указа Министарства просвете је отпослало осталим надлежним органима и институцијама 2. и 3. маја 1924. под П. бр. 3749/924.

²⁰ *Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, 5. септембар 1920.

Синод Карловачке митрополије није дао приста-
нак за трансфер којем је део Демократске стран-
ке посветио толико труда.

Пошто није прихватила прерастање у пра-
вославни богословски факултет у Загребу, Кар-
ловачка богословија је краљевским указом од 12.
септембра 1920. обавезана да прекине редован
рад. Министар Маринковић је сматрао да кар-
ловачке професоре, који су након указа оста-
ли без посла, треба запослити на Источно-пра-
вославном богословском факултету у Загребу.
Синод Карловачке митрополије је, услед ново-
настале ситуације, 21. септембра 1920. практич-
но био принуђен да Земаљској влади у Загребу
предложи свој наставни кадар за редовне про-
фесоре загребачког Источно-православног бо-
гословског факултета: архимандрита др Викен-
тија Вујића за црквено право, протопрезвитера

Владана Максимовића за морално богословље,
протопрезвитера Николу Ђурића за догматику,
протопрезвитера др Димитрија Стефановића за
Нови завет, презвитера др Лазара Мирковића за
литургику и протопрезвитера Јована Вучковића
за пастирско богословље. Министри вера и про-
свете су замољени „осигурати представништву
српске православне цркве према том факултету
барем онолико исто права, колико има римока-
толичка црква према римокатоличком факулте-
ту; те у ову сврху да се одреди, да чланови Мати-
це факултетске имају уређење православног фа-
култета устројити споразумно са Епископатом
православне цркве“.²¹

Максимовић је три године касније (1923) до-
датно осветлио покушај да се укидањем Карло-
вачке богословије омогући Источно-православ-
ном богословском факултету у Загребу да за-
почне рад. Он је утврдио како је 1920. године
са епископом Иларионом Зеремским предложио
министру просвете и заступнику министра вера
Светозару Прибићевићу да „поради на оснива-
њу загребачког православног богословског фа-
култета“. Прибићевић је потом „наредио“ Мак-
симовићу „као вршиоцу дужности начелника у
министарству вера, да састави један предлог за
Министарски Савет о оснивању тога факулте-
та“. Предлог је састављен у Прибићевићево име
и у њему је тражено да се Карловачка богосло-
вија подигне у ранг православног богословског
факултета Свеучилишта у Загребу, што је још
1919. подржала Земаљска влада Хрватске и Сла-
воније. У Прибићевићевом предлогу, који је са-
ставио Максимовић, о Карловачкој богословији

²¹ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69,
Фасцикла 19. — Допис Светог архијерејског синода Карловач-
ке митрополије министру вера од 8/21. септембра 1920. под
Бр. 135 и 155/120–1920.; — Карловачка богословија је одржа-
вала испите за преостале ђаке до 1922. године. За више ви-
дети у: Никола Гавриловић, нав. дело, 101.

је писало: „Слушаоци богословије имајући гимназијску матуру, а немајући могућности да у Богословији постигну факултетску квалификацију почеше напуштати ову и тако данас у све четири године Богословије има само 15 слушаоца, дакле тек 1/7 прописаног броја...“. Даље је речено да „нерационалном трошењу“ новца за ову богословију „ваља стати на пут и дати могућности нашој богословској омладини да стиче факултетску квалификацију уз мање издатке, што би се најбоље достигло пренашањем Богословије Карловачке као православнога богословскога факултета на универзитет у Загреб“. „Оснива-

ње православнога богословскога факултета нарочито на загребачком универзитету сматра се у црквеним круговима Митрополије Карловачке за преко потребно, а важни разлози унутрашње државне, верско-просветне и националне политике категорички захтевају да се у Загребу оснује један православни просветно-верски центар, који ће имати задатак, осим онога као високе школе, да послужи великој идеји народнога уједињења и његова приближења и у верском погледу“. Максимовић (односно Прибићевић) је предложио да у случају повољног исхода београдска Богословија Светог Саве буде смештена у Сремске Карловце или да се у зграду интерната Карловачке богословије, коју би откупила држава, усели интернат Карловачке гимназије. Од овог новца датог за откуп зграде био би подигнут интернат у Загребу. Овим је закључен предлог о којем је Максимовић затим рекао: „Министарски Савет усвојио је деломично овај предлог те је заиста високим краљевским Указом основан богословски факултет у Загребу, а богословија Св. Саве из Београда пресељена у Ср. Карловце. Чим је факултет у Загребу основан сви слушаоци бивше карловачке богословије уписали су се као студенти на овај факултет“.²²

Приликом оснивања Источно-православног богословског факултета већ су именована тројица редовних професора: Владан Максимовић, Никола Ђурић и Димитрије Стефановић. Максимовић је постао први декан и са двојицом именованих колега сачинио је пословник и уредбу Источно-православног богословског факултета, које је потврдила Покрајинска влада Хрватске и Славоније.²³ Максимовић је разрешен дужно-

²² АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Promemoria.

²³ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Извештај Деканата Источно-православ-

сти в. д. начелника Православног одељења Министарства вера 5. јануара 1921.²⁴ Повјереништво за просвјету и вјере у Хрватској и Славонији је 16. априла 1921. објавило привремени статут Источно-православног богословског факултета.²⁵

Међутим, прилике су доста зависиле и од стања на Православном богословском факултету Универзитета у Београду и његовог утицаја. У лето 1921. *Весник Српске цркве* је објавио да је на београдском Православном богословском факултету, који је током 1920/21. држао наставу само за прву годину и требало је да се из године у годину развија, предавало само осам професора. Наставни кадар је требало повећавати да би се успоставила редовна настава за четири године студија. *Весник Српске цркве* је објавио и ово: „На случај, да се почетком идуће школске године не отвори пројектовани православни богословски факултет и на Универзитету у Загребу, попуниће се одмах састав наставничког колегијума београдског факултета и у идућој школској години радиће у њему све четири године...“²⁶ Са-

ног богословског факултета Министарству просвете од 18. априла 1922. под Бр. 98.

²⁴ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42, 5. јануар 1921, В. Бр. 135. — Одлука заступника министра вера заведена као документ Православног одељења Министарства вера.

²⁵ *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924: Spomenica Akademickog senata*, Zagreb 1925, 71.

²⁶ „Наша духовна просвета у овој школској години“, *Весник Српске цркве*, јули-август 1921, 377.

вет београдског Православног богословског факултета је 24. јуна 1921. одлучио да због очекиваног, а мислило се и неминовног, укидања загребачког Источно-православног богословског факултета распише конкурс за нова наставничка места како би били предавани „сви предмети“ у школској 1921/22. години.²⁷ У београдским круговима се очекивало да Православни богословски факултет успостави рад у пуном обиму само ако буде укинут загребачки Источно-православни богословски факултет.

Спор Министарства финансија и Источно-православног богословског факултета

Током 1920. и 1921. „деканат [Источно-православног богословског факултета] поред свих настојања није могао наћи не само потребних просторија за факултет, него нити једне собе за своју канцеларију, те је декан много пута морао, пошто нема свог стана, решавати званичне списе у кавани“. Да би проблем са смештајем био решен, деканат Источно-православног богословског факултета је 20. јануара 1921. упутио први предлог Повјереништву за просвјету и вјере у Хрватској и Славонији да се ради изградње зграда факултета и студентског интерната откупи земљиште у Влашкој улици у Загребу. Затим је 29. септембра 1921. уследио други и ургентнији предлог овом повереништву у којем је наведено да би уз факултет и интернат требало подићи зграду будуће српске епископије. Деканат је истог дана овакав предлог упутио Министарству просвете и Министарству вера Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.²⁸ Повјереништво за

²⁷ АПБФ, Записник са седнице Савета Православног богословског факултета, 24. јун 1921.

²⁸ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Допис Деканата Источно-пра-

просвјету и вјере у Хрватској и Славонији је 21. октобра 1921. затражило од Министарства просвете и Министарства вера да обезбеде кредит за изградњу зграде Источно-православног богословског факултета.²⁹ Министарство вера је крајем 1921. дописом питало Министарство просвете да ли је о томе донело неку одлуку.³⁰ На полеђини дописа је неко из Министарства просвете забележио: „Да чека док се не реши питање о томе, да ли ће прав. богослов. факултет остати у

воставног богословског факултета Повјереништву за просвјету и вјере у Хрватској и Славонији од 29. септембра 1921 под Бр. 122.

²⁹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Допис Повјереништва за просвјету и вјере у Хрватској и Славонији Министарству вера од 21. листопада 1921. под Бр. 43.162–1921.

³⁰ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Допис Министарства вера Министарству просвете од 22. децембра 1921.

Загребу, или не“.³¹ У октобру 1922. министар просвете Светозар Прибићевић је тражио од министра финансија Косте Куманудија, свог страначког колеге, да одобри кредит за куповину земљишта на којем би била подигнута зграда Источно-православног богословског факултета. Министар финансија је то одмах одбио.³²

³¹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Забелешка је направљена између 26. децембра 1921. и 4. марта 1922. На документу се, уз ова два датума, налази неколико деловодних бројева и није јасно који се односи на ову забелешку.

³² АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175, 10. октобар 1922. — Министар просвете министру финансија који је одговорио 18. октобра 1922.; — Коста Кумануди (Београд, 1874 — Београд, 1962), докторирао на Правном факултету у Паризу, предавао на Правном факултету у Београду. У Краљевини Србији био члан Самосталне радикалне странке. Према: *Енциклопедија српској народа*, 563.; — У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца био члан Демократске странке, током 1921. и 1922. министар финан-

Ово нису били једини финансијски проблеми који су доводили у питање опстанак факултета. Средином јануара 1922. продекан Владан Максимовић је писао министру просвете како „од оснивања прав. богословскога факултета у Загребу до данас још нису одобрени кредити за личне и материјалне издатке за овај факултет. Покрајинска влада покривала је издатке позајмицама до одобрења тражених кредита. Овакво стање не може се апсолутно више држати и предстоји могућност да покрајинска влада обустави и личне издатке професорима овога факултета све док не ступи на снагу предрачун за 1922. г. Тиме би био доведен у питање опстанак факултета, потребан нам како из културно-просветних тако и националних разлога“. Максимовић је замолио да Министарство просвете затражи од југословенске владе и министра финансија да одобре „ванредни кредит“ за „покриће личних и материјалних издатака на овај факултет за време од 1. октобра 1921. до ступања на снагу буџета за год. 1922“. Тим новцем „покрили би се досадашњи издаци и омогућило би се именовање изабраних наставника без кога не може да се започне рад на факултету“. ³³ Прибићевић је замолио Куманудија да изађе у сусрет „оправданом захтеву“ Источно-православног богословског факултета. ³⁴ Кумануди му је одговорио: „Поводом предше представке, част ми је извести Вас да се истој не могу одазвати са разлога што, с једне стране, данашња финансијска ситуација др-

сија и јако кратко министар унутрашњих послова. Према: *Владе Србије*, 290–294.; Градоначелник Београда био је од 22. августа 1926. до 18. фебруара 1929.

³³ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Допис продекана Источно-православног богословског факултета Министру просвете од 17. јануара 1922. под Бр. 23.

³⁴ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175, 17. јануар 1922, В. Н. Бр. 205. — Министар просвете министру финансија.

жаве ми то не допушта, и с друге, и много више, што има веома мало вероватноће да ће Народна Скупштина приликом претреса и решавања буџета за 1922. год. у опште одобрити кредит за Источно-православни факултет у Загребу, а у том случају овај факултет безусловно мора бити укинут“. ³⁵ Министарство просвете је крајем јануара 1922. обавестило Повјереништво за просвјету и вјере да због финансијских прилика у држави неће бити одобрен кредит за Источно-православни богословски факултет, али није поменуло могућност да факултет буде укинут. ³⁶

Као што смо видели, 1922. већ је било извесно да Источно-православни богословски факултет неће опстати. Финансијски проблеми са којима се факултет суочио досегли су ниво праве контроверзе у јесен 1922. године. Владан Максимовић је у марту 1923, присећајући се догађаја из претходне јесени, писао да је Источно-православни богословски факултет примио „потписани усмени извештај од тадашњег министра просвете господина Прибићевића и министра финансија господина Кумануди извештај, да су буџетом за 1922/1923. осигурани кредити за 5 професора овога факултета. Г. професор медицинскога факултета Сметанка, који је био у истој седници финансијскога одбора у којој је решавано питање кредита за овај факултет, саопштио је потписаноме, да је на предлог др. Војислава Јањића секретара Народне Скупштине одобрен кредит за пет професора овога факултета на основу његова извјештаја, да је законодавни одбор Народне Скупштине озаконио Високи Краљевски Указ о оснивању православног бого-

³⁵ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Допис министра финансија министру просвете од 25. јануара 1922. под Д. Р. Бр. 8276.

³⁶ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175, 30. јануар 1922, В. Н. Бр. 393. — Министарство просвете Повјереништво за просвјету и вјере.

словскога факултета у Загребу. Међутим кад је овај деканат покренуо код покрајинске управе у Загребу питање именовања професора констатовало се, да је у штампаноме примјерку буџета за год. 1922/1923. погрешком изостављен натпис ‘православни богословски факултет’, а позиције одобрене за њега да су унесене под наслов ‘католички факултет’ једним делом, а другим делом под ‘шумарско-господарски факултет’“ тим поводом послао је овај деканат молбу гоподину министру просвете за исправку ове погрешке у буџету...“³⁷

У поменутој молби деканата Источно-православног богословског факултета од 4. октобра 1922. Светозару Прибићевићу је указано на „једну кардиналну погрешку“ у буџету Министарства просвете јер је сума новца одобрена за плате двојице професора Источно-православног богословског факултета придодата римокатоличком теолошком факултету, а за још тројицу додата шумарском факултету. Даље је још речено: „У прилогу част је овоме Деканату послати препис ове главе и партије како она треба да изгледа, који је препис добивен из одељења за просвету и вере у Загребу, а који састављен према белешкама г. банског саветника др. Зајића, који је био у седници финансијскога одбора, у који је донесена коначна редакција ове главе и партије буџета“. „Извештавајући Вас, Господине Министре, о овој погрешци, која може бити судбоносна за опстанак овог факултета, овај Деканат најучтивије моли Вас, Господине Министре, да одмах изволите подузети најхитније и најенергичније кораке на надлежном месту, да се ове погрешке сместа исправе, а у интересу савеснијег рада у будуће код овако важних ствари као што је буџет затражити од Господина Министра Финансија да изнађе и казни кривца,

³⁷ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Promemoria.

који својим немаром и непажњом доводи у опасност егзистенцију једнога просветнога института, који је створен потребом наше просветне политике, која је поверена Вама, Господине Министре“. У молби је закључено како је „скрајње време, да се овај факултет једном већ стави на чврсто тло и на тај начин престане бити предметом подсмеха са стране његових противника, који су вероватно и скривили ову погрешку“.³⁸

Кумануди је, изгледа, с намером опструисао Источно-православни богословски факултет. Србијанско крило Демократске странке којем је припадао било је у политичком сукобу са пречанским крилом Светозара Прибићевића око односа према хрватском питању и уређењу државе. Давидовићеве демократе су желеле растерећење српско-хрватских односа путем уступака Хрватима и ублажавањем централизма.³⁹ Источно-

³⁸ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — „Молба за исправку погрешке у буџету за год. 1922/1923“, коју је Деканат Источно-православног богословског факултета послао министру просвете 4. октобра 1922, под Бр. 171.

³⁹ Branislav Gligorijević, *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd 1970, 247–266.; Branislav Gligorijević, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919–1929)*, Beograd 1979, 75, 279–284.; — У септембру 1920. дошло је до побуне хрватских сељака која је била „изазвана подједнако мерама централне владе у Београду у вези са жигосањем стоке и Радићевом антидржавном агитацијом“. Побуна хрватских сељака зближила је тада Пашићеве радикале и Прибићевићеве демократе. Међутим, Хрватска заједница је због насилног сламања побуне направила отклон од политике две највеће југословенске странке (Ђорђе Ђ. Станковић, *Никола Пашић и Хрвати*, Београд 1995, 95), са којима је тада, уз Словенску људску странку и независне појединце попут Анте Трумбића, чинила југословенску владу (*Владе Србије*, 288–289); Има мишљења како се након побуне показало да „Хрвати не могу прихватити Краљевство СХС као своју државу“ и да су потом прихватили Стјепана Радића као националног лидера. На изборима за Уставотворну скупштину Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 28. новембра 1920. Радићева Хрватска сељачка странка је постала најјача хрватска партија, четврта по снази на југословенском нивоу (Ivo Perić, нав. дело, 319, 324.); Хрватско питање је током 1921. до-

православни богословски факултет је вероватно виђен као још једно Прибићевићево оруђе притиска. Кумануди је, такође, и као професор Београдског универзитета можда желео да Источно-православни богословски факултет престане са радом и тиме омогући јачање београдског Православног богословског факултета.

Борба за опстанак Источно-православног богословског факултета, његови професори и студенти

Највише података о раду Источно-православног богословског факултета оставио нам је, наравно, декан и продекан овог факултета Владан Максимовић. На основу његових извештаја министарству просвете можемо реконструисати напоре око именовања наставног кадра и уписа студената, а уз то и привести крају причу о овом факултету.

Већ смо видели да су приликом оснивања Источно-православног богословског факултета именована тројица редовних професора: декан Владан Максимовић, Никола Ђурић и Димитрије Стефановић. Они су оформили професорски збор који је почетком школске 1921/22. изабрао нове професоре, чиме је њихов број укупно износио: седам редовних професора, два ванредна и четири доцента. Новоизабрани наставници су

бијало на замаху. На изборима за скупштину града Загреба, Хрватски блок (Хрватска сељачка странка, Хрватска заједница, Хрватска странка права) предвођен Стјепаном Радићем задао је озбиљан ударац српској и југословенској политици у Хрватској. Блок је убедљиво победио на загребачким изборима одржаним 11. децембра 1921. године (Ivo Perić, нав. дело, 356).; Током 1922. дошло је до заоштравања односа између пречанског и србијанског крила Демократске странке. Прибићевић је подржавао радикалску политику централизма, а Давидовић је сматрао да све теже југословенске прилике и српско-хрватски спор треба решити уступцима Хрватима путем ублажавања централизма. (Ђорђе Ђ. Станковић, нав. дело, 190–191).

предложени министру просвете „на указно именовање“.⁴⁰ Званично је то учинила Покрајинска управа за Хрватску и Славонију која је 7. новембра 1921. предложила редовне професоре Источно-православног богословског факултета др Викентија Вујића за црквено право, др Данета Трбојевића за педагогију и методологију веронауке, др Лазара Мирковића за литургику са црквеном археологијом и омилитику, и др Светомира

⁴⁰ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Извештај Деканата Источно-православног богословског факултета Министарству просвете од 18. априла 1922. под Бр. 98.

Димитрије Стефановић

Ристића за филозофију. Такође су предложени за ванредне професоре др Симеон Поповић који би предавао апологетику и историју религије, као и др Милан Георгијевић за црквенословенски и грчки језик.⁴¹ Међутим, одлагањем доношења државног буџета за 1922. именоване је онемогућено. У јануару 1922. Димитрије Стефановић је именован за професора београдског Православног богословског факултета, иако је био декан загребачког Источно-православног богословског факултета у школској 1921/22. години. Максимовић је навео да Стефановић о томе није обавестио ни осталу двојицу колега са Источно-православног богословског факултета ни Загребачко свеучилиште. Максимовић је сматрао да је Стефановићев „нелојални поступак“ био „тежак ударац“ за Источно-православни богословски факултет. Остала су, дакле, само двојица професора — Максимовић и Ђурић, а потребни трочлани професорски збор престао је да постоји. Редовна настава није могла да почне.⁴²

Овим невоље нису окончане. Буџетом за школску 1922/23. је, на концу, било омогућено именоване двојице нових професора Источно-православног богословског факултета. Тако су 4. октобра 1922. краљевским указом именовани за редовне професоре Викентије Вујић и Лазар Мирковић, али су они одбили да предају на Ис-

⁴¹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Допис Покрајинске управе за Хрватску и Славонију, одјељење за просвјету и вјере, од 29. августа 1922. под Бр. 34.171–1922, Деканату Источно-православног богословског факултета.

⁴² АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Извештај Деканата Источно-православног богословског факултета Министарству просвете од 18. априла 1922. под Бр. 98.; — Димитрије Стефановић (Пашићев, Бачка, 1882 — Београд, 1945), завршио Карловачку богословију и Православни богословски факултет у Черновцима где је докторирао. На Православном богословском факултету у Београду предавао Нови завет. Према: *Богословски факултет Сръске православне цркве 1920–1980*, 165–166.

точно-православном богословском факултету.⁴³ Именован је и Милан Георгијевић за ванредног професора упркос буџетским ограничењима.⁴⁴ Вујић је 2. децембра 1922. јавио загребачком факултету како му је жао што не може да прихвати именоване за професора Источно-православног богословског факултета.⁴⁵ Мирковић је 7. децембра 1922. обавестио загребачки Источно-православни богословски факултет како је „дао реч“ београдском Православном богословском факултету да ће на њему предавати и притом је образложио: „... своју реч дао сам онда, када мој указ за Загреб ни целе године дана изабора у Академском Сенату није никако изишао, те сам мислио да уопће неће ни изићи“.⁴⁶ Обојица професора су вратила декрете о свом именовану, а Деканат Источно-православног богословског факултета је обавестио Министарство просвете да „није могао примити знању њихово враћање Декрета о именовану будући, да су они својевремено пристали на избор њихов за професоре овога факултета“. Источно-православни богословски факултет их је још једном позвао

⁴³ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Допис Деканата Источно-православног богословског факултета Министарству просвете од 22. децембра 1922. под Бр. 236.

⁴⁴ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Допис Покрајинске управе за Хрватску и Славонију, одјељење за просвјету и вјере, од 10. марта 1923. под Бр. 10.464–1923, Министарству просвете.

⁴⁵ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Писмо Викентија Вујића Источно-православном богословском факултету од 7. децембра 1922.

⁴⁶ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Писмо Лазара Мирковића Источно-православном богословском факултету од 7. децембра 1922.; — Лазар Мирковић (Пивнице, Бачка, 1885 — Сремски Карловци, 1968), завршио Карловачку гимназију, Карловачку богословију и Православни богословски факултет у Черновцима где је докторирао. На Православном богословском факултету у Београду предавао је литургику. Према: *Богословски факултет Сръске православне цркве 1920–1980*, 109–111.

да прихвате своја места, а потом је тражио и од министра просвете да позове ову двојицу професора да прихвате своја именовања. У противном, Деканат је тражио да буду именована друга двојица професора. У истом допису је наведено да ни Иларион Зеремски не жели да буде професор на загребачком Источно-православном богословском факултету, па за нова два именовања долазе у обзир као редовни професори др Војислав Јанић за Нови завет, др Дане Трбојевић за педагогију и методологију веронауке и др Светомир Ристић за филозофију, а као ванредни професор др Симеон Поповић за апологетику и историју религије. Деканат Источно-православног богословског факултета је замолио министра просвете да одабере двојицу кандидата.⁴⁷ Нови министар просвете, радикал Милош Трифуновић је у јануару 1923. прихватио Вујићеву и Мирковићеву одлуку да не прихвате професорска места у Загребу и о томе је обавестио новоименованог министра вера и страначког колегу Љубомира Јовановића.⁴⁸

Дакле, у 1923. годину Источно-православни богословски факултет је ушао са три именована професора: Максимовићем, Ђурићем и Георгијевићем. Пошто није могао да нађе стан у Загребу, Георгијевић до марта 1923. није ступио на дужност.⁴⁹ Могуће је и да су на Источно-православ-

ном богословском факултету током 1923. радила четири професора: тројица Срба и један Хрват.⁵⁰

До овог марта 1923. настава на Источно-православном богословском факултету сигурно није почела.⁵¹ Чини се да је наставе доцније ипак било у неком сведеном виду. Прво ћемо се вратити мало уназад како бисмо сагледали структуру студената Источно-православног богословског факултета.

Максимовић је током 1921/22. „узео на себе дужност, да слушаоце I-године, који су у Загребу настањени у заједничкој соби једне војарне упућује на самосталан рад код куће, у универзитетској библиотеци те руководи њиховим семинарским радом из дисциплина, које би се имале предавати у првој години. Силом околности... рад на факултету морао се ограничити на рад студената у библиотеци и у семинару“. У тој школској години било је уписано 46 студената: 28 студената I године, 2 студента II године, 6 студената III године и 10 студената IV године. Поред њих, још 23 кандидата су се пријавила за упис, „с тим, да ће се уписати формално чим буду почела предавања, а пре тога да због материјалних разлога не могу доћи у Загреб. Велику забуну међу слушаоце унеле су вести, које су се шириле приватно и по новинама, поводом предлога комисије универзитетских професора о укидању овога факултета... То је један од главних разлога, да су се слушаоци устручавали доћи у Загреб и уписивати се на факултет“. У априлу 1922. у Загребу се налазио „незнатан број студената, а у заједничкој соби у војарни налазе се већином сту-

и Славонију, одјељење за просвјету и вјере, од 10. марта 1923. под Бр. 10.464–1923, Министарству просвете.

⁵⁰ Софија Божић, нав. дело, 669.

⁵¹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Промеморија.; као и Допис Покрајинске управе за Хрватску и Славонију, одјељење за просвјету и вјере, од 10. марта 1923. под Бр. 10.464–1923, Министарству просвете.

⁴⁷ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Допис Деканата Источно-православног богословског факултета Министарству просвете од 22. децембра 1922. под Бр. 236.

⁴⁸ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175, 1. јануар 1923, П. Бр 17. — Допис Министарства просвете Министарству вера.; — Милош Трифуновић је био министар просвете у две Пашићеве владе у укупном трајању од 16. децембра 1922. до 27. марта 1924. На овој функцији заменио је Светозара Прибићевића, који је од 27. марта 1924. поново постао министар просвете. За више о владама видети у: *Влада Србије*, 293–301.

⁴⁹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Допис Покрајинске управе за Хрватску

денти из руских избјеглица. Они живе овде стога да имају стан те као студенти овога факултета уживају месечну потпору од државне комисије за Руске избеглице од 400 динара месечно. У случају да престану бити студентима овога факултета губе стан и потпору“. Због овакве ситуације, Деканат Источно-православног богословског факултета је питао Министарство просвете да ли да уопште уписује студенте у други семестар школске 1921/22. године.⁵²

Ректор Загребачког свеучилишта је 28. фебруара 1923. обавестио Министарство просвете да је у том моменту на Источно-православном богословском факултету било уписано 49 студената.⁵³ *Весник Српске цркве* је у августовском броју 1923. објавио чланак о раду Источно-православног богословског факултета за школску 1922/23. годину. Према овом чланку, зимски семестар су уписала 52 студента, а како због оставки Вујића и Мирковића настава није могла „на време започети, број студената је опадао тако, да су се на факултегу, кад су почела предавања, затекла само 28 студената. Остали су се разбежали по другим факултетима у страху да не изгубе семестар. Од ових 28 било је 11 наших држављана Срба и 17 Руса“. Даље је речено да је летњи семестар уписало „30 студената — 13 Срба и 17 Руса. За испите се пријавило 18 студената а 12 су остали полагање испита у јесењем року. Од пријављених положили су испит за I. годину 8 и за IV. Год. 8, а *седморица* су добила апсолутарне сведоџбе“, односно завршила факултет. На Источ-

⁵² АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Извештај Деканата Источно-православног богословског факултета Министарству просвете од 18. априла 1922. под Бр. 98.

⁵³ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 161. — Допис са исказом ректора Загребачког свеучилишта о уписаним студентима овог универзитета, послат Министарству просвете 28. фебруара 1923.

но-православном богословском факултету су те године „радили 2 редовна професора, 2 сулента и 1 доцент. Предавана је Догматика, Етика, Историја религије, Филозофија, Педагогија, Социологија и Женидбено право“. Закључено је да су потребна именовања нових изабраних професора и да су развитку факултета „сметале верзије о његовом укидању, а свакако би било у интересу цркве и народа, да се овај факултет одржи и што боље развије, што ми најусрдније желимо“. Школска година је завршена 18. јула 1923.⁵⁴

У *Сјоменици* Академског сената Загребачког свеучилишта из 1925. нема помена нити да је наставе на Источно-православном богословском факултету било нити да није. За разлику од *Весника Српске цркве* који је забележио да је у летњем семестру школске 1922/23. студирало 30 студената, у *Сјоменици* пише да је овај семестар на Источно-православном богословском факултету уписало 26 слушаалаца.⁵⁵

Из претходног чланка у *Веснику Српске цркве* би се могло закључити да је настава почела крајем зимског семестра који се на загребачком Источно-православном богословском факултету завршавао пред Васкрс,⁵⁶ односно крајем марта или почетком априла 1923.⁵⁷ У Ректорату За-

⁵⁴ „Хроника. Са православног Богословског Факултета у Загребу“, *Весник Српске цркве*, март-август 1923, 179.; — Према Николи Гавриловићу издавање „апсолутарне сведоџбе“ са пописом оцена и потписима професора означавало је успешан завршетак школовања. За више видети у: Никола Гавриловић, нав. дело, 90.

⁵⁵ *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu...*, 71.

⁵⁶ Податак о уобичајеном окончавању зимских семестра на загребачком Источно-православном богословском факултету се налази у записнику београдског Православног богословског факултета који је разматрао молбе двојице загребачких студената о преласку на београдски факултет. О томе видети у: АПБФ, Записник са седнице Савета Православног богословског факултета, 8. април 1922.

⁵⁷ Према троброју београдске Политике од 7. 8. и 9. априла 1923. видимо да су православни хришћани прославили Ус-

гребачког свеучилишта су очекивали да Источно-православни богословски факултет почне „функционирати“ током 1923. и предвидели су, према предлогу буџета за школску 1923/24. годину, средства за „прво његово уређење“, наставку намештаја, уџбеника и опремање библиотеке.⁵⁸ Наставе је, чини се, могло бити само од средине марта 1923, а никако пре. Међутим, у овом тренутку немамо потврду у архивској грађи да је настава обављана и ако јесте, на који начин је обављана. Знамо ко би могла бити двојица редовних професора (Максимовић и Ђурић), али не знамо ко би могао бити доцент, да ли је грешком у том звању поменут Георгијевић или је то можда био један професор хрватске националности. Што се суплената (предавача) тиче, то су могли бити неки од изабраних, али указно неименованих професора. То су могли бити и неки други. Чини се да је одржавање испита најмање под знаком питања и они су одржавани у летњем семестру 1923. године. За сада не знамо којих седам студената је дипломирало и колико им је испита и предмета признавано из Карловачке богословије или неке од руских духовних академија. У овом тренутку изгледа да су испити и предмети из претходних школа махом признавани чиме је студентима омогућено да брже дипломирају.

Противници Источно-православног богословског факултета и његово укидање

Максимовић је у промеморији Источно-православног богословског факултета из марта 1923.

крс 8. априла 1923. (по новом календару). Према Политици од 1. априла 1923. сазнајемо да су тог дана Ускрс прославили остали хришћани.

⁵⁸ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 164. — Образложење основе буџета Загребачког свеучилишта за школску 1923–24.

говорио о противницима ове високе школе. Писао је како су „неоправдане и неосноване верзије, које се проносе о факултету“. О томе је још казао: „Тако н. пр. неки противници овога факултета тврде, да је оснивање овога факултета наишло на отпор у Загребу, јер се сматра као нека провокација и први знаци прозелитизма православне цркве у западном делу наше државе. Ја са своје стране могу рећи, да ништа од овога отпора нисам опазио: земаљска влада је сама предложила оснивање овога факултета; професори католичкога факултета примили су нас најлепше и сагласили се с нама о потреби заједничког рада на културно-верском зближавању обих конфесија; неки од њих што више лично су се заузимали у Београду, као н. пр. Др. Цимерман, за одржавање нашег факултета у Загребу; академички Сенат је већином гласова решио, да факултет треба одржати. Тек када је из Београда од стране универзитета и београдског богословскога факултета покренуто питање о томе, није ли сувише за нас два богословска факултета, онда су неки професори били мишљења, да је доста један католички и један православни богословски факултет, па да стога треба укинути католички у Љубљани, а православни у Београду, а у Загребу одржати оба, да буду заједно“. Пошто у новом начрту закона о универзитетима није било места за Источно-православни богословски факултет, Максимовић је навео да „ако би се ово усвојило, онда би у држави било два католичка факултета а само један православни богословски факултет, мада број православних није мањи од броја католика. Кад се узме у обзир да наши студенти у данашњим приликама не могу ићи на студиј у Русију онда ни у којем случају није сувишан богословски факултет у Загребу“.⁵⁹

⁵⁹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Promemoria.

Два православна богословска факултета имала су, дакле, намеру да укину један други. За то су имала, по свему судећи, подршку својих универзитета. Позиција београдског Православног богословског факултета је била, ипак, много јача јер је редовно обављао наставу и испите. Максимовић, међутим, као да то није имао у виду па је предложио да се, пошто „нацрт закона о универзитетима недозвољава студентима београдскога факултета, који су свршили Богословију св. Саве, да могу полагасти строге испите и стицати степен доктора теологије“, београдски Православни богословски факултет „претвори у духовну академију са задатком да образује раднике на црквеном пољу, а факултет у Загребу да спрема раднике на научном и духовном просветном пољу“. Односно, „прави факултет могао би бити само онај у Загребу“.⁶⁰ Дакле, Максимовић је предлагао научни статус за загребачки Источно-православни богословски факултет на штету београдског Православног београдског факултета чак и у тренутку када је свима било јасно да ће његов загребачки факултет бити укинут.

Максимовић је сматрао како треба да демантује блискост са Демократском странком: „Има још једна верзија коју сам чуо у Београду да је факултет у Загребу експозитура демократске странке у Загребу и да су професори бирани по свом страначком уверењу, а не објективно. Смаграм за своју дужност најодлучније ово демантирати. Учешће Др. Јанића при оснивању овога факултета, предлог његов за професора; факт да од изабраних и постављених професора двојица припадају радикалној странци, а двојица нису организовани чланови ниједне странке најбоље показује несмисленост ове верзије. Шта више оснивање једнога чисто православнога цен-

⁶⁰ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Promemoria.

тра културнога у Загребу никако се не би могло сматрати као несаслагасно са програмом радикалне странке“. Максимовић је потом закључио да „нема никаквих озбиљних разлога за укидање овога факултета, а отпор против овога факултета потиче из црквених кругова с једне и с друге стране при чему игра знатну улогу и лична амбиција појединаца. Шовени с католичке стране виде у овоме прозелитизам с православне стране, а православни пребацују нам нецрквеност и либерализам, те се боје, да ћемо се у Загребу покатоличити. И једно и друго је управо смешно и знак је неразумевања важности овога факултета нити прилика у Загребу, где се има током времена извршити културно уједињење нашега народа и на верском пољу“. Максимовић је на крају промеморије из марта 1923. замолио министра просвете Трифуновића да подржи опстанак Источно-православног богословског факултета и да „рад на факултету почне у најкраћем времену“.⁶¹

Међутим, радикалски министар финансија Милан Стојадиновић је 20. августа 1923. затражио од министра просвете да предузме „потребне мере да се укине православни теолошки факултет у Загребу, пошто је такав факултет у Београду потпуно довољан да подмири потребе целе земље“.⁶² Овиме је почела процедура гашења

⁶¹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Promemoria.

⁶² АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Допис министра финансија министру просвете од 20. августа 1923. под Др. Р. Бр. 104854.; — Милан Стојадиновић (Чачак, 1888 — Буенос Ајрес, 1961), политичар и професор Београдског универзитета. Докторирао на Правном факултету у Београду. Био члан Народне радикалне странке и министар финансија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 1922. до 1926. Доцније лидер Југословенске радикалне заједнице и председник владе од 1935. до 1939. Кнез Павле Карађорђевић га је интернирао у унутрашњост Краљевине Југославије. Британци су га затим одвели у Грчку, потом депортовали на Маурицијус одакле се пребацис у Аргентину. Према: *Енциклопедија српског народа*, 1098.

Источно-православног богословског факултета. Ректор Загребачког свеучилишта је крајем септембра 1923. тражио од министра просвете Трифуновића мишљење да ли да дозволи упис студената на Источно-православни богословски факултет јер „до сада нису именовани потребни професори за источно православни богословски факултет у Загребу“.⁶³

Да би спречио гашење Источно-православног богословског факултета министар вера из радикалских редова Војислав Јанић, који је активно учествовао у оснивању и одржавању ове школе, затражио је крајем марта 1924. да се матурантима Богословије Светог Саве дозволи упис и на Источно-православни богословски факултет јер су до тада уписивани само на београдски Православни богословски факултет. Јанић је министру просвете Светозару Прибићевићу, повратнику на ову функцију, написао да загребачки Источно-православни богословски факултет „има да изврши једну не само научну него и важну и потребну националну мисију“.⁶⁴ Како би позиција Источно-православног богословског факултета била оснажена, овом факултету је 22. марта 1924. дато чак и право да додељује докторске титуле након што би кандидати написану

докторску дисертацију на „два усмена строга испита“ бранили.⁶⁵

Министарство просвете је од Ректората Загребачког свеучилишта затражило мишљење о Јанићевом предлогу да матуранти Богословије Светог Саве добију могућност да упишу Источно-православни богословски факултет,⁶⁶ а Академски сенат Загребачког свеучилишта је 3. априла 1924. сугерисао да би била потребна „нужна законска новела, према којој би се оним студентима који су свршили богословију св. Саве у Београду или у Ср. Карловцима, на основу свједоцбе богословног испита зрелости дозволио упис

⁶³ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Телеграм ректора Загребачког свеучилишта министру просвете од 25. септембра 1923.

⁶⁴ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Допис министра вера министру просвете од 17. марта 1924. под В. Бр. 5081. Допис је потписао др Војислав Јанић који је на место министра вера поново ступио 27. марта 1924. Или је допис потписан десет дана пошто је састављен или је погрешно датован. Допис је у Министарство просвете стигао управо 27. марта 1924. када је и Светозар Прибићевић ступио на дужност.; — Војислав Јанић је био министар вера од 2. маја 1923. до 31. јула 1923. и од 27. марта до 27. јула 1924. Према: *Владе Србије*, 297–301.; — Јанић је 19. октобра 1923. био изабран за хонорарног наставника Упоредног богословља на Православном богословском факултету у Београду. Према: Чедомир Драшковић, нав. дело, 7.

као редовним слушаћима на источно православно богословни факултет свеучилишта С. Х.С. у Загребу“.⁶⁷ Прибићевић је затим обавестио Јанића да према важећем закону не може да одобри упис матураната Богословије Св. Саве на Источно-православни богословски факултет.⁶⁸ Светозар Прибићевић, један од твораца загребачког Источно-православног богословског факулте-

⁶⁷ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Допис ректора Загребачког свеучилишта министру просвете од 5. априла 1924.

⁶⁸ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175, 8. април 1924, В. Бр. 2969. — Министар просвете министру вера.

та, потом је морао да предложи укидање овог факултета. Указом краља Александра Карађорђевића загребачки Источно-православни богословски факултет је укинут 26. априла 1924.⁶⁹ Истог дана су другим краљевским указом професори Ђурић, Максимовић и Георгијевић стављени на располагање.⁷⁰ Максимовић је претходно затражио од београдског Православног богословског факултета да га прими, али је у априлу 1924. одбијен.⁷¹ Доцније је признао да је Источно-православни богословски факултет био „трпен“ од стране Загребачког свеучилишта и да није имао нарочиту подршку за постојање.⁷²

Занимљиво је, наравно, и како је читавих осам месеци, од Стојадиновићевог предлога за укидање до укидања Источно-православног богословског факултета, овај факултет опстајао. Несумњиво је, видели смо, постојала јака жеља да буде укинут. Али ову тајну нам је расветлио у фебруару 1924. ванредни професор београдског Православног богословског факултета Лазар Мирковић, током своје жестоке полемике са некадашњим ректором Карловачке богословије Добросавом Ковачевићем, који је у децембру 1923.

⁶⁹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Указ краља Александра Карађорђевића о укидању Источно-православног богословског факултета у Загребу од 26. априла 1924.

⁷⁰ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. — Указ краља Александра Карађорђевића о стављању на располагање професора Источно-православног богословског факултета у Загребу од 26. априла 1924.

⁷¹ АПБФ, Записник са седнице Савета Православног богословског факултета, април 1924. — Датум одржавања априлске седнице се не разазнаје на копији документа. Максимовић је затражио да га београдски Православни богословски факултет прими као редовног професора за Морално богословље, а Православни богословски факултет му је одговорио да за овај предмет већ има наставника.

⁷² Софија Божић, нав. дело, 395, фуснота 504. — Према Софији Божић, Владан Максимовић је ово написао у аутобиографији која се налази у Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду.

преко службеног патријаршијског листа *Гласник* предложио да београдски Православни богословски факултет буде укинут.⁷³ Поред многих разлога које је навео за опстанак Православног богословског факултета на Београдском универзитету, Мирковић се осврнуо и на судбину загребачког Источно-православног богословског факултета: „Погледајмо како Словенци грчевито бране свој Богословски Факултет, сви заједно и клирици и лајици, да је Министарски Савет повукао његово укидање и уз њега се случајно још за неко време одржао и Источно Прав. Богословски Факултет у Загребу до даље одлуке, а наша Црква хоће да поруши свој једини Б. Ф.“⁷⁴ Лазар Мирковић је, дакле, индиректно окривио „добар део“ епископа Српске православне цркве за укидање загребачког Источно-православног богословског факултета и сасвим директно за „рушење“ београдског Православног богословског факултета.

Источно-православни богословски факултет у Загребу је, видели смо, након четири године постојања и готово фиктивног рада затворен 1924. године. Као што је из политичких разлога основан, тако је и из политичких разлога и укинут. Пошто је седам студената овог факултета изгледа окончало студије путем признавања рани-

јих испита и предмета пренетих из других школа, а затим вероватно и преко полагања додатних испита, Источно-православни богословски факултет у Загребу је дао допринос образовању теолога.

На концу, наш главни извор за историју Источно-православног богословског факултета били су списи и дописи Владана Максимовића. Он је несумњиво био пристрасан, али и веома обавештан човек. Био је страна у сукобу која је педантно пратила потезе својих супарника како у Београду тако и у Загребу. Претње које су стигле његовом факултету, о којима је он доста писао, на крају су биле остварене.

⁷³ Добросав М. Ковачевић, „Богословски факултет или духовна академија“, *Гласник: Службени листи Српске православне патријаршије*, 14. децембар 1923, 356. — Ковачевићево име је у овом броју *Гласника* одштампано као „Доброслав“.

⁷⁴ Лазар Мирковић, „Богословски факултет или духовна академија?“, *Гласник*, 14. фебруар 1924, 42.; — Мирковић је по преласку на београдски Православни богословски факултет крајем 1922, иако је на загребачком Источно-православном богословском факултету именован за редовног професора, на предлог Универзитетског савета Београдског универзитета и уз сопствени пристанак, предложен за ванредног професора. Универзитетски савет Београдског универзитета је сматрао како је „рано“ да Мирковић буде биран за редовног професора. О предлогу Лазара Мирковића за ванредног професора видети у: АПБФ, Записник са седнице Савета Православног богословског факултета, 15. новембар 1922.

Богословски факултет и/или духовна академија 1922–1936.

Између два светска рата поново се расправљало о односу богословског факултета и духовне академије, изнова су отварања питања да ли су Српској православној школи потребне високе школе једног или другог типа, односно оба типа.

У Нацрту закона о Српској православној цркви, који је Свети архијерејски сабор усвојио у новембру 1922, „теолошки факултети“ и „духовне академије“ поменути су у множини.¹ У том моменту постојали су Православни богословски факултет у Београду и Источно-православни богословски факултет у Загребу, а Српска православна црква је очигледно имала намеру да у перспективи оснује не једну већ више духовних академија. Српска православна црква је, дакле, сматрала да у високом богословском школству има места за оба типа високих школа. Ускоро је, међутим, дошло до полемике која је неко време нарушавала предлог о коегзистенцији богословских факултета и духовних академија.

Од децембра 1923. до марта 1924. у службеном листу Српске православне цркве *Гласник* трајала је полемика о високом богословском образовању између бившег ректора Карловачке богословије Добросав Ковачевића који је заступао погледе дела епископа Српске православне цркве и др Лазара Мирковића и др Радована Казимировића који су заступали погле-

де у корист Православног богословског факултета. Ковачевић је био заговорник отварања духовне академије, док су друга двојица дискутавана била за опстанак Православног богословског факултета на Београдском универзитету. Поред углавном већ познатих аргумената који су изношени током деценија, сада је била отворена тема о опстанку Православног богословског факултета.

Полемику је отворио Добросав Ковачевић који сматрао како је након трогодишњег постојања Православног богословског факултета јасно да је у питању „промашај“. Ковачевић је наглашавао да овај факултет не развија црквеност и да толерише разне универзитетске атеистичке нападе на црквено учење. Сматрао је како је Православни богословски факултет непотребан: „Место оваквога Б. Ф. за нашу цркву била би много кориснија и боља Духовна Академија“.²

Потврда је убрзо стигла од професора Православног богословског факултета Лазара Мирковића који је поменуо да Ковачевић износи „мишљење једног доброг дела Високопреосвећене Г. Г. Архијереја“. Неколико пута је рекао како у Цркви има оних који желе да „сруше“, односно да „укину“ Православни богословски факултет у Београду како би доцније основа-

¹ „Предлог закона о Српској православној цркви“, *Весник Српске цркве*, март-август 1923, 87–88. — Иако је наведено да се ради о „предлогу закона“, у питању је био „нацрт закона“.

² Добросав Ковачевић, „Богословски факултет или духовна академија“, *Гласник: Службени листи Српске православне њаиријаршије*, 14. децембар 1923, 354–356.

ли духовну академију. Он је замолио за више времена и разумевања ради успостављања боље наставе и јачања факултета. Мирковић је око сређивања спорних питања понудио Цркви сваку врсту компромиса, осим иступања Православног богословског факултета са Београдског универзитета.³

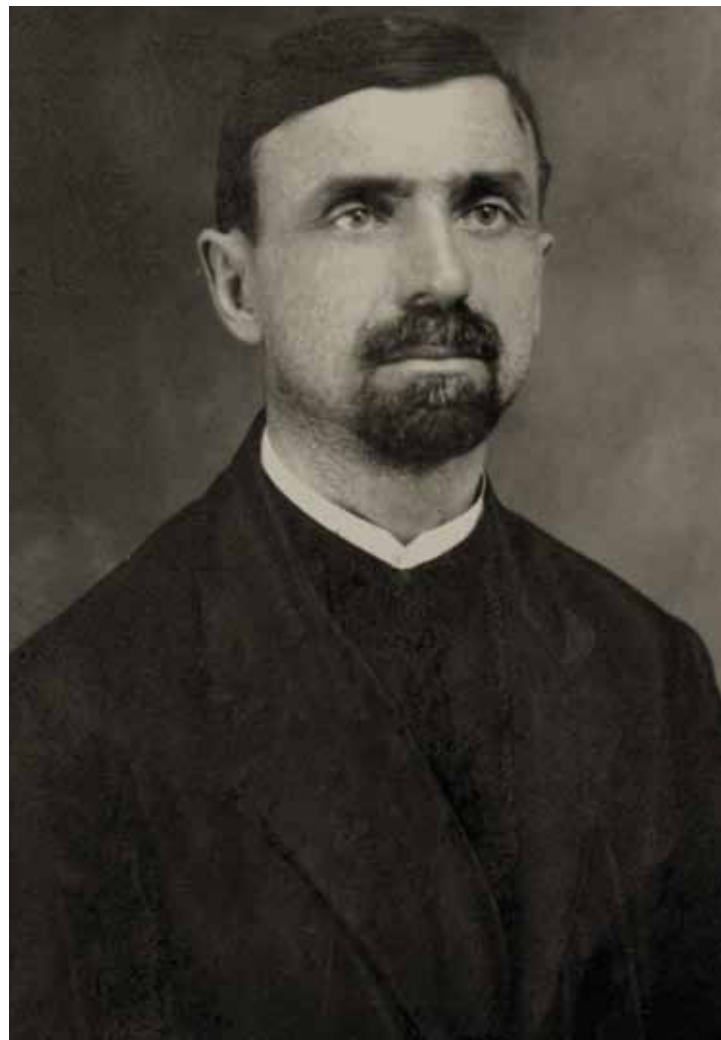
У полемику се укључио др Радован Казимировић који је рекао да га Ковачевићеви аргументи нису убедили. Казимировић је већ деценију био познат као јавни заговорник Православног богословског факултета. У његовом тексту се уочава да је Православни богословски факултет требало да буде „затворен“, а духовна академија потом „отворена“⁴

Кроз Ковачевићев одговор Мирковићу намера о укидању Православног богословског факултета у Београду се још јасније види. Ковачевић је Мирковићу поручио да му неће дати ни мира ни времена јер би „мир и време“ за „овакав“ Православни богословски факултет значили „вечни покој и одмор“. Ковачевић је потом нагласио: „Паметан зидар неће ваљда зидати кућу до крова и оцака, када види да му је темељ покрнуо и накривио се, и чекати да му се цела грађевина сруши. То би га коштало много скупље него кад би одмах у почетку рђав темељ избацио, па бољи поставио и онда даље зидао“.⁵

Видимо, дакле, да је током 1923. и 1924. било мишљења са веома релеватног места у Српској православној цркви да Православни богословски факултет треба укинути. Али, далеко од

тога да је о овом питању у врху Цркве постојала сагласност. Такође, ко би могао да поверује да би српска политичка елита, након толико уложеног труда за осигурање Православног богословског факултета у Београду од свих могућих претњи, дозволила његово укидање. Предлози за укидање Православног богословског факултета су у пролеће 1924. утихнули.

Нацрт закона о Српској православној цркви је од 1922. претрпео више измена, а у Нацрту закона о Српској православној цркви из 1927. „православни богословски факултети“ и „православне духовне академије“ су и даље помињани у

Лазар Мирковић

³ Лазар Мирковић, „Богословски факултет или духовна академија?“, *Гласник: Службени листи Српске православне њаџријарије*, 14. фебруар 1924, 39–43.

⁴ Радован Казимировић, „Богословски факултет а не духовна академија?“, *Гласник: Службени листи Српске православне њаџријарије*, 28. фебруар 1924, 52–53.

⁵ Добросав Ковачевић, „Богословски факултет или духовна академија“, *Гласник: Службени листи Српске православне њаџријарије*, 28. март 1924, 86–87.

множини иако је тада постојао само Православни богословски факултет у Београду.⁶

У Закону о Српској православној цркви, који је коначно усвојен у новембру 1929, питање богословских факултета и духовних академија решено је на нешто другачији начин. Поред осталог је прецизирано да се Свети архијерејски синод „стара“ да „предавања на православним богословским факултетима Државних Универзитета буду у сагласности са науком православне вере“.⁷ Видимо и да су Краљевина Југославија и Српска православна црква законским путем дале могућност за оснивање православних богословских факултета и у неким другим универзитетским центрима у Југославији, а ти факултети (или факултет) би могли постојати паралелно са Православним богословским факултетом Београдског универзитета. У овом закону, међутим, духовне академије нису поменуте под тим именом, већ је предвиђено да „све црквено-аутономне духовне школе стоје под управом и надзором црквене власти“ и да „о оснивању ових школа решава Свети Архијерејски Сабор“.⁸

Будући да је у Српској православној цркви током двадесетих година 20. века примећено да малобројно српско монаштво поседује врло оскудно теолошко образовање,⁹ поље за деловање будуће духовне академије кренуло је у том смеру. Током тридесетих година 20. века тему су поново отворили епископи и свештеници који су се школовали у духовним академијама. Отварање духовне академије подржавао је и српски патријарх Варнава Росић. Свети архијерејски сабор

⁶ „Најновији нацрт закона о Српској православној цркви“, *Весник Српске цркве*, новембар-децембар 1927, 604–605.

⁷ „Закон о Српској православној цркви“, *Весник Српске цркве*, септембар-октобар 1929, 329.

⁸ „Закон о Српској православној цркви“, *Весник Српске цркве*, септембар-октобар 1929, 329.

⁹ Радмила Радић, „Образовање свештенства...“, 122.

Српске православне цркве је 1933. донео „начелну одлуку“ о оснивању духовне академије.¹⁰ *Весник Српске цркве* је у мају 1933. објавио: „Поверено је светом архијерејском синоду да проучи питање о оснивању више богословске школе, духовне академије, која ће поред Богословског факултета у Београду, васпитавати свештенички подмладак као и подизати културни ниво свештенства. У духовну академију примаће се кандидати са потпуном средњом школом и вишим течајним испитом. Нарочита пажња би се обратила у овој школи на васпитање и образовање монаха са вишом богословском спремом“.¹¹ Свети архијерејски синод Српске православне цркве је 1934. за мишљење упитао архијереје. Док су неки епископи били за хитно отварање духовне академије, други су, попут митрополита црногорско-приморског др Гаврила Дожића, упитали да ли то значи „трансформацију“ Православног богословског факултета у Београду, његово „укидање или паралелно постојање са академијом која се оснива“ и „да ли су нам потребне двије високошколске установе, веома блиске и формом и садржином“?¹²

¹⁰ Димитрије М. Калезић, *Из црквеног школства*, Београд 2006, 114–115. — Калезићев чланак „Духовна академија у традицији Српске православне цркве“ објављен је у *Годишњаку Духовне академије* у Фочи (год. 1, бр. 1, 2002), а затим и у тому *Из црквеног школства* у Калезићевим сабраним делима. Калезић је у овом чланку о периоду између два светска рата писао на основу архивске грађе Светог архијерејског синода Српске православне цркве.; — Варнава (Петар) Росић (Пљевља, 1880 — Београд, 1937), завршио Призренску богословију и Духовну академију у Петрограду. Епископ велешко-дебарски од 1910, митрополит скопски од 1920, патријарх српски од 1930. Према: *Енциклопедија српског народа*, 155.

¹¹ „Виша богословска школа“, *Весник Српске цркве*, мај 1933, 275.

¹² Димитрије М. Калезић, нав. дело, 115.; — Гаврило (Ђорђе) Дожић (Доња Морача, 1881 — Београд, 1950), завршио Призренску богословију и Православни богословски факултет у Атини где је и докторирао. Митрополит рашко-призренски од 1911, митрополит пећки од 1913, митрополит црногорско-приморски од 1920, патријарх српски од 1938. Према: *Енциклопедија српског народа*, 217–218.

Свети архијерејски синод је 9. маја 1934. одлучио да седиште будуће духовне академије буде у Сремским Карловцима. Синод је 1935. донео одлуку да духовна академија буде „виша школа“ у трајању од четири године. Охридско-битољски епископ др Николај Велимировић је 1935. сматрао да „духовна (монашка) академија“ треба да буде „висока школа за васпитање кандидата за виши клир“. Бачки епископ др Иринеј Ђирић је 1935. и 1936. предлагао да духовна академија буде школа „за више образовање монашког подмлатка“ која би радила према програму старе Карловачке богословије. С обзиром да су 1935. у Одбор за израду наставног плана и програма будуће духовне академије именовани епископи Николај и Иринеј, проф. др Радослав Грујић и јеромонах Василије Костић, јасно је да је врх Српске православне цркве преломио ка решењу о духовној академији као монашкој школи. Међутим, након Варнавине смрти 1937. одлука о оснивању духовне академије није реализована.¹³

¹³ Исто, 115–122. — Калезић наводи да је владика Николај 1935. послао Светом архијерејском синоду документ насловљен „Меморандум по предмету оснивања Духовне (Монашке) академије“. Калезић пише да је владика Иринеј 1935. и 1936. послао Светом архијерејском синоду два елабората о духовној академији. Према Калезићу, епископ Иринеј је предлагао и да од пет постојећих богословија треба формирати три богословске академије које би уписивали матурирани ученици.; — Николај (Никола) Велимировић (Лелић, Ваљево, 1881 — Саут Канан, Пенсилванија, 1956), завршио Београдску богословију и Старокатолички факултет у Берну где је и докторирао. У Оксфорду је докторирао филозофију. Епископ жички од 1919, епископ охридски од 1920, поново епископ жички од 1936. Према: *Енциклопедија српског народа*, 746.; — Иринеј (Иван) Ђирић (Сремски Карловци, 1884 — Нови Сад, 1955), завршио

Иако се каткад могао стећи утисак да присталице богословског факултета и духовне академије чине две непомирљиве струје у Српској православној цркви, ипак се пажљивим погледом на деценију и по полемика може закључити да је до јачег сукоба дошло само током 1923. и 1924. године. Српска православна црква је између два светска рата сматрала да у њеном школству има места за оба типа високих богословских школа. Ипак, као што Источно-православни богословски факултет у Загребу није заживео иако је започео с радом и као што Карловачка богословија за свог постојања није добила факултетски ранг, тако није било простора ни за нову духовну академију у Сремским Карловцима чије је оснивање остало „мртво слово на папиру“. У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца/Југославији није било простора за две православне богословске високе школе, ма којег карактера да су могле бити. Колико год да су били занемарљиви политички сукоби око Карловачке богословије, Православног богословског факултета у Београду и Источно-православног богословског факултета у Загребу, истовремено се видело да због кадровских недостатака може постојати само једна висока православна богословска школа. И поред разних калкулација на крају се увек долазило до тога да је Православни богословски факултет у Београду најбоље решење за високо школство Српске православне цркве.

гимназију у Новом Саду, Духовну академију у Москви и Филозофски факултет у Бечу где је докторирао. Епископ тимочки од 1919, епископ бачки од 1921. Према: *Енциклопедија српског народа*, 421.

Накнадно признање факултетског ранга Карловачкој богословији и Задарској богословији 1925–1933.

Карловачка богословија је указом регента Александра Карађорђевића практично угашена 1920. и само је обављала испите за преостале ђаке до 1922. године.¹ Задарска богословија је прекинула рад 1919. услед италијанске окупације Задра.² Ипак, о статусу ових стручних школа решавано је и након њиховог гашења, током једноиподценијског уједначавања разноликих школских система који су се затекли у уједињеној држави Југословена и одређивања односа разнородних стручних школа према општим школама.³

Поред ових питања која су заокупљивала државу, веома важне биле су и личне иницијативе. Већ смо видели да Савет Православног богословског факултета у Београду током двадесетих година 20. века није сматрао да је образовање у бившој Карловачкој богословији било равно факултетском.⁴ Међутим, питање ранга Карловачке богословије отворено је 1925. и у Загребу због одређивања статуса чиновника који су завршили ову школу. Католички богословни фа-

култет у Загребу је сходно томе 27. маја 1925. одлучио: „... може се и бивша Српско-православна Богословија у Сријемским Карловцима — гдје је кандидат, који је имао 8 разреда гимназије са испитом зрелости након 8 семестара богословије и прописаних завршних испита добивао диплому о свршеним наукама — сматрати равноправним богословним факултетима“.⁵ Ради се, по свему судећи, о првом документу којим је Карловачкој богословији, од стране високошколске установе, признат ранг факултета.

Ово питање Закон о чиновницима од 31. марта 1931. није до краја разрешио. Остављено је да Министарство просвете Краљевине Југославије донесе посебну уредбу о рангу богословских школа. Требало је да се статуси две православне школе, Карловачке богословије и Задарске богословије, одреде након нових консултација са Православним богословским факултетом у Београду, Католичким богословним факултетом у Загребу и Католичким богословним факултетом

¹ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 19. — Допис Светог архијерејског синода Карловачке митрополије министру вера од 8/21. септембра 1920. под Бр. 135 и 155/120–1920.; — Карловачка богословија је одржавала испите за преостале ђаке до 1922. године. За више видети у: Никола Гавриловић, нав. дело, 101.

² Драган Новаковић, *Верске заједнице на размеђу векова*, Београд 2003, 236.

³ Љубодраг Димић, *Културна историја Краљевине Југославије 1918–1941*, II, Београд 1997, 152–153, 169.

⁴ АПБФ, Записници са седница Савета Православног богословског факултета 1920–1930.

⁵ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155. — Препис дописа Деканата Католичког богословног факултета у Загребу Ректорату Загребачког свеучилишта од 23. фебруара 1931. Оригинал дописа сачињен је 27. маја 1925. Верност преписа потврђена је у Сомбору 21. јуна 1932. и оверена печатом Одељења за социјалну политику и народно здравље Банске управе Краљевине Југославије у Новом Саду. Католички богословни факултет у Загребу је претходно 1. маја 1924. донео одлуку да се ранг факултета признаје „бискупијским богословним училиштима“. Заведено у Министарству просвете 19. јула 1932. под П. бр. 28094 у предмету за решавање чиновничког статуса Триве Марцикића.

у Љубљани. Оба римокатоличка факултета су се овога пута прогласила ненадлежним.⁶

Још пре званичног захтева Министарства просвете, Савет Православног богословског факултета је 1. априла 1931. донео решење о одређењу ранга Карловачке богословије према којем је ово била „виша стручна школа, али без права давања научног степена“.⁷

Потом је Савет Православног богословског факултета 1. октобра 1931. „примио знању“ да је Министарство просвете Краљевине Југославије донело одлуку да све дипломе стечене у бившој Аустро-Угарској не подлежу нострификацији и на истој седници одредио професоре Димитрија Стефановића и Лазара Мирковића да саставе мишљење Православног богословског факултета на пристигли акт ректора Београдског универзитета о утврђивању ранга бивших Карловачке богословије и Задарске богословије.⁸

Савет Православног богословског факултета је 25. новембра 1931. усвојио Стефановићево и Мирковићево мишљење да се свршеним ученицима Карловачке богословије призна факултетска стручна спрема јер су у њу „примани само ђаци са гимназиском матуром“ и јер је школовање у Карловачкој богословији трајало четири године а наставни план „одговарао“ наставном плану богословског факултета.⁹ Тиме је Кар-

⁶ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155, 7. децембар 1931, П. бр 56493. — Допис Министарства просвете Врховном инспекторату Председништва Министарског савета Краљевине Југославије.

⁷ АПБФ, Записник са седнице Савета Православног богословског факултета, 1. април 1931.

⁸ АПБФ, Записник са седнице Савета Православног богословског факултета, 1. октобар 1931. — Ректор Београдског универзитета је од Православног богословског факултета затражио мишљење и о рангу „неправославних виших духовних школа“ у Краљевини Југославији.

⁹ АПБФ, Записник са седнице Савета Православног богословског факултета, 25. новембар 1931. — У Стефановићевом и Мирковићевом мишљењу било је наведено и да „мишље-

ловачкој богословији и од стране Православног богословског факултета у Београду накнадно признат факултетски ранг.

Питање утврђивања ранга Задарске богословије покренуо је у октобру 1929. протојереј Љубомир Влачић који је тражио од Министарства правде Краљевине Југославије да му призна факултетску стручну спрему ради остваривања бољег чиновничког статуса. Министарство правде је овај захтев одбило јер Задарска богословија није имала статус факултета. Влачић се потом у јануару 1931. обратио Председништву Министарског савета Краљевине Југославије које је тим поводом затражило ново мишљење од Министарства правде. Влачић ни овог пута није имао успеха, па је 15. августа 1931. писао Министарству просвете које је његов допис послало Ректорату Београдског универзитета ради прослеђивања на мишљење Православном богословском факултету.¹⁰

Савет Православног богословског факултета је 25. новембра 1931. признао факултетску спрему и свршеним ученицима Задарске богословије „ако су у исту богословију ступали са положеним испитом зрелости“.¹¹ Према епископу далматинском Никодиму Милашу, Задарска

ње о неправославним богословским школама не могу дати, јер им нису познате Уредбе тих школа“. Додато је и: „За ове школе надлежнији су факултети тих вероисповести, али би се и овде, ради правичности, морало узети у обзир, да ли се у ове школе ступало са испитом зрелости или без овог испита“.

¹⁰ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155. — Љубомир Влачић Факултетском савету Министарства просвете Краљевине Југославије, 15. август 1931. — Заведено у Православној конзисторији Епархије црногорско-приморске под Бр. 2019 од 15. августа 1931. Влачић је био редовни члан Православне конзисторије на Цетињу; — АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155, 18. август 1931, П. бр. 38292. — Министарство просвете Ректорату Београдског универзитета.

¹¹ АПБФ, Записник седнице Савета Православног богословског факултета, 25. новембар 1931.

богословија је до 1882/83. школске године успоставила богословску наставу по факултетском обрасцу. Ипак, Милаш наводи да је матурираних гимназиста који су уписивали Задарску богословију било је „врло мало“.¹² Влацић је Задарску богословију уписао са завршених осам разреда гимназије, али без положеног матурског испита. Министарство просвете је, након примљеног мишљења Православног богословског факултета, 7. децембра 1931. обавестило Православну конзисторију Епархије црногорско-приморске да Влацић не испуњава услове за признавање факултетске стручне спреме.¹³ Влацић, дакле, није успео да избори факултетску стручну спрему за себе, али је својом иницијативом изборио факултетски статус за Задарску богословију.

Министарство просвете је 7. децембра 1931. обавестило Министарски савет Краљевине Ју-

¹² Клирикална школа у Шибенику је основана 1832, а 1841. је премештена у Задар где је прерасла у ранг богословије. Задарска богословија је подигнута у ранг богословског завода школске 1863/84. године и могли су је уписивати ученици са претходно завршеном „пуном гимназијом“. О томе видети у: Ђоко Слијепчевић, нав. дело, 543–551.; — Никодим Милаш у аутобиографији наводи да је по његовом доласку на чело Епархије далматинске 1890. године било „врло мало“ оних који су након завршене гимназије прелазили у Задарску богословију. Он пише да је, како би попунио оскудни свештенички кадар у својој епархији, у Задарску богословију примао и несвршене гимназијалце. За више видети у: Никодим Милаш, *Аутобиографија, студије, чланци*, Београд-Шибеник 2005, 85.; — Задар је Рапалским уговором између Италије и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 12. новембра 1920. припао Италији.; — Никодим (Никола) Милаш (Шибеник, 1845 — Дубровник, 1915), епископ далматински, канониста. Завршио је Карловачку богословију и Духовну академију у Кијеву. Према: *Енциклопедија српског народа*, 745.

¹³ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155, 7. децембар 1931, П. бр. 56566. — Министарство просвете Православној конзисторији Епархије црногорско-приморске.

гославије о мишљењу Православног богословског факултета да се Карловачкој богословији и Задарској богословији призна факултетски статус, али је и додало да се мишљење не може сматрати дефинитивним до доношења одговарајуће уредбе.¹⁴

Министарство просвете је Уредбу о рангу стручних школа према средњој школи и факултетима донело тек 1. маја 1933. У члану 4. ове уредбе је наведено да „спреми факултетској одговарају“ бивше Православно српско богословско училиште у Сремским Карловцима и бивши Православни богословски завод у Задру, „са претходно положеним испитом зрелости у средњој школи“. Чиновницима који су испуњавали ове услове признаване су „више положајне групе“.¹⁵ То им је давало могућност за напредовање у служби и повишење плата.

Краљевина Југославија је ретроактивно признала факултетски статус Карловачкој богословији и Задарској богословији, који ове стручне школе нису имале у Аустро-Угарској.

¹⁴ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155, 7. децембар 1931, П. бр. 56493. — Допис Министарства просвете Врховном инспекторату Председништва Министарског савета Краљевине Југославије.

¹⁵ *Службене новине Краљевине Југославије*, 10. мај 1933, 569–572. — Истим чланом факултетска спрема призната је и ђацима бивше Шумарске академије у Загребу и бивше трогодишње Високе школе за трговину и промет у Загребу, уз услов да су претходно положили испит зрелости у средњој школи. Овом Уредбом прецизиран је статус још 165 тадашњих и бивших стручних школа, од којих је за 23 признато да задовољавају два разреда средње школе, за 81 стручну школу је одређено да су еквивалент непотпуној средњој школи, а 61 стручна школа изједначена је у потпуности са рангом средње школе. Факултетски ранг, видели смо, добиле су четири стручне школе, међу којима и Карловачка богословија и Задарска богословија.

- 8) Кадетска школа аустро-угарске војске (пређ.);
- 9) Војно-музичка школа са завршним диригентским течајем од 1 јануара 1929 године;
- 10) Бродарска школа са завршним испитом каплетина;
- 11) Четворогодишња школа за нудње;
- 12) Четвороразредна државна виша трговачка школа са завршним испитом у Новом Саду, Сомбору, Великом Бечкереку и Панчеву;
- 13) Поморска академија и Поморско-трговачка академија у Баку, Дубровнику и Котору;
- 14) Научичка школа у Баку, Дубровнику и Котору;
- 15) Виши течај Војно-занатске школе са сведобом „за мајстора“ у Крагујевцу и Обилићеву;
- 16) Ратни I саобраћајно-комерцијални курс 1919 у Београду, Загребу и Љубљани;
- 17) Ратни II саобраћајно-комерцијални курс 1920 у Београду, Загребу и Љубљани;
- 18) Нока школа Војне академије у Београду;
- 19) Државна трговачка школа у Београду;
- 20) Поштанско-телеграфска школа у Београду;
- 21) Државна железничка школа у Београду;
- 22) Државна порезничка школа у Београду;
- 23) Државна двогодишња земљомерска школа у Београду;
- 24) Грађевинска и геодетска академија професора Андоновића у Београду — двогодишња — са дипломом за грађевинара или геодета или геометра, а са претходном спремом од шест разреда средње школе;
- 25) Виша женска радничка школа са завршним испитом у Београду;
- 26) Виша женска занатска школа са завршним испитом у Београду;
- 27) Велика медреса Краља Александра I са испитом зрелости у Скопљу;
- 28) Дарул-муалмин са сведобом „музани мектеби ибтидија“ у Скопљу;
- 29) Богословско училиште у Призрену;
- 30) Седморазредна илдија са завршним испитом (пређ. Битољ);
- 31) Државна стручна текстилна школа у Лесковцу;
- 32) Шесторазредна нишја деклинска школа са завршним испитом зрелости у Љубљани (пређ.);
- 33) Приватна гимназија у заводу „Св. Станислава“ у Светом Виду над Љубљаном;
- 34) Средња пољопривредна школа у Марибору до 1926 године закључно;
- 35) Средња стручна школа у Марибору од 1927 године;
- 36) Пуни курс ковничке ниже академије у Сарајеву;
- 37) Осморазредни руски кадетски корпус са испитом зрелости у Сарајеву;
- 38) Државна шеријатско-судачка школа у Сарајеву;
- 39) Државна шеријатска гимназија у Сарајеву;
- 40) Учитељски курс са учитељским испитом 1920/23 у Сарајеву;
- 41) Тројразредна медреса Куратумлија (учитељска школа) у Сарајеву;
- 42) Седмогодишња јеврејска нижа богословија „Дегел-Агор“ са завршним испитом у Сарајеву;
- 43) Јеврејски средњи теолошки завод у Сарајеву;

- 44) Француска гимназија у Црноком;
- 45) Четвороразредна државна трговачка академија у Брчком;
- 46) Тројразредна мађарска трговачка академија са испитом зрелости у Новом Саду;
- 47) Виша домаћинска школа у Новом Футору;
- 48) Артиљеријска официрска школа на Цетињу (пређ.);
- 49) Четворогодишња богословско-учитељска школа на Цетињу (пређ.);
- 50) Седмогодишња девојачки институт Царице Марије на Цетињу (пређ.);
- 51) Трогодишња женска обртна школа у Спалту;
- 52) Четворогодишња државна женска стручна школа у Загребу;
- 53) Четворогодишња чешка учитељска школа са завршним испитом у Самостану сестара милосрдница у Загребу;
- 54) Грађевинска школа у Загребу (пређ.);
- 55) Шумарско Училиште у Крижевцима;
- 56) Трогодишњи течај за образовање учитеља кућанства са завршним испитом у Госпињу;
- 57) Српска поштанско-телеграфска школа на Крфу и у Солуну;
- 58) Ратни курсе за саобраћајне чиновнике 1917 на Крфу и у Солуну;
- 59) Српска виша трговачка школа у Лихев-Province у Француској (пређ.);
- 60) Државна учитељска школа (бивша) у Задру;
- 61) Четворогодишња поморска инжињерска школа на Ријени (пређ.).

Члан 4.

Сирени факултетској одговарају, те дају школске квалификације за звања распоређена од осме положајне групе на више, по § 45 става 3 Закона о чиновницима ове школе:

- 1) Шумарска академија у Загребу (бивша) са претходно положеним испитом зрелости у средњој школи;
- 2) Трогодишња висока школа за трговину и промет у Загребу (бивша), са претходно положеним испитом зрелости у средњој школи;
- 3) Православни српско богословско училиште у Сремском Карловцима (бивше), са претходно положеним испитом зрелости у средњој школи;
- 4) Православни богословски завод у Задру (бивша), са претходно положеним испитом зрелости у средњој школи;

Члан 5.

Које стране школе одговарају потпуној или непотпуној средњошколској сирени или сирени од два разреда средње школе, утврђиваће се одлуком министра просвете, по претходном састанку Главног просветног савета.

Члан 6.

За утврђивање које стране школе одговарају факултетској сирени, важе у свему прописи Закона о нострификовану (приману) диплома са страних универзитета и високих школа од 6 јула 1930 године.

Члан 7.

За домаће школе које нису обухваћене овом Уредбом, прописиваће се, по поступку одређеном у § 7 става 2 Закона о чиновницима, накнадне Уредбе — повремене, према потреби.

Закључак

Иако је иницијатива за оснивање богословског факултета у јавности Србије покренута још половином 19. века, оскудевање у научно-стручним кадровима ометало је реализацију ове идеје. Научна и стручна јавност била је на прелому 19. и 20. века подељена око статуса високог богословског школства. Комисија за израду пројекта закона о претварању Велике школе у универзитет је 1899. донела начелну одлуку о оснивању богословског факултета на будућем универзитету. Врх Српске цркве у Србији је сматрао како јој је потребна духовна академија руског типа и за то је постојала подршка дела научне и стручне елите која је била против равноправног статуса богословског факултета са осталим београдским факултетима.

Законом о Универзитету из 1905. било предвиђено оснивање духовне академије са посебним статусом на Београдском универзитету. Ова законска одлука никада није имплементирана. Полемика о богословском факултету или духовној академији на Београдском универзитету или ван њега обновљена је 1907. када су релевантна, али сасвим подељења, мишљења у врху Српске цркве у Србији почела да говоре у прилог заговорника богословског факултета.

Пошто су свршени ђаци реформисаног средњошколског богословског образовања у Србији почели да излазе из школе 1909. године, тек тада су створени услови за креирање студентског језгра богословског факултета. Стална дилема др-

жавног врха и Српске цркве у Србији око статуса високог богословског школства, као и Балкански ратови, пролонгирани су нову разраду тињајуће иницијативе о оснивању богословског факултета за 1914. годину. Она се тада појавила и у свом трећем виду, односно као богословски или религијско-историјски одсек Филозофског факултета Београдског универзитета. Даље разговоре привремено је прекинуо Први светски рат.

Београд није био једини претендент на институционализацију високог православног богословског школства у српском народу. Ова идеја појавила се 1900. у Аустро-Угарској, у Сремским Карловцима, још једном средишту српског православља. И овде је, као и у Србији постојала дилема да ли високу теолошку школу треба установити као факултет или духовну академију.

Карловачка богословија је у првој деценији 20. века из године у годину јачала свој статус и научно-стручни кадар. Управо је кадровски потенцијал био снага коју Београд тада није имао. Чинило се да је преломни тренутак дошао 1912. године када су Карловачка митрополија и Аустро-Угарска Монархија постигле неку врсту компромиса који је требало да оснажи значај Карловачке митрополије, а ослаби утицај српских политичких партија у Угарској. У врху Карловачке митрополије су 1914. сматрали како су испуњени сви потребни предуслови, научно-стручни и политички, за прерастање Карловачке богословије у статус богословског факултета.

О овоме је начињен елаборат надлежним државним властима, али је иницијативу, исто као и у Србији, прекинуо Први светски рат.

Од 1903. године било је и заговорника идеје да Карловачку богословију треба подићи у ранг православног богословског факултета Загребачког свеучилишта. Ова врста решења предлагана је у Загребу и током Првог светског рата. Њиме је подвучена приврженост јединству Јужних Словена на територији Аустро-Угарске. Од тада Загреб почиње да се јавља као озбиљан претендент на високо православно богословско образовање, иако у том тренутку мање упадљив од Београда и Сремских Карловаца.

Неке трагичне, али и неке срећне околности након светске катастрофе, дале су додатну тежину разлозима за увођење богословског факултета на Београдски универзитет. Избегли руски академски теолози и карловачки српски теолози допринели су попуни научно-стручног богословског кадра у Београду. Трагедија Русије и југословенско уједињење убрзали су коначну одлуку о оснивању богословског факултета у Београду. Стицајем историјских околности недостатак наставног кадра, толико потребног Србији претходних двадесетак година, био је отклоњен.

Међутим, не би требало занемарити ни политичке разлоге коју су у уједињеној југословенској држави играли увек значајну улогу. Није било очекивано да српска елита, која је из светског рата изашла као велики победник, и која је доминирала југословенском политичком и државном сценом, препусти римокатолицима примат макар и у делу верског питања, ако се само „делом“ могло назвати високо теолошко образовање. Римокатолички теолошки факултет у Загребу већ је вековима постојао, а непостојање православног богословског факултета у Београду доводило је у питање чак и равноправност Срп-

ске православне цркве са новим ривалом у уједињеној југословенској држави. Нарочито у време када је Ватикан тврдоглаво одбијао да прихвати југословенско уједињење и уништење свога чеда Аустро-Угарске.

Без научне теологије Српска православна црква би временом све више заостајала за Римокатоличком црквом. Такав исход био би лош у вишенационалној држави као што је била југословенска, где је свако верско питање бивало неодвојиво од националног. Овакав пропуст српска политичка, али и научна елита нису дозвољавале. Ипак, и у овим круговима било је мањег отпора према православном богословском факултету.

Сви хрватски посланици који су узели учешћа у дебати о овој теми у Привременом народном представништву Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, подржали су отварање Православног богословског факултета у Београду. То је урађено у најбољим намерама, али позадина је била и политичка. Јер да је православна теологија остала изван универзитета, било је сасвим могуће да би потом и римокатолички теолошки факултет у Загребу био одстрањен са Свеучилишта у Загребу. О томе се, уосталом, и говорило. За младу југословенску државу стране су морале бити изједначене, а било је боље и паметније давањем него одузимањем.

Стога је Влада Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца повукла једини изванредан потез и Православни богословски факултет је основан као саставни и равноправни део Београдског универзитета. Овом факултету дат је и већи значај него такође новооснованом Источно-православном богословском факултету Свеучилишта у Загребу. Православни богословски факултет у Београду је очекивао укидање свог загребачког супарника и радио је на томе како би сузбио

конкурвенцију и преузео наставне кадрове. Нејак Источно-православни богословски факултет је у исто време претенциозно покретао иницијативу за одузимање научног статуса Православном богословском факултету у Београду.

Карловачка богословија је у три наврата током 1919. и 1920. безуспешно покушавала да за себе обезбеди факултетски статус. Ова школа је угашена 1920. а да притом није формално прерасла нити у један од два православна богословска факултета упркос снажним притисцима да прерасте у Источно-православни богословски факултет у Загребу.

Оснивање Источно-православног богословског факултета Свеучилишта у Загребу 1920. године било је снажно политички мотивисано. Извесно је да је требало да послужи као још један симбол југословенског централизма. Када су политичке прилике и српско-хрватски односи у новој југословенској држави кренули наниже, и судбина Источно-православног богословског факултета у Загребу доведена је у питање, а потом и окончана, између осталог, и као прилог растерећењу лоших међунационалних односа.

Источно-православни богословски факултет у Загребу је имао превише непријатеља и несимпатизера. Неки су то постали пре оснивања овог факултета, а неке друге су политичке прилике у земљи натереле да према њему заузму такав став: Римокатоличка црква, део епископа Српске православне цркве, Београдски универзитет и његов Православни богословски факултет, србијанско крило Демократске странке, чак и Загребачко свеучилиште. Оптерећени разним недаћама и притисцима који су рад Источно-православног богословског факултета у Загребу учинили немогућим, а само његово постојање теретом за државу, и југословенски централисти су пристали на укидање овог факултета. Проце-

дура гашења Источно-православног богословског факултета трајала је до априла 1924. године.

Када се чинило да је Православни богословски факултет у Београду лишен било какве конкуренције и да његовој будућности не прети никаква опасност, у врху Српске православне цркве је крајем 1923. отворено питање укидања овог факултета и оснивања потпуно нове духовне академије. Недовољно убедљиви разлози довели су до тога да ови захтеви већ на пролеће 1924. утихну. У даљим разрадама предлога о оснивању духовне академије, она је требало да постоји паралелно са Православним богословским факултетом. Српска православна црква је 1933. донела одлуку о оснивању духовне академије, али одлуку никада није реализовала.

Православни богословски факултет у Београду, Источно-православни богословски факултет у Загребу и Карловачка богословија су од 1919. године толико испреплетали своје судбине да је њихово одвојено сагледавање у неколико поратних година немогуће. Што су једнима перспективе биле боље, другима су биле лошије. Карловачка богословија страдала је као успутна штета у борби коју су два православна богословска факултета водила за њено наслеђе.

Да би уредило питање школске спреме чиновничког кадра, Министарство просвете Краљевине Југославије је, након прибављања позитивног мишљења од Православног богословског факултета у Београду, 1933. ретроактивно признало факултетски статус не само Карловачкој богословији, већ и Задарској богословији која је рад прекинула 1919. године.

На крају, а ово је посебно важно, према прописима Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца/Југославије, четири православне школе су имале факултетски статус: Православни богословски факултет у Београду, Источно-православни бо-

гословски факултет у Загребу, Православно српско богословско училиште у Сремским Карловцима и Православни богословски завод у Задру.

Без обзира на ривалства ових школа и несугласице које су каткад издијале између њихових професора, надлежних епископа, факултета и универзитета, постоји неупитан континуи-

тет идеје успостављања и јачања научне теологије српског народа преко високих школа Српске православне цркве. Сремски Карловци, Београд и Загреб били су, у две и по деценије српске историје (1900–1924), рукавци јединствене идеје која се на крају тог периода слила у српску и југословенску престоницу.

*...универзитета, постоји неупитан континуи-
тет идеје успостављања и јачања научне теологије српског народа преко високих школа Српске православне цркве. Сремски Карловци, Београд и Загреб били су, у две и по деценије српске историје (1900–1924), рукавци јединствене идеје која се на крају тог периода слила у српску и југословенску престоницу.*

Документација

Универзитет Краља Александра I.

Теолошки факултет или духовна академија?

Богословски факултет

Теолошки факултет

Да ли је теологија наука?

Је ли потребан теолошки факултет

Богословски факултети

Извештај Комисије за оснивање Богословског факултета

Издвојено мишљење проф. др Бранислава Петронијевића

Допис ректора Београдског универзитета Ђорђа Станојевића министру просвете Љубомиру Давидовићу

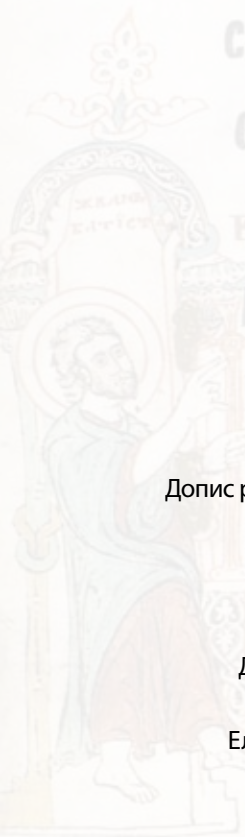
Теолошки факултет на Београдском универзитету

Богословски факултет Београдског универзитета

Теологија и Универзитет

Дебата о Православном богословском факултету у Београду у Привременом народном представништву Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, 11. јул 1919.

Елаборат за покретање питања о подизању православне српске Богословије у Сремским Карловцима на степен самосталног православног српског богословског факултета

ЦННІА САРЫ ВЪ НІМЪ
СТА ПННДННА ЖЕ ШНН
Ю НЕ ПАДЕ НА ЗЕМЛН БЕ
ЗУОЦА КАШЕГО КАМ ЖЕ
Н ВЛАСН ВСН ГЛА ВКУТЕ
Н НБ ЮДУТЬ НЕУВОІТЕ
СЕ МНОЗЪ ХЪ БО ПТН ЦЪ
СЛАЖН ШННЕСТЕВЫ

^ЖВ СРЪ Т Н Е Ш Ъ М А Г Л А Р Ъ
^МВ РЪ Ш С Л Ы Ш А В Ъ О Д
В Ж Н Л Н Ш Н Д Ъ Л А Х Ъ Я
П О С Л А Д В А Ш О Р У Н К Ъ С В О
Н Х Ъ Р Е А М Ю Т Ы Л Н Е С Н
Г Р Е Д Ы Н Л Н Н П О Г О
У А Е М Ъ Ш В Е Ш А В Ы С Ъ
Р Е Н М А Ш Ъ Д Ъ Ш А В Ъ З В
Ж С Т Н Т А Н О А Н У Е Ж Е С Л Ы
Ш А С Т А Н В Н Д Ъ С Т А С Л Ы П
Н П Р О З І Р А Ю Т Ъ Н Х Р О М І Х О

ННШІВЛГОКЪСТВЮТЬ
НБЛЖЕНЪЕСТЬНЖЕНЕСЬ
БЛАЗНІТЬСЕОМНЪ ТЪМ
АЖЕНСХОДЕШЕМАНАУЕТЬ
ІСЪГЛТННАРОДОМЪОНШАП
УЕСОВІДЪТЬНЗІДОСТЕВЪ
ПІОСТЫНІЮ ТРЪСТЪЛНВЪ
ТРОМЪКОЛЪБЛЮШНСЕ НЪ
УЕСОНЗІДОСТЕВІДЪТЬУЛ
ВІКАЛНВЪМЕКЪКІРНЗН
ОБЛЪУЕНА СЕЖЕМЕІСЫСА
НОСЕТЬ ВЪДОМОХЪЦРХЪ
СІОТЬ НЪУЕСОНЗІДОСТЕ
ВІДЪТЬ ПРІКАЛІСНГЛІО
КАМЪ Н БОЛЕПРІКА СІВО
ЕСТЬОНЕМЖЕПН САНЕСТА
СЕАЗЪПОСЛІОМНГЛА СВОЕГ
ОПРЕДЛНЦЕМЪТВОИМЪ
НЖЕУГОТОВІТЬ ПІОТЬ

Просветни гласник, јуни 1899.

Универзитет Краља Александра I. — Комисија, којој је министар просвете и црквених послова поверио спремање и израду пројекта закона о претварању Велике Школе у универзитет, који ће носити име Њег. Вел. Краља Александра I, до сада је имала осам састанака, на којима је један део овога посла урађен.

Први, претходни, састанак ове комисије био је 16. марта. На овоме су састанку чланови комисије измењали међу собом мисли о организацији виших школа и о питањима више стручне наставе.

Већ на другоме састанку, који је био 23. марта, приступило се одређивању: који одсци ваља, да буду заступљени у првоне српскоме универзитету, са обзиром на прилике и потребе. На овоме састанку су били и ректор Богословије, архимандрит Кирило и наставници: Стеван Веселиновић, Петар Протић, др. Чедомиљ Митровић и Стеван Димитријевић, које је председник позвао, у споразуму с митрополитом и министром просвете, ради ближега обавештења о потреби, да се теолошки факултет установи на нашем универзитету. Приликом обавештавања, мишљења су била подељена. *Архимандрит Кирило* је мишљења, да нам још није потребан теолошки факултет, пошто би у тај факултет долазили само свршени богослови, који према новоме закону о Богословији, ваља да проведу девет година у Богословији, а по новоме закону још се није почело са примањем ученика у Богословију, те ће тако

за теолошки факултет бити потреба тек после десет и више година. Поред тога мисли, да не би било довољно места код нас за оне који сврше тај факултет, те мисли, да би место тога за наше прилике била потребнија Духовна Академија. *Петар Протић* не мисли да не би код нас било довољно места за све који би свршавали теолошки факултет, јер су нам потребни свештеници са јачом, па и факултетском спремом, за то мисли да би ваљало установити и теолошки факултет. *Стеван Веселиновић* је за Духовну Академију, налазећи поред осталог разлога овоме и у тешкоћама које би настале, кад би се установио теолошки факултет, јер би он морао стајати под надзором Архијерејскога Сабора и митрополита.

Трећи је састанак био 30. марта, и на њему је продужено обавештавање о теолошкоме факултету. Архимандрит Кирило пристаје да се установи теолошки факултет, али под погодбом; да се у тај факултет примају само свршени богослови; да надзор над факултетом води црквена власт; професори да се постављају у договору с црквеном влашћу; декан да буде свештено лице; да ученици живе интернатски и то заједно са ученицима Богословије, уз цркву. Председник *Ст. Бошковић* допуњује говор архимандрита Кирила у том смислу, да се кандидати за професорска места у богословскоме факултету предлажу споразумом између министра просвете и највише црквене власти, а избор да се врши у факултету. *Ст. Веселиновић* у опште није противан богословскоме факултету, али мисли да од ње-

га неће бити велике користи. И он је да филозофски факултет стоји под контролом црквене власти и да у њему буду заступљене све богословске науке. *Сш. Димитријевић* је у опште за факултет, и желео би да се наставници не постављају без знања цркв. власти и да факултет и у другим односима буде под надзором цркв. власти. *Др. Војислав Бакић* мисли, да би у богословски факултет ваљало примати и свршене гимназисте, а од богослова само оне који су бар с врло добрим успехом свршили Богословију. Надзор црквене власти над овим факултетом да буде само у религиозном погледу. Избор професора да буде у споразуму с митрополитом, али професор да не мора бити свештено лице. *Сш. Веселиновић* није за то да се у богословски факултет примају свршени гимназисти, због неједнакости у образовању свршених гимназиста и свршених богослова. *Др. Милан Јовановић-Башуш* мисли, да без испита зрелости нико не може бити примљен на универзитет, па према томе ни у богословски факултет. *Сш. Бошковић* слаже се с Бакићем, да се у богословски факултет примају и свршени гимназисти. *Др. В. Бакић* не налази да би неједнакост у образовању свршених гимназиста и свршених богослова била каква сметња примању свршених гимназиста у философски факултет [уместо „у философски факултет“ овде вероватно треба да стоји „у богословски факултет“ — прим А. Р.], пошто се по новоме закону о средњим школама и у гимназијама учи веронаука до VI разреда закључно. Он је за слободу наставе. Ко се од свршених гимназиста одлучи да оде у богословски факултет, сам ће накнадити што му буде недостајало спреме из чисто богословских предмета.

На четвртоме састанку, који је био 6. априла, после кратких обавештења, приступило се одлучивању о богословскоме факултету. *Андра Николић* је за богословски факултет, али мисли да би ваљало водити рачуна и о практичној страни при оснивању тога факултета и представити влади потребу поправке свештеничкога стања и Архиепископскоме Сабору потребу слободне наставе. *Сш. Бошковић* претпоставља, да ће практична страна бити повољна за кандидате теолошкога факултета. *Др. М. Јовановић-Башуш* објашњава, да неслагање чланова комисије с наставницима Богословије у питању о богословскоме факултету долази отуда, што су наставници Богословије у својим говорима непрестано заступали практичну теологију, о којој не може бити говора у универзитетској установи. Што се практичне стране тиче, он мисли, да ће се она сама собом решити, пошто су нам бар по варошима потребни свештеници са јачом богословском спремом. *Др. Богдан Гавриловић* признаје значај богословскоме факултету али не мисли да би га ваљало још сада установити. *Сш. Бошковић* не слаже се с мишљењем, да не треба још установљавати богословски факултет, јер налази да опадање религиозности код нас долази поглавито од недовољне богословске спреме наших свештеника. После овога комисија је одлучила у начелу: *да се установи богословски факултет.*

[...]

Политика, 11. фебруар 1905.

Теолошки факултет или духовна академија?

Приликом начелне дебате при претресу закона о универзитету Господин Министар проговорио је неколико речи о теологији, која на нашем будућем универзитету неће бити заступљена. Како ово питање није никако међу нашим богословима, или иначе у штампи, претресано, међутим важност самог питања потребује веома велику обазривост у овако одсудном тренутку, то сматрамо за нужно, бар у последњем часу, на брзу руку, да проговоримо неколико речи.

Прво је важно питање: којим се путем решила ствар у корист Духовне Академије? Је ли то закулисна радња или се ту отворено изашло пред комисију наших најбољих богослова? У колико је нама познато при стварању бар овога пројекта ничега од овога последњега није било.

Господин министар пред Скупштином заступа ствар у корист Духовне Академије. Као разлоге за то износи да теологија већ сама по себи тражи да се слепо верује све, међутим наука тражи да се ништа не верује, док се не испита. Као други разлог може бити онај да ту ничега новог не може ни бити, а ово што има треба буквално и дословце чувати; према томе теологија треба да остане под надзором Арх. Сабора а то је тек могуће учинити само тако, ако се теологија буде неговала у затвореној Академији.

Далеки и од помисли да нарушавамо слободу мишљења Господина Министра о томе шта је богословија, напоменућемо само да је

овде потребно разликовати две основне ствари: теологију и религију. Теологија је *наука* о религији или о религијама. Као што свака наука претреса и проучава све оно што спада у област њену, по извесним методима, тако ради и теологија. Напоследку модерна теологија и не зауставља се само на једној религији, већ компаративно претреса поједина крупнија питања, како су постављена у свима религијама. Друго је нешто религија, то је скуп свију оних постулата које, у старије време, извешан народ, а у новије време, целе групе народа постављају као нешто неопходно у што треба веровати безусловно да би се тиме прибавила апсолутна важност оним нормама, којима се регулише социјални живот. Теологија је у првом реду социјална наука, религија је пак основа на којој почива социјални живот; без ње он се не да на пракси ни замислити. Ни најбоља философска теорија није на пракси могла да замени ни једну религију. У осталом историја нам је сведок да је религија најстарија културна тековина човечанства. Људи су живели чак и у извесним вишим ступњевима културног живота и без философије и без науке, али не и без религије. Истина бивало је времена и кад се устајало против религије, чак се и мислило да се она може заменити философијом, но у ствари до тога никада није се дошло. Религија се ничим не да заменити.

Наше религиозно образовање изгледа да је по квалитету веома слабо, сви ми гледамо у религији један скуп извесних мистерија а у теологији и њеним школама легло свеколике богословске мистериозности. Изгледа да јој овим законом чак и држава иде на руку да се настави гајење таквих мистерија. Међутим религија је далеко од свега тога. Религија почива само

на једном начелу, она постулира јасно и отворено само то да је у свеколиком животу праведан принцип реда и да у животу не царује случајност. Носилац тога реда јесте свесно божанство. Разне религије сад разнo и тумаче ову идеју реда а разнo и замишљају и сама божанства.

Ето то је сва мистерија, коју гаји религија у себи, ако још и о мистерији овде може бити речи. Но теологија као наука о религији има да проучава религију, као нешто готово, њен је задатак не да верује само, већ да испитује, поређује, суди, и т. д. Овако се данас разрађује теологија па било о у академијама, било на теолошким факултетима. Изузетак чине само римокатолички клоостери и семинари.

Господин Министар износи мишљење да у теологији нема шта ново да се ствара, што је, то је већ урађено и запечаћено. Ово је мишљење скроз погрешно. Кад би живот људски могао једнога дана да стане и да ничега новог више не ствара, онда би и теологија морала да стане. Али пошто је прво немогуће, ни друго се не сме претпоставити... Боже мој, докле ли смо дотерали ми са нашим богословским студијама? Дакле, оне стотине и хиљаде књига које се појављују, годишње, онолики конгреси појединих вероисповести па чак и интернационални; и ми од свега тога ништа да не знамо, ништа да не осетимо, већ да ударамо глогов колац у врата наше богословске кућице.

Ко је представљао богословску науку до сада и у цркви и у школи, овим је достојно и представио. Овако мишљење о теологији немају ваљда ни руски нихилисти, ни француски анархисти. Како ли је религиозно образовање тек наших крајњих елемената?!

Кад је овако основно схватање ствари није чудо што се и питање разрешава у корист Ака-

демије. Међутим свуда у свету стекло се о Академијама овако уверење: да су оне застареле установе, које су се преживеле. Као затворени заводи без довољне су контроле и не могу с успехом да гаје науку. Ни у руским, ни у римокатоличким заводима не гаји се наука ни приближно задовољавајући. Оне су даље затворени, интернирани заводи. И против овога војује модерно друштво. Академија је у рангу универзитета. У њу се долази ради вишег образовања и кад у њу затворите једнога човека од 20 година, који је у добу кад баш треба да развија и челичи свој карактер за практични живот, онда настаје питање кад ће он да се развија?

Истина римска црква је с успехом васпитавала у Академијама и затвореним заводима свој кадар, којим је у шкрипцу држала цео католички свет. Али на крају крајева какав је успех од свега тога. Цео образовани свет гнуша се римског језуитизма; хришћанство стиди се таквога рада; из Швајцарске су истерани, из Француске их истерују.

Није боље ни у Русији са тим Академијама, оне не показују Бог зна какав успех на пољу теологије. Оне су неспособне да стану на супрот утицају нових религиозних покрета. И поред четири Академије бесни потундизам, и др. секте.

На послетку и ми смо имали један завод, то је наша богословија. Па ко је тај који би се дрзнуо да каже да је она бар што добро урадила?

Дакле, сви разлози одсудно говоре против застарелих академија. Нама не требају језуити, јер ми не мислимо нашем народу још тако задовољство спремати. Ми не мислимо одржавати заблуде да је наш папа непогрешим. На послетку ми немамо никаквих мистериозних традиција, које би вером и црквом требало одр-

жавати. Ми смо млад народ и зашто не бисмо истини у очи погледали. Наше је тврдо уверење да религија има у себи истине и да јој никакви тајанствени покривачи не требају.

Најзад погледајмо јаде и чемере наше вере и цркве. И шта мислите јесу ли творци и представници његови васпитаници Духовних Академија и семинарија или факултета?

Дакле, сви разлози говоре у прилог факултета и против Академија и ако већ није доцкан ову погрешку треба исправити.

В.[ладислав Рибникар]

[писац је власник и уредник Политике]

Гласник Православне цркве у Краљевини Србији,
30. јануар 1907.

Богословски факултет

Од како је Вел. Школа подигнута на степен на Университета, одмах је поведена реч о томе, да се при њему отвори и богословски факултет. Непојмљиво је, како се није помишљало на отварање које више духовне школе одмах пошто је основана наша прва Богословија.

Због недостатка више духовне школе, наша земља све до сада није могла пружити прилику својим синовима, да се у својој домовини образују за јачи рад на богословској науци и за више положаје у црквеној служби. Све до сада ради тога су шиљани наши богослови у руске духовне академије, и ево је протекло више од пола столећа од како су људи спремани у тим академијама прихватили код нас духовну просвету и књижевност.

Мисао о установљењу богословског факултета покренута је озбиљније тек пре четири године, када се приступало припремама за отварање Университета. Тада је о томе било говора и у Архијерејском Сабору, и отпочета је била и преписка са Министарством.

Како су за отварање богословског факултета потребни на првом месту темељно спремни наставници, садашњи је Г. Митрополит још првих дана кад је дошао на положај предложио Архијерејском Сабору, и овај је усвојио, те су на немачке универзитете послата три питомца о трошку црквених фондова. Двојица су од њих већ свршени руски академичари, и имају да своје знање на немачким универзитетима само усаврше и распростране. А један је од најодличнијих богослова наше Старе Богословије.

Сем ових питомаца Г. Митрополит је у исто доба ступио у званичну преписку са Г. Министром просвете и црквених послова, да се и о државном трошку пошаљу на страну два питомца за богословске науке. Г. Министар је изишао на сусрет овоме тражењу, али се застало на питању, хоће ли ови питомци бити свршени богослови, или свршени гимназиски матуранти. За богослове Старе Богословије зна се да им не достају класични и живи страни језици, због чега не могу постићи потребних успеха у факултетским студијама. А за матуранте зна се да према програмима наших гимназија имају тек неке рудиментарне појмове из богословских наука. Остало је дакле, да се шаљу они опет одлични богослови Старе Богословије, и то најпре да се спреме из потребних језика, па тек после тога да се одаду правим штудијама; или да се шаљу матуранти, који би гдегод морали најпре свршити нижу Богословију. Према споразуму који се у овом погледу постигне између Г. Митрополита и Г. Министра, ових дана објавиће се конкурс и учинити избор питомаца. Старих одличних богослова већ је нестало, јер су се махом примили свештенства или друге које службе. У прошлој години једва их је било још неколико, па су и они већ били на путу да заснивају себи породицу и каријеру за живот. Може бити да би се сада још који од њих могао наћи, али би крајње време било да се конкурс из Министарства објави и да се ти људи позову. Ово је нужно у толико пре, што богословски факултет треба да буде отворен одмах, чим најстарији разред садашње Богословије изађе из школе.

Осим тога треба водити рачуна и о томе, да Архијерејски Сабор настојава, да сви питомци за богословску групу морају претходно ући у монашки чин, те да тако буде свакад спрем-

них људи за више положаје у цркви. Од људи који избегавају да на тај начин послуже у нашој цркви, где је велика оскудица непосредних радника, не може бити велике користи. Архијерејски Сабор зато је и послао своје питомце који су се замонашили и на монаштво обвезали. Због тога и питомци Министарства морају се на то обвезати.

Богословски факултет црквена је просветна установа, па због тога и избор и спрема његових наставника мора подлежати надзору и старању Архијерејског Сабора.

О уређењу факултета и о програму наука у њему, Архијерејски Сабор мора такође водити рачуна и знати правац којим теку послови у њему. О свему томе мора бити споразума између Г. Министра црквених послова и Архијерејског Сабора. А споразум јако олакшава колико сам задатак те богословско-просветне установе, толико и добра воља код позваних чинилаца која до сад није оскудевала.

Још може пријатеље цркве занимати и питање, да ли је боље да се за више духовно образовање у нашој земљи установи на Универзитету Богословски Факултет, или засебан духовни завод по угледу на руске духовне академије. Данас је и у Русији изнесено питање на тапет, да ли да и даље остану духовне академије какве су, или да се у место њих отворе факултети при универзитетима. Већина познатих људи тамо се изјаснила да академије треба и даље да остану, само да им се уређење допуни и усаврши.

У нашој земљи саме наше финансиске прилике притежу на страну факултета. Само овај факултет мора давати потпуне гаранције да ће бити од праве користи нашој православној цркви, која одавно очекује и спремне и одушевљене раднике.

Политика, 29. март 1907.

Теолошки факултет

Од како је Велика Школа уздигнута на степен универзитета, и ово питање изнето је на дневни ред. У нашим листовима често иде о њему реч а читаоци се сећају да смо недавно и ми о њему проговорили. То нам је дало повода да се још боље информишемо о свему што је до сада по овом питању рађено и урађено, и у стању смо саопштити нашим читаоцима ово. Црквена управа покренула је била питање да се пошљу о државном трошку 2–4 питомца ради усавршавања у богословским наукама и спремања за наставнике за теолошки факултет. Г. министар није хтео да реши то питање сам, но упути на мишљење правном и филозофском факултету. Оба факултета узела су у претрес то питање доводећи га у везу са питањем о отварању теолошког факултета. Основне мисли њиховог одговора јесу ове. Пошто стара богословија није примала ђаке са матуrom, већ из четвртог и петог разреда гимназије, то по духу основног уређења нашег универзитета нема смисла слати ђаке старе богословије да се спремају за наставнике, кад им недостаје потребно опште образовање. Факултети су мишљења да би много боље било, да се распише стечај и да се пошаљу ђаци гимназија са матуrom. Јер кад се уреди теолошки факултет, он се мора подвргнути под основне законе универзитета, међутим први услов за ступање на универзитет јесте матура. Сем тога сваки будући наставник тога факултета мора имати научни степен доктора.

Овако своје мишљење факултети су упутили г. министру а он пак актом својим упути га г. митрополиту. Кад је г. митрополит примио акт,

он позове неколико наших богослова и то из Богословије Св. Саве: г. Ст. Веселиновића ректора и г. П. Швабића проф.[,] из универзитета г. Др Ч. Митровића, од других: г. Перу Протића проф., Др Ч. Марјановића и Синђела Платона. Пошто им је саопштио основне мисли одговора појединих факултета, он изнесе на решење питање о томе, да ли је за наше прилике боље отворити духовну академију или факултет. Читаоци се јамачно сећају да су пок. митрополити Михајло и Инокентије били за академију, према томе г. митрополит је нашао за потребно решити прво то питање. Ма да су мишљења била подељена, ипак је решено већином да је према савременим научним потребама и нашим финансијским приликама могућно приступити одмах само отварању факултета. Потом су узета у оцену мишљења факултета односно матуре у вези са одашљањем питомаца. Није се нашло за оправдано да се усвоје мишљења факултета односно матуре[.] Јер ма како она носила звучно име, као доказ општег образовања, ипак и у матури има нечега стручног или бар стручне припреме за оно, што ће ђак доцније слушати као праву своју струку. Тако нпр. другачија је матура реалци, другачија из реалне гимназије и напослетку другачија из класичне гимназије. Али ни једна од ових матура не би могла поднети за слушање теолошког факултета, јер матура из реалке нема класичних језика, матура из реалне гимназије нема грчког језика и даје слабо знање из латинског језика, остаје једино матура из класичне гимназије, која би се на први поглед могла примити. Али ту најлази друго питање: питање о религиозном образовању будућега кандидата за свештенички чин. Познато је да су наше религиозне традиције и старе и необично богате, њих треба поступно и према добу узраста усвајати, јер оне нису као друге науке да се само науче, већ треба да по-

стану достојанство срца и душе. Међутим, религиозно образовање, које наши матуранти износе из данашњих школа не само да је непотпуно, већ често и антирелигиозно. Тако у реалци предаје се веронаука само у нижа четири разреда, у реалној гимназији у првих шест, а класичне гимназије дао Бог и немамо. Према томе пустити матуранте, само због матуре, на теолошки факултет, из тако разноврсних школа и са тако непотпуним претходним образовањем, био би велики ризик. Још је опасније послати такве ђаци на стране школе да се спремају за професоре теолошког факултета.

Остаје, дакле, још један излаз да се за теолошки факултет спреме садашњи ђаци Богословије Св. Саве а на крају њиховог школовања уредити матуру са класичним језицима и осталим друштвеним наукама приближно матури класичних гимназија.

Што се пак тиче научног степена доктора то се начелно може усвојити, али у прво време неће бити могуће набавити све наставнике са степеном доктора, већ се мора задовољити бољим богословима и без титуле докторске.

Тим самим што је начелно решено да на факултет теолошки могу ступити за редовне ђаци само из Богословије Св. Саве одложено је питање о отварању факултета за две године, јер ће први ђаци из те школе стићи те 1909. год.

Сви ти одговори и мишљења упућени су г. министру и он их сада проучава. Према вестима људи који су у околини министра, изгледа да је он вољан да се све спреми како би се 1909. г. збиља отворио теолошки факултет. Али му на путу стоји тешкоћа политичке ситуације да у скупштину уноси још један предлог о црквеној струци, поред већ познатог закона о уређењу свештеничког стања и закона о црквеним в[л]астима.

Н.

Гласник Православне цркве у Краљевини Србији, 30. јун 1907.

Да ли је теологија наука?

Поштовани г. уредниче.

Примио сам писмо и приложени број Дневног Листа у коме се говори о теологији и теолошком факултету и на сва питања могао бих вам овај одговор дати.

Религиозно образовање које износе наши ђаци из гимназија толико је слабо да не може дати ученику довољан критеријум за оцену односа вере према осталим наукама. Додајте томе да ми живимо у историском тренутку где се верске ствари сматрају као нешто старо и преживело, а врата се широм отварају „критички неоцењеним новим теоријама“, само из разлога што је то ново, и онда ће вам разумљив бити и антагонизам омладине према свему верском и симпатије, односно ватрено одушевљење за све новије идеје. У том несолидном религиозном образовању треба тражити кључ свима таким испадима против вере и теологије, као што је и чланак у Бр. 107. Дн. Листа од среде 18. апр. т. г. под насловом: „*је ли пошребан теолошки факултет.*“

Што се пак тиче тога да се такав чланак појави у једном листу на челу кога стоје неки професори Универзитета и виђенији наши књижевници и то не треба да вас доводи у забуну. То су махом стари социјалисти, који су свој рок у социјализму отслужили и кад је дошло време да се мире са реалношћу, приступили су једном радикалном крилу. Уосталом није давно било када су ти исти социјалисти прелазили и у крило напредне странке, која је много даља од социјализма, него ли радикализам.

У том факту треба тражити и објашњења о њиховом антиклерикализму. Они су то пренели собом из социјализма, они мрзе религију, Бога, цркву и све оно што са вером стоји у вези. Мрзе зато што су се тим духом запојили још као социјалисти, ту су пак мржњу поцрпли на западу за време свога школовања, па за то мрзе и нашу цркву и нашу црквену историју и наше црквене претке и великане и т. д.

Што се тиче питања о разлозима, ту би могао један прост одговор доћи: кад се нешто воли или мрзи ту мало има места разлозима, то се осећа. Као оно стара српска мати што је уливала у младе Српчиће љубав према роду своје и мржњу према Турцима, тако исто и нова мати, школа, улива према вери, Богу, реду и т. д. мржњу, а према атеизму, нераду, неморалу и т. д. симпатију. И шта мислите, како можете окренути да иде обрнутим редом место мржње симпатија и место симпатије мржња. Тешко је и управо немогућно, докле мати школа не измени своје срце и под видом васпитања и образовања не дарује здраву храну и здрава осећања.

Односно самог питања које је овде основ свему: да ли је теологија наука и да ли према томе теолошки факултет може разрађивати науку, могу да кажем, да је писац и сувише слаб познавалац најосновнијих погодаба у дефиницији питања, шта је наука. Наша Велика Школа а сада Универзитет дају доста слабе ђаке, и за друге ствари, а камо ли за разумевање теолошких питања, о томе се могао свако уверити, ко је имао прилике да их чује кад као свршени великошколци настављају своје студије на страним универзитетима. Али да та њихова слабост може долазити и до оваких граница, као чак и то да и доктори — редактори и професори Универзитета усвајају и пуштају оваке ствари кроз свој лист томе до данас нисам веровао.

Вера није никакви тренутни изум, но је творевина духа људскога, где човек први пут уздижући очи к небу покушава да објасни живот, да објасни праизвор и последак свега што носи живота у себи. Традиције човечанства свију векова до данас веле нам да је човек тај праизвор живота и носиоца његовог назвао Богом. Бог је дакле онај који дарује свету и човеку живот, он дели правду, он је моћан и вечан. Једном речи у рукама су његовим конци живота и смрти. Кад је човек једном постулирао основни принцип живота из пролазнога издвојио непролазно из променљивог поставио стално, тај принцип послужио му је као основица да на њему развије морал и уред морални живот. У моралу главну улогу игра апсолутност. Бог је у моралу апсолутности воља којој човек има да се покорава. На основу тих двају принципа апсолутности живота и апсолутности воље носиоца живота поникла је могућност развитка социјалног живота. Људи су по сили морали засновати заједнице и уредили прво мања друштва па онда све већа и већа док нису уредили државу. Чим је образована иоле већа заједница прво што се развило било је *право*. То је махом право старијих, које имају према млађима, које се доцније развило и образовало данашње право. Отуда је сасвим природно да право носи свој корен у религији и моралу дотичнога народа. Одузмите или уништите религију и морал, и уништили сте и право. Према томе: религија, морал и право нису случајне ствари, нити то може неко измишљати и мењати по својој вољи; то је производ духа једнога народа или целе расе створен у току столећа и тисућа година.

Због своје важности за практични живот те су три ствари почеле да сређују у систему

још најстарији народи и тако су постале тројачке науке: теологија, етика и право (као јуриспруденција). Ове три науке основа су свеколиким социјалним наукама. Саме пак оне за практични живот не могу се издвојити: право не може постојати без морала; а ни право, ни морал без религије. Сва су дакле три фактора нераздвојни за практични живот.

Према томе кад неко признаје право као науку, етику тек помало а за теологију каже да то није наука, да нема места на чисто научном заводу, и т. д. ја не знам како да истумачим, до да се насмејем. Ту нису потребни више никакви разлози, једино што остаје да човек сажаљева школу, кроз коју је могао проћи такав писац.

Дакле, теологија је наука која има да постави у ред или систему, најосновније питање о апсолутном носиоцу живота, онако како га схвата једна вера или религија. Но како ипак постоји нека поступност или еволуција у развићу религиозних мисли код човечанства то се у новије доба, на теолошким факултетима упознају ученици са основним принципима свију досадањих религија. И тако је створена цела једна наука о религијама, која се обично зове: историја религија. За то што је религија особина духа људскога, како се изражавају у новије доба, или дар божји, којим се човек одликује од осталих живих створова, како [су] се изражавали у старије доба, то поједини богослови као научници немају толике слободе у новачењу и уопште у односу према религиозним традицијама. Није такав исти случај са философијом, тамо свако има права да ствара своју систему: и овде тисућа година, једва тек ако измене по неку споредну тачку учења. Са правом стоји ствар већ теже, јер тамо исто тако не ломи се лако са традицијама, али ипак лакше је и тамо прекршити поједина питања,

него ли у религији. Услед тога религија се јавља као једна најконзервативнија установа а теологија као најстарија и најконзервативнија наука. Зато религија мора увек бити конзервативна. Она има да даје основни тон целокупном социјалном животу, према томе она мора да има најтачније принципе срачунате на тисуће година.

Што се тиче питања о односу између природних наука и теологије могу Вам рећи ово. У свету нити је било народа или уопште неке веће заједнице без религије, нити ће бити. Дакле, све говоре појединих природњака, као да ће они уништити религију, треба сматрати као невинне жеље. Човеку је урођена тежња ка животу, он дакле хоће да живи, за то му је потребан компас живота. Али сем њега узетог као индивидуум има живота и ван њега. Да би засновао нормалне односе свога живота, он мора да изради нека правила односа према апсолутном носиоцу живота. То је идеја Бога. Шта хоће сад природњаци: да поставе природу као нешто другостепено испред идеје Бога и да на основу тога заснивају друштвени живот. Но таква теорија почива на несолидним основама, оне до сада нису биле приведене у праксу, а више него сигурно, да никада неће ни бити приведене. Пракси живота потребна је апсолутност као ауторитет за извођење разних социјалних идеја. Тај апсолутни ауторитет може пружити пракси само религија са идејом о апсолутном Богу, никаква друга теорија а најмање природњачка може то учинити. Историја нам је сведок да су природњаци до сада под разним видовима покушавали безброј пута да то учине, али свагда без успеха.

Да ли је потребан теолошки факултет у Србији? Потребан но игде и потребан но икада. Да је имао прилике да чује само два три

професора на теолошком факултету овакав писац неби имао куражи и да помисли овако што год о теологији, а још мање да се размеће писањем и грдњама по новинама. Овако како данас ствар стоји омладина је стекла збиља уверење да теологија није ништа, и да свако може спрдати са њом до миле воље. Што се тиче примедбе о Мојсејевој теорији света и Кант-Лопласовој теорији, могу рећи да је та примедба збиља плод ужасне сиротиње познавања. Тај господин В. треба да оде на ма који теолошки факултет и да чује само једно предавање о блиском учењу о створењу света и више него сигурно да онако што год не би избацио. Овако он сиромас живи чак и у заблуди да је у праву.

Ево Вам одговора на најважније тачке питања.

Др. Чед. Марјановић
проф.

Дневни лист, 18. април 1907.

Је ли потребан теолошки факултет

У једном од прошлих бројева „Политике“ изашао је уводни чланак где се говори о томе, како је министар просвете решио да се што пре оснује теолошки факултет на нашем универзитету.

Морао је сваког изненадити глас да ћемо и ми добити тај факултет. Мислио сам да они универзитети, који су били те среће да тако што год нису до сада имали, ни сада у XX. веку неће добити, и једном, када тај факултет буде укинут на свима универзитетима и када се наши питомци буду чудили да је тако што могло и да постоји на универзитетима, да ће наш универзитет бити један од оно мало таквих, који ће моћи поносито рећи: „У моме се врту није никад гајила та биљка“. Још више се човек може изненадити што се и помишља на то, кад је чак и пок. митрополит Михајло био противан отварању тога факултета на ондашњој Великој Школи, него је тражио духовну академију. Може бити оправдано мишљење да је вера — религија — још увек потребна народу, наравно са мало бољим свештеницима него што су данашњи, али да зато ипак ни једној држави није потребан теолошки факултет универзитета.

Данас је се повела борба у целом образованом свету против и даљег обстојања теолошких факултета на универзитетима. Универзитети су еминентно научна установа, а вера није наука, па јој онда и нема места на чисто научним заводима. Против саме вере мало се њих боре, али против одевања вере у научну одећу бори се сваки интелегентан човек на за-

паду. Рећи ће неко да се и на теолошком факултету предају и чисто научне ствари и навешће на пример рецимо: историју вера и црква, црквено право итд. Предају се да, али их предају људи професионално заинтересовани и чија је задаћа главна да утврде побожност код својих слушаалаца као и уздаће баш у ту веру којој, они сами припадају. Ти заинтересовани наставници износе ствари једнострано и само онако како налажу интереси њихове вере. Кад би се ти предмети разделили међу праве научне факултете, онда би их предавали људи незаинтересовани, којима је циљ само научна истина. Свештеницима не би нико бранио да присуствују предавањима и чују истиниту реч.

Очевидан је факат, који не треба дуго доказивати, супротност између данашњег научног уверења и традиционалног црквеног учења. Да додирнемо само у главном узрок те супротности: наука се непрестано развија, уверења своја непрестано критикује, допуњује и износи на јавност; црква у уверењу да је дошла надприродним путем, од једном, до праве истине стоји непомично на начелима постављеним још пре толико векова на појединим саборима. Па може ли, после овог факта бити споразума међу вером и науком? Могу ли вера и наука бити под једним кровом? И још што је најглавније, је ли вера наука? На сва ова питања једини је одговор: *не*.

Кад тако стоје ствари онда настаје питање: да ли се сме универзитет свесно претварати и под својим кровом трпети теолошки факултет, те му тим давати научни карактер, на који он апсолутно нема права? К научној се истини мора корачати отворено и смело, а да ли је то могуће радити и на теолошком факултету? Да замислимо само једно предавање о постању света на филозофском факултету и то

исто предавање на теолошком факултету. Где ће се говорити истинито и искрено, а где не? И сме ли се допустити да се о једној ствари на универзитету говори неистинито и неискрено? У великој је опреци са научном чашћу универзитета факат ако се он буде с поља репрезентирао и неистином и неискреношћу. На универзитету морамо имати дела свесна и корисна, а не она која немају садржине.

Научна је истина једна за све људе — теологија је за сваку веру друга. Наука независно констатује факта, критикује, испитује, из премиса ствара закључке — теологија не допушта слободно испитивање, своје закључке ствара по вољи и тек онда, адаптацијом научних факата, тражи за њих ослонаца. Наука уверава доказима — теологија, је ли само моћна, лаћа се, као што је познато из историје, и насиља.

Што се тиче научних предмета који се предају на теолошком факултету, неке од њих већ имамо које на философском, које на правном факултету, где су много боље обрађени и потпуно непристрасно. О црквеном праву чућемо на правном факултету; на философском имамо: психологију (проблем душе), практичну филозофију или *етику*, црквену историју, историју филозофије, педагогију; са социјологијом би се такође могли упознати на философском факултету, па чак и са т. зв. хришћанском социјологијом, а с друге стране упознаће нас са социјологијом и народна економија на правном факултету. Разна чуда, психозе, привиђења, ексорцизме и т. д. спадају у лекарску струку о чему ће нас научити историја медицине а и психијатрија. То су ствари које већ имамо на појединим факултетима (изузев оних које спадају у медицински факултет), али има предмета који би се могли тек увести и који би на научним факултетима били и научно обрађени, а ако их

оставимо теолошком факултету онда ће бити обрађени са уског верског гледишта. Примера ради да наведем само ове: наука о развоју верских престава, компаративна наука вере, симболика ит. д. Да ли можемо допустити да се све ове ствари оставе теолозима да их они у виду научном осакаћене износе на јавност? Или да се предају на два факултета у два разна правца, један лажан, други истинит, а све на једном универзитету? Да ли би онда био универзитет расадник осведочене науке и истине?

Дало би се још много о томе писати, али се може застати и овде са изјавом да се може бити за оснивање духовне академије, где би требало учити зашто је вера још потребна, и да нам је вера непотребна ако свештеник својим понашањем рђаво утиче на своје парохијане; где ће се учити да бити свештеник значи бити и праведник, а ако хоћете, и мученик, јер је то једини начин да и паства буде на свом месту. Придике са предикаонице, коју је испунио трбух, на врху кога се налази црвена глава са поплавелим носом, не помажу ништа.

Пошто се, веле, већ у велико ради на оснивању медицинског факултета, нека је још дозвољено напоменути да би још неколико пољопривредних школа, а доцније и пољопривредни факултет били од много веће користи него теолошки факултет.

В.

Застава, 5. април 1919.

Богословски факултети

У владиним круговима се баве мишљу, да се на загребачкој универзи, на којој већ постоји римокатоличка, оснује и православни богословски факултет; а на београдској универзи да се оснује и православни и римокатолички. Шта више, као да се већ приступа оживотворењу првопоменутог факултета.

Интерес ствари захтева, да се по овој ствари поведе јавна дискусија.

Пре свега морамо пожалити, да се у овом послу није ударило путем и начином, који се обићи и изменити не може.

Оснивање богословских школа, ма се оне звале и факултетима, посао је, који спада у заједничку надлежност црквене и државне власти. За познаваоце правних одношаја између цркве и државе, за познаваоца правног круга црквене и правног круга државне власти, као и за познаваоца црквене власти учења, изван сваке сумње је, да у послу оснивања и богословских факултета црвена власт има да каже своју реч.

Да се тај посао изврши како треба, не може се он ни отпочети ни спровести само у кругу државне надлежности, обилажењем надлежности црквене.

Према информацијама које смо добили, овлаштени смо поставити тврдњу, да је посао оснивања православног богословског факултета у Загребу отпочет, те да је и пошао некоректним путем и начином. У министарству просвете и вера је у овој ствари већ учињено и утаначено нешто мериторно, што прејудуцира решењу целе ствари, а да црвена власт о то-

ме није нити запитана, нити позвана на суде-ловање, па нити ма у којем правцу обавештена.

Последице тога би могле бити или: да владини кругови одустану од досада утаначенога, те да уз суделовање црквене власти пођу испочетка путем коректним и начином тактичним, или да се у овој ствари изазове отворени сукоб између државне и црквене власти, до којега, држимо, да никоме није.

Пред ову алтернативу не би се ствар довела, да се у министарству вера налази човек, који би био познавалац свега, што у пословима црквеним и у пословима одношаја државе и цркве знати треба. И ако министарство вера без тога човека остане, неминовно ће долазити до непожеланих ситуација и епизода, до какве епизоде ће, без сумње, доћи и у послу оснивања православног богословског факултета у Загребу.

Но, међутим, добра воља добрих људи и мудрост надлежних чинилаца изравнаће и ову епизоду, која је уприличена невештим информаторима по министарствима.

Али је много тежа и озбиљнија ствар извађања мисли и намисли оснивања богословских факултета.

Има мисли и намисли разних врста. Има их и таквих, које су оствариве чим кресну, и чије је остварење практично и корисно чим се изведе. Али има мисли и намисли и таквих, које кресну пре него што се оживотворити могу и пре него што их изводити треба. Има их таквих, које, поред своје лепоте и узвишености, доброте и племенитости, морају да чекају на своје оживотворење, чекати док не сазре за практично извађање.

Таква мисао је и основање наших православних богословских факултета. Није то мисао нова. Постоји она одавна. И у Карловачкој Митрополији бавило се већ и са остваривањем

њезиним, али до остварења долазило није. Зато не, јер није постојала актуелна потреба, јер нису постојали сви услови за извађање те мисли, јер су постојали разлози и против преурањеног оснивања наших богословских факултета. И остало је све на — идеји, на мисли и замисли. Остало је на томе, да ствар зре и сазре, да сачека своје време.

Па је ли то време, зар, дошло? Зар одмах после рата? Нека нам опрости сва културност и племенитост мисли и намисли оснивања ових факултета, — нека нам опросте сви и идеални мотиви због којих се жури и приступа оживотворењу ове мисли и намисли; нека нас пардонирају и сва господа, којима се хита и која хитају с том ствари, — али ми држимо, да томе још није дошло време. И да баш данас није томе време; данас, после грозне пустоши, коју је рат починио по редовима свештенства и кад прети опасност да ће се контигенат богословске омладине смањити до минимума, а редови свештеничког кадера проредити до критичности. Ове чињенице и перспектива коју нам ове чињенице чине неизбежном, диктирају нам актуелнију, савременију и реалнију патриотску акцију, него што је несавремено и неподесно инсценирана акција око оснивања богословских факултета. Збринути се за то, да се редови парохијског свештенства попуне и осигурају; збринути се за потребни контигенат богослова и свештеничких кандидата за парохијску службу; збринути се за богословска училишта, за њихова устројства, наставне основе и наставнике, томе је сада време, то је потреба која горе од савремености, актуелности и прешности, која грми диктатом да буде задовољена и која прети ужасом ако остане незадовољена.

А имамо ли ми на расположењу данас и материјалне и интелектуалне и бројне снаге толико, да можемо удовољити овој потреби парохијског свештенства и парохијске службе, а у исти мах оснивати и богословске факултете? Немамо; данас немамо. Имаћемо је, па кад ју узимамо онда приступимо и послу оснивања ових факултета.

За сада оволико, тек да се по овој ствари поведе и јавна дискусија, јер је у питању јаван и опћи интерес.

П. Ј.

Извештај Комисије за оснивање Богословског факултета*

Закон о Универзитету предвидео је при самом подизању Велике Школе на ступањ Универзитета, да се на нашем Универзитету заснује и Богословски факултет. Потреба, да се нашим верским службеницима да више Универзитетско образовање, био је главни мотив за оснивање тога факултета. Али ма колико били важни разлози, који су у оно доба, кад се скоро једноверна Србија бринула о верским представницима у својим узаним границама, определили осниваче нашега Универзитета, да се нашем свештенству и духовенству пружи прилика, за научно верско образовање, данас у знатно проширеним границама Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, у коме су верски односи много сложенији и кад су три вере, којима наш народ припада, дошле у непосреду везу и неизбежни додир, данас је та потреба не само много већа, већ и неодложна. Не сме се више пропустити ни један тренутак, а да се замисао законодавног тела о оснивању Богословског факултета не приведе у дело. Комисија за оснивање Богословског факултета благодари и Господину Министру Просвете и Универзитетском Савету, што су омогућили својом иницијативом и садејством, да се то важно питање приведе крају.

Руковођена и важношћу и прешношћу самога питања, Комисија је дошла до закључка, да се рад у факултету може отпочети, још ове године у септембру, ако само Господин Министар благовремено издејствује кредите потребне за почетак рада.

* АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155. — Извештај је у Министарству просвете заведен под П. Бр. 15233 од 29. септембра 1919.

Тешкоће око зграде, у којој би факултет отпочео свој рад биле би савладане на тај начин, што би се предавања и семинари могли држати делом у садашњој Универзитетској згради, а делом у згради, коју је почив. Епископ Никанор завештао Богословском факултету и која се налази на Косанчићевом Венцу. По себи се разуме, да би ово решење било само привремено, док се за Богословски факултет не подигне нарочита зграда. Тога ради, Комисија налази да би се зграда, која се зида за Београдску Богословију, код Св. Савске цркве и која је тек у почетку, могла потребним изменама довршити и спремити за будућу зграду Богословског факултета. Та се зграда подиже о трошку т. з. Богословског фонда и Господин Министар би у споразуму са Архијерејским Сабором, могао наћи најпогодније и најкорисније решење тога питања.

Ако се, из било каквих разлога, почета зграда за Београдску Богословију неби могла спремити и довршити за Богословски факултет, онда би се морало приступити подизању друге нарочите зграде, која би могла стати до 1.500.000 динара. Било да се постигне договор са Архијерејским Сабором, односно почете зграде за Београдску Богословију, било да се приступи подизању друге нарочите зграде, потребан кредит за довршење, односно за подизање зграде, требало би ангажовати одмах с тим, да се у току прве две или три године подигне и спреми нарочита зграда за Богословски факултет.

Што се тиче издатака на наставничко особље за прву годину рада на Богословском факултету, Комисија налази, да би ваљало предвидети три редовна професора која би, према чл. 39. закона, били основаоци факултета са платама од по 9000 динара, као и један кре-

дит од 50.000 динара за остало наставничко и друго особље; сем тога за оснивање библиотеке тога факултета, потребна би била одмах сума од 150.000 динара; за остале материјалне издатке (школски намештај и други прибор) потребна је сума од 43000 динара: свега 250.000 динара.

Уређење факултета израдом Уредбе његове извршили би у првом почетку, три редовна професора уз сарадњу осталих наставника тога факултета на начин, како је то законом предвиђено.

21. маја 1919. г.

Председник, Ректор
Универзитета у Београду
Ђ. М. Станојевић

Чланови:

Епископ Нишки Доситеј.

Др Бранислав Петронијевић.

Имам одвојено мишљење.

Др Чедомиљ Митровић, професор Универзитета

Др Веселин Чајкановић, доцент универзитета

Архимандрит Др Викентије Вујић,

ректор Богословије у Ср. Карловцима

Издвојено мишљење проф. др Бранислава Петронијевића*

Господину Министру Просвете и Црквених Послова,

Као члан комисије за оснивање теолошког факултета сматрам за дужност, да Вам поднесем следеће своје мишљење о установи теолошког факултета на нашем универзитету.

Чл. 4. Закона о Универзитету предвидео је оснивање теолошког факултета као засебне Духовне Академије на Универзитету по народном закону. Универзитетски Савет међутим предложио је Господину Министру измену тога законског члана у томе смислу, да се теолошки факултет изједначи потпуно са осталим факултетима.

Мишљења сам да би најбоље било одвојити теолошки факултет потпуно од Универзитета као самосталну Духовну Академију у рангу факултета. Али ако то није могуће, онда сам мишљења, да одредба чл. 4 зак. о Универзитету, која се односи на теолошки факултет, остане онаква каква је. Предложеној измени тога члана од стране Универзитетског Савета противан сам одједном из следећих разлога.

1. Основни принцип наставе на нашем Универзитету гласи: настава је слободна. На теолошком факултету међутим настава не може бити слободна, пошто се све теолошке дисциплине, које нису чисто историјске, морају заснивати на основним догмама Цркве, утврђеним једном за свагда. Теолошки факултет не може према томе имати никакве наставне везе са осталим чисто световним факултетима.

* АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155. — Петронијевићево издвојено мишљење је у Министарству просвете заведено под П. Бр. 15231 од 29. септембра 1919.

2. Наука и рационална мисао признају само два извора сазнања: искуство и мишљење. Теолошке догме међутим почивају на једном трећем извору, који Наука не признаје: на откровењу као директној божанској инспирацији оснивача религије. Истина Наука ради и са хипотезама, али су њене хипотезе засноване на искуству и рефлексiji, и Наука је увек готова да једне хипотезе замени другима: Наука је прогресивна. Теологија међутим живи у уверењу, да су њене догме апсолутне истине, она је стационарна. Настава на теолошком факултету и на осталим световним факултетима, на којима се предају чисте и примењене науке, почива дакле на битно различним основима, и с тога теолошки факултет не може бити координан осталим факултетима.

3. Универзитетски Савет не може ниуколико утицати на избор наставника на теолошком факултету, као што то чини при избору наставника у другим факултетима, пошто његови чланови нису и не могу бити компетентни у томе погледу. Избор наставника теолошког факултета мора се оставити искључиво члановима тога факултета у споразуму са члановима Архиепископског Сабора (чији се пристанак мора тражити поред потврде Господина Министра Просвете). И из овог разлога теолошки факултет мора имати изузетан положај на Универзитету, што он може имати само ако се оснује као засебна Духовна Академија.

4. На страним универзитетима истина постоје теолошки факултети, али у великим културним државама они се одржавају само по традицији. Наш Универзитет, који има да буде духовни центар једној младој напредној држави, има потребе да се поводи за том традицијом. Стога би се на њему могао допустити теолошки факултет.

лошки факултет само ако му се да изузетан положај, како је то предвиђено законом.

5. Ако се поступи друкчије, ако се усвоји измена, коју је предложио Универзитетски Савет, постоји опасност, да се у Цркви јави модернизам, који је почетак распада религије, а у просвети клерикализам, зло од кога смо ми у нашој досадашњој напредној и демократској Србији били поштеђени. Ми немамо права да младу Југославију излажемо опасности, коју је Србија знала избећи. Према томе, и у интересу хармоније између Цркве и Државе, и у интересу културног напретка нове државе, не треба усвојити предложену измену Универзитетског Савета.

Надам се, да ће Господин Министар узети у обзир наведене разлоге при донашању своје дефинитивне одлуке.

20-ог Маја, 1919. г.

С одличним поштовањем,

у Београду

Др Бранислав Петронијевић,
в. проф. Универзитета.

Допис ректора Београдског универзитета Ђорђа Станојевића министру просвете Љубомиру Давидовићу*

Господине министре,

Као и код медицинског факултета тако и код Богословског, питање о њиховом оснивању и остварењу покретано је у више прилика, али без резултата. Још осамдесетих година прошлога столећа, српски Министар Просвете и Цркв. Послова поч. Стојан Бошковић, налази, да је потребно да се за нашу религиозну наставу створи у нашој отаџбини јаче и обилатије средиште и закључује, да се то не може друкчије постићи но ако се на тадашњој нашој Великој Школи оснује Богословски факултет.

У више прилика после тога и увек, кад се кретало питање о подизању Велике Школе на ступањ Универзитета, говорило се и о Богословском факултету, јер се сматрало, да Универзитет не може бити основан, ако се у исти мах не заснује на њему и Богословски факултет. Тако је судба тога факултета била везана за судбу Универзитета, све док најзад закон о оснивању Универзитета није међу његове факултете убројао и Богословски факултет, али само на хартији. Тек данас после скоро петнаест година, од оснивања нашега Универзитета, то се питање ево приводи крају и то на тај начин, што сте ви Господине

* АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155. — Допис ректора Београдског универзитета заведен је на универзитету под Бр. 2130 од 26. маја 1919, а у Министарству просвете под П. Бр. 15232 од 29. септембра 1919.

Министре позвали, како Универзитетске тако и верске представнике, да му кажу, шта треба урадити и спремити, па да се Богословским факултетом доврши организација нашега Универзитета.

Комисија, састављена од представника цркве и Универзитета, свесрдно је приступила послу. Желећи да са своје стране подстакне и допринесе једнодушном раду комисије, Његово Високопреосвештенство г. Митрополит, присуствовао и првој седници комисије и изјавио своју жељу, да што пре види остварен Богословски факултет на нашем Универзитету, уверен да ће се на том врелу науке и вере, знатно подићи ниво верскога знања, код службеника цркве, — који ће ученији и способнији благотворно утицати на душу народну и развијање народних идеала.

Руководећи радом комисије, о постављеном задатку, мени је било пријатно да констатујем, потпуну једнакост погледа, о задатку нашега новог факултета, како код већине представника Универзитета тако и код свију представника цркве. Та једнодушност била је разлог, што су дебате око тога питања биле кратке и што се убрзо дошло до дефинитивних закључака по том врло важном питању.

Противно сваком очекивању, нису представници цркве доказивали немогућност слобде излагања верских и научних доктрина на Богословском факултету, који би био саставни део Универзитета; ту немогућност износи представник Универзитета г. Др Б. Петронијевић, који у своме одвојеном мишљењу излаже своје погледе, које остали чланови нису ни прихватили ни усвојили.

Не сумњајући у вашу добру вољу и решеност да питање о оснивању Богословског фа-

култета приведете крају и тиме завршите организацију нашега највишег просветног завода, мени је част Господине Министре, да вас замолим, да и овом приликом примите уверење о моме високом поштовању.

26. маја 1919. г.

Београд

Ректор Универзитета
Ђ. М. Станојевић

Демократија, 22. јун 1919.

Теолошки факултет на Београдском универзитету

Пред Народним Представништвом ускоро ће се изнети на решавање измене у Закону о Универзитету. По једној од тих измена предвиђа се и оснивање теолошког факултета на нашем Универзитету. У своме чл. 4 постојећи Закон о Универзитету предвидео је оснивање теолошког факултета као засебне Духовне Академије, која би се имала установити, нарочитим законом. Према новоме пројекту теолошки факултет међутим изједначава се потпуно са осталим факултетима. Налазимо, да нови пројект тиме предлаже једну измену, која је и реакционарна и несавремена, и овим чланком желим да обратим пажњу г. г. Народног Представништва на овај њен карактер.

Пре свега основни принцип универзитетске наставе гласи: *настава је слободна*. На теолошком факултету међутим настава не може бити слободна пошто се све теолошке дисциплине, које нису чисто историске, морају заснивати на основним догмама Цркве, утврђеним једном за свагда. Теолошки факултет не може према томе имати никакве наставне везе са осталим чисто световним факултетима.

Наука и рационална мисао признају само два из[во]ра сазнања: искуство и мишљење. Теолошке догме међутим почивају на једном трећем извору, који рационална мисао не признаје: на откровењу као директној божанској инспирацији оснивача религије. Истина Наука ради и са хипотезама, али су њене хипотезе засноване на искуству и рефлексiji, и Наука је увек готова да једне хипотезе замени

другима: *Наука је прогресивна*. Теологија међутим живи у уверењу, да су њене догме апсолутно исти[н]и[т]е: *она је стационарна и реакционарна*. Настава на теолошком факултету и на осталим световним факултетима, на којима се предају честе и примењене науке, почива дакле на битно различним основама, и се тога се теолошки факултет не може изједначити за осталим факултетима.

Већ на основу до сад наведеног јасно је, да чланови Универзитетског Савета не могу ни у колико утицати на изборе наставника на теолошком факултету, пошто они нису и не могу бити компетентни у том погледу. Избор тих наставника морао би се оставити искључиво члановима теолошког факултета у споразуму са Архијерејског Сабора (чији се пристанак мора тражити поред потврде надлежног Министра). Према томе теолошки факултет морао би имати изузетан положај на Универзитету, ако би се уопште хтело, да и тај факултет уђе у састав Универзитета.

Као разлог, да се теолошки факултет занује и на нашем Универзитету, обично се наводи факат, да и на страним универзитетима постоје теолошки факултети. У великим културним државама истина да ти факултети постоје, али се они тамо одржавају само по традицији и представљају чист анахронизам. Београдски универзитет, који има да буде духовни утицај једној младој напредној држави, нема потребе да се поводи за том традицијом. А још мање се Београд може поводити за Загребом, где су клерикалне традиције бивше реакционарне ауст[р]о-угарске монархије још у снази.

Да завршим. По мом мишљењу најбоље би било кад би се теолошки факултет потпуно одвојио од Универзитета и основао као засебна Духовна Академија у рангу факултета.

Али ако то из буди којих разлога није могуће, онда основати теолошки факултет као Духовну Академију у саставу универзитета, давши му изузетан положај, како је то у горњим редовима мотивисано. Ако се поступи друкчије, ако Привремено Народно Представништво усвоји предложену измену, по којој се теолошки факултет изједначује са осталим факултетима, онда ће настати опасност да се, у Цркви јави модернизам, а у просвети клерикализам. А клерикализам је велико зло, много веће него што се мисли. У нашој досадашњој напредној и демократској Србији ми смо од тог зла били поштеђени, и Народно Представништво нема права да младу Југославију излаже опасности, коју је Србија знала избећи. Ми се надамо, да оно то неће учинити.

Др. Бранислав Петронијевић
проф. Универзитета

Демократија, 26. јун 1919.

Богословски факултет Београдског универзитета

Уважени г. *Д-р Бранислав Петронијевић* професор универзитета, покушао је, да поводом измена закона о Универзитету скрене пажњу нашег народног представништва на његове нагледне против оснивања богословског факултета. (Види „Демократију“, број од 22. јуна).

Као што се зна, садањи мин. просвете г. *Љуба Давидовић* поднео је већ народном представ. пројекат закона о универзитету, по коме се на београдском универзитету оснивају још *три* факултета (богословски, пољопривредни и медицински).

Схвативши више интересе државне, да у Београду буде универзитет са *свима факултетима*, г. Давидовић је у самој ствари изашао на сусрет свима оним људима, *којима је универзитет не само храм науке, већ и жижа нашег васколиког културног и духовног живоша.*

Те су идеје досада загревале све наше министре просвете, а пок. *Бошковић* је пак још 1879. г. радио да поред доста напредних факултета наше старе Велике Школе отвори и богословски факултет. (Види Стеногр. бел. Народ. Скуп. за 1879. год.).

На жалост, наше културно-политичке прилике омеле су извођење овог узвишеног задатка, али је, најзад, г. *Давидовић* после пуних 40 година смело приступио његовом решењу. Ја сам уверен; да ће се једном започето дело најзад крунисати успехом; да ће заслуге г. министрове бити *велике*, јер се вековима неће (нити могу) заборавити...

О *начину*, како се богословски факултет има основати, ја сам опширније писао још пре

10 година а 1913. год. изашла је под мојим именом и књижица: *Богословски факултети српског универзитета*. И ја, као и сви они, који су о богословском факултету писали — гледали смо, како би се он *што пре* отворио, јер смо тврдо веровали да ће нам он бити само од користи. И ми се у томе нисмо преварили, јер је предлог закона о Универзитету наишао на велико одобрење код свих оних људи, који у Универзитету гледају *кулу светиљку са које ће се: научни, филозофски и религијски зраци расипати у најудаљеније крајеве наше широкe Југославије*.

Међутим, против намераваног отварања богословског факултета устао је (и у комисији о богословском факултету и у штампи) *једино* уважени нам професор филозофије г. Петронијевић... Он мисли, да пројект закона о универзитету, који предлаже *изједначење* богословског факултета са осталим факултетима у самој ствари предлаже измену, која је *„реакционарна и несавремена“*. Због тога, он тражи, да се засебно оснује Духовна Академија у саставу универзитета са „изузетним положајем на универзитету“ у погледу бирања наставника.

Као што видимо, г. *Петронијевић није апсолутни прошивник* (да се тако изразим) богословског факултета, већ је противан само изједначењу његовом са осталим факултетима. У колико се из његовог, концизно написаног чланка да видети, — он је против тог изједначења зато, што је универзитетска настава „слободна и прогресивна“, док је, међутим, теологија „стационарна и реакционарна...“

Међутим, по мом дубоком уверењу, богословска наука ће бити стационарна и реакционарна ако се буде предавала у Духовној Академији, која је у Русији преживела и своје последње дане. Богословске науке се пак могу развијати као и сваке друге науке само на

универзитету, где је настава по његовим речима заиста слободна и прогресивна. У *суштини* својој, богословске науке нису стационарне и реакционарне, (*Св. Писмо* вели: где је дух ту и слобода; „Испитајте писаније“ и т. д.) Оне су, подуже биле у XVI и XVII веку у стагнацији. Због извесних теолошких тежњи био је чак и живот појединих универзитета у стагнацији, али ваља знати, да су времена нетолеранције већ давно минула и да се она, благодарећи *савременој Демократији*, више и не могу повратити...

Ја сам тврдо убеђен, да ће на нашем богословском факултету бити професора, који ће по својој политичкој идеологији бити поборници његових узвишених демократских идеја а неки, можда и екстремнији у својим погледима...

Данас, у веку Демократије, сви ми тражимо слободу научног испитивања. *Државни асполутизам* је пао а с падом државног асполутизма пада и асполутизам *црквени*. Према томе, неоправдана је бојазан од клерикализма. Када пак слобода научног испитивања буде ујемчена и теологији, онда неће бити ни у њој „стационарности и реакционарности“... *У слободи бујају: и наука и умешности и религија*.

Наука одиста почива на *искуству и мишљењу* а теологија на *ошкривењу*, које рационална мисао не признаје, али се на основу овога теологија ипак не може одбацити. Напротив, *теологија је самостална наука*, јер има свој особити предмет испитивања и њему одговарајуће методе, које себи не може присвојити ниједна друга наука. Њен је предмет специјална област факата индивидуалног и колективног духовног човечјег живота, коју ми називамо религијом.

Хришћанство је као објекат богословског испитивања *реално* у дивној грађевини светске

цркве, која по обиму, трајању и виталној снази оставља у засенак сва светска царства у прошлости и садашњости.

Уважени г. *Пешронијевић* даље мисли, да се богослов. факултети на страни одржавају само по традицији; — ја пак мислим да је њихово постојање скопчано са много дубљим узроцима, иначе би и ови као атрофирани органи већ давно престали своје функције обављати... Ја пак видим да се они не затварају, већ и отварају на свима непотпуним универзитетима. Отварањем богословских факултета на Западу и Америци, — *Универзитети су већ давно признали равноправност богословске науке са универзитетском.* Тамо нема бојазни, да ће универзитетска наука пострадади. Чак шта више ове бојазни нема ни на чувеном католичком *лионском* универзитету, на коме се све науке у миру и дружељубљу развијају.

Као што видимо, нису ни сви католички факултети противни захтевима науке и прогреса. Шта више, може се рећи, да је слава *париског* универзитета била дуго времена поглавито основана на свом богословском факултету.

Г. Пешронијевић се, најзад, боји да богословски факултет не изазове у цркви *модернизам*. Међутим, и ова је бојазан неоправдана. Тако узвишене установе, — као што су богословски факултет, — цркви православној само су користи донеле, што се најочитије да видети по оним земљама, где су они уведени.

Ја се надам, да ће, према томе и наш давно жељени београдски богословски факултет више но ма која богословска установа припомаћи развијању богословске мисли и *духовне културе* у нашем народу, која ће нам у данима велике духовне кризе можда више користити од *машеријалне*...

Др. Радован Казимировић

Демократија, 2. јул 1919.

Теологија и Универзитет

Ми овим чланком од д-ра Ивана Ђаје, доцента универзитета окончавамо преглед гледишта о овом спору који је отворио у нашем листу г. д-р Бранислав Пешронијевић, проф. Универзитета. Ми смо дали мишљења за и против.

У последње доба повела се у нашој јавности дискусија, која нема ничега савременог: претреса се суштина догми, критикује се откривење, пореди се вера са науком, духовно са световним.

Ето, то је већ на рачун Теолошкога факултета, који још и не постоји, а чији циљ није управо изазивање претресања тих ствари које само добивају када нису диране.

Вера и наука имају свака своје земљиште. У нас, до сада, на нашу срећу и спокојство, оне нису уходиле једна другу. Међутим, изгледа да од сада мора бити друкчије. Теологија хоће да има своје место на Универзитету у Београду. Нека јој буде. Говори се и о некој наставној вези између Теолошкога факултета и осталих факултета. Нека и то буде. Али где су везе ту су и сукоби. Они ће се неминовно десити. А у једном народу који је остао поштеђен од верске затуцаности, такви сукоби и препирке обављају плодове које црква свакако не жели.

Дакле, морамо имати Теолошки факултет. А који су разлози? Не усуђујући се изнети разлоге који би били у духу теолошком, наводе се неки разлози, који то нису. Најпре морамо имати Теолошки факултет, јер је без њега Универзитет непотпун. Па да, наш Универзитет не може бити непотпун као што су Универзитети у Француској, Италији, Шпанији, Русији (царској), јер у тим земљама нема теоло-

шких факултета. Али се пронашло да их има у Америци. Међутим, није било потребно отићи тако далеко: било их је и у бившој Аустрији. У последње доба покренуто је питање оснивања теолошких факултета једино у ултрамонтаноме Салцбургу и у — Београду.

Други тек разлог много вреди: Београд мора имати православни факултет, јер Загреб има католички, и Хрвати тобоже намеравају да оснују и православни. Али их има доста у Загребу који су мишљења да се треба угледати на Београд, те да се искључи уопште свака теологија са Универзитета.

Најзад се износи као разлог и то, да православни свештеници морају бити образованији. Али зар то образовање могу добити само на факултету, а не и на Духовној Академији? А зашто да не буде факултет Универзитета, запитаћете? Стога што је теологија на универзитетима под *лажном фирмом*. Иста фирма не може покривати ствари које су сушта супротност и које се међусобно поричу. Има ли смисла да се са једне катедре проглашује без икаквих доказа апсолутном истином оно што се са друге катедре, на основу свих средстава које даје здрав разум, открива неистином.

Има ли смисла да такве две катедре буду једна поред друге? Свако је слободан веровати у шта хоће. Ко има више поверења у откривења него у искуство и експериментисање, заслужује да поштујемо његово убеђење као и убеђење научника, па ма нам оно било несхватљиво. Али чињеница остаје, да теологија почива на са свим различној основи од науке, и да каквог разлога нема да буду под истим кровом.

Зашто пак теологија мисли да мора бити под окриљем универзитета? С тога што није подобна сама себи прибавити углед који је наука стекла. Теологија може заиста завидети на

месту што су људи извојевали науци и савременој свести. Некада су универзитети били искључиво теолошки, данас се теологији оспорава место на њима! Времена се мењају...

Уосталом не значи да они, који за увођење теологије на универзитету, тиме раде у теолошком духу. Одсуство особитог одушевљења за идеју теолошког факултета у вишим редовима православне цркве, није без здравог схватања својих интереса.

Обавештени људи веле, да је све то питање теолошког факултета у вези једино са политичким разлозима. Али сме ли се допустити да Универзитет послужи тако опасним огледима у политичким циљевима?

Најзад, још нешто. Универзитет у Београду прекрштен је недавно у „Универзитет Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца“. С обзиром на то, Универзитет, ако већ погрешити те отвори своја врата теологији, не може бити толико ограничен и једностран те да да места само теологији једне вере. Тада ће тек наш Универзитет бити непотпун.

И они који желе данас да га допуне, мораће се пожурити да поред православне теологије уведу и католичку, и да изиђу на сусрет и жељи која је стигла недавно из Сарајева, да се на Универзитету у Београду оснује и Шеријатски факултет. Тада ће нам Универзитет бити потпун, потпунији и од америчких.

Иван Ђаја

**Дебата о
Православном богословском
факултету у Београду
у Привременом народном
представништву
Краљевства Срба, Хрвата
и Словенаца, 11. јул 1919.***

Председник Д-р Драг. М. Павловић. — [...] Прва је тачка дневнога реда, друго читање закона о универзитету. Молим господина известиоца, да заузме своје место.

Известилац Д-р Владимир Ђоровић. — Нов члан 4. закона о универзитету, треба да гласи овако (чита): „Универзитет има шест факултета: богословски, филозофски, правнички, медицински, технички и пољопривредни“.

Poslanec D-r Dragutin Lončar. — V imenu svojih klubskih tovarišev izjavljam pri tem paragrafu, da glasujemo za ta paragraf samo deloma; za bogoslovno fakulteto namreč ne glasujemo iz načelnih razlogov zato, ker smo za ločitev cerkve od države. Nasprotno smo za to, da ostane bogoslovna fakulteta ločena od univerze, kakor je u starem srbskem zakonu.

Председник Д-р Драг. М. Павловић. — Реч има господин д-р Радоје Јовановић.

Д-р Радоје Јовановић. — Господо, на први поглед пада у очи, да је богословски факултет стављен на прво место. Може ми се приговорити, да су тамо на западу такође теолошки факултети стављени на прво место. Но велика је разлика између универзитета, који су засновали своју екзистенцију на теолошком факул-

тету. Ми хоћемо стари београдски универзитет да реформишемо и да му додамо неколико нових факултета и место да се пошло тим редом, како су факултети заснивани, ми овде видимо, да теолошки факултет узима прво место. По мом мишљењу, ред факултета требао би да иде онако како су постајали. Стари лицеј београдски имао је своје факултете и по датуму њиховог заснивања требао би да буде њихов ред. Главни разлог оснивања теолошког факултета, како сам ја разумео, био би тај, да се у нашој југословенској држави све вероисповести ставе под једнаке услове.

Теолошки факултет у Београду, као православни факултет, по мом мишљењу, не би одговарао оној сврси, која се овде имала у виду. Да будемо искрени: у нашој Србији, а може бити у целом српству, наша православна црква, наша црквена православна организација, није имала онај инструмент у рукама, није имала ону културу, које су имале Католичка и Протестантска организација. Циљ је, дакле, да се ниво нашег свештенства подигне. Ја нећу овде да говорим доктринарно. Ако би говорио у том смислу, може бити да бих уопште био против заснивања овог факултета. Али ћу говорити с обзира на практичну политику. Ми се морамо амалгамисати; ми морамо сви имати једнаке услове и свакако из ових компонената, из којих треба као резулта[н]та да буде једна нација, а та је Југославија, из тих компонената имали би праву резултанту само тако, ако су услови једнаки за сва три племена. Интелектуални ниво, дакле, нашега друштва мора да буде од прилике нивелисан, изједначен, да сам за изванредан релативизам и у ово доба нећу да одлучно станем уз социјалне демократе, који свим одбацују теологију. Ја бих хтео да будем за један компромис. Ми, у истини, морамо да

* Стенографске белешке Привременог народног представништва Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, III, Београд 1920, 53. редован састанак 11. јула 1919, 270–276.

зазиремо од клерикализма. У Србији га, душеваља, никада није било. Ја увиђам, да је потребан и да је крајња нужност да подигнемо ниво нашега друштва, јер је он сада веома низак. Томе су разни узроци, у које ја нећу да овде улазим. Али да би се тај ниво подигао, ми морамо имати у виду то, да борбе између појединих клеруса не смеју да се појаве. Ми имамо и сувише много великих националних задатака; морамо да се у равнотежимо као нација, да би били мобилни према спољњем непријатељу. За ту сврху потребно је, да неутрализујемо све оне разорне тенденције, да онај свађалачки дух одстранимо и неутрализујемо, који би се евентуално морао појавити, ако би се почело од стране клеруса, овог или оног, баратати по савести народној, ако би се почело трговати за људским душама. Ја мислим, господо, да у демократском парламенту нове младе Југославије треба да се заснује једна демократска педагогија, која би народ амалгамисала и из разноликих елемената створила једну јаку целину. Зато ми морамо, господо, добро да отварамо очи, шта радимо.

Зато сам ја за један компромис. Овај богословски православни факултет у Београду био би по моме мишљењу исто тако незгодан, као и онај у Загребу и Љубљани католички, или рецимо муслимански у Сарајеву или Скопљу, јер ја верујем да ћемо имати једанпут и Универзитет и у Скопљу и у Сарајеву. Али, господо, по моме мишљењу било би најцелисходније и одговарало би овој националној педагогији наше политике, која мора да остави погледања уназад него да гледа само унапред, да би било, као што рекох, најпогодније, ако би ми све те факултете створили и згруписали овде у једну заједничку Велику Теолошку Школу, у којој би

биле заступљене све вероисповести и у којој би се бар заједничким радом почела неутрализовати она поповска борбености и позната нетолерантност. На тај начин би се одржавала неутралност и народ би се спасао од утицаја клерикализма. Ја имам два предлога, први би био сасвим скроман и већ акцептиран од свију, а то је, да се сви факултети поређају оним редом како су постали. Други конкретан и главни, то је овај: да се овом центру Југославије у југословенском Београду заснује одвојеност Универзитета једна Теолошка Велика Школа, која ће имати катедре и за испитивање и култивирање радње појединих вероисповести и православне, и католичке, и муслиманске и јеврејске. То је мој конкретан предлог.

Председник Д-р Драг. М. Павловић. — Има реч г. Фра Вуковић.

Фра Роко Вуковић. — Господо народни посланици, питање о теолошком факултету расправљало се и по новинама, а такођер расправљало се и у овој кући. Сви приговори теолошком факултету могу се у двије категорије ставити. Прво се тиче знанствене стране, а друга се тиче политике. Што се тиче и знанствене стране, и хтело би се, да се теолошки факултет због тога што се теологија отцепљује од других дисциплина које се на свеучилишту предају, одстрани са Универзе. Истина је, господо, да теологија у својим принципима, у својим методама разликује се од других дисциплина, које се на свеучилишту предају. Али, господо, томе би разлогу имало места, кад би и друге дисциплине, које се на свеучилишту предају, биле аналогне у својим принципима и у својим методама, кад би оне сачињавале једну органску целину и кад би се теологија од њих отцепила. Али, господо, то не стоји. Дисциплине

које се на свеучилишту предају оне су међусобом хетерогене. Хетерогене су са својим принципима, са својим методама, те се једна од друге разликују толико, колико теологија од појединих других дисциплина. Као један од најважнијих приговора који се чине теологији, то је тај, што се вели, да она није једна емпиричка знаност, јер се она базира на откривењима. Она истина није емпиричка знаност, јер се заснива на откривењу. Али има и других знаности, које нису такођер емпиричке знаности. Запитајмо се само која је знанос[t] емпиричка. Емпиричке знаности базирају се на опажању и експериментисању. Али управо због тога што се базирају на експериментисању и на опажању то баш чини, да емпиричне знаности имају карактер несигурности, закони емпиричке знаности, то су тек провизорни закони.

Јер феномени, које емпиричке знаности уче неизмерни су, а и један научењак не може све да их обухвати и кад их генерализира, он генерализира сврху неколико чињеница, а не може обухватити све чињенице и због тога конклузије емпиричке знаности су овде пуно шире него ли премисе. Због тога оне су провизорне, вреде дотле, док нова опажања и експериментисања не коригирају или често пута по све оборе законе, који су до сада вредили као истинити. Али наравно у томе је напредак, у томе је прогресивност тих емиричних знаности. Емпиричне знаности су т. зв. синтетичне знаности или позитивне. Али има других знаности аналитичних и априорних, и у те знаности на пр. долазе математичке знаности. Рекао сам, да су емиричне знаности у својим конклузијама провизорне, док математичке знаности носе у себи неку нужност. Никада се не треба да плашимо, да ће се опажањима и експерименти-

сањима у математичким знаностима поправити нешто од закона њихових. Дакле математичке знаности су у себи нужне сасвим противно знаностима емпиричким. И стога математичари су у неприлици, где да стрпају своје математичке знаности. Поинакре на пр. не ће да призна, да је математичка знаност иналаитична, из бојазни да би упао у таутологију; а не може признати ни да су математичке знаности апостериорне, јер су у својим закључцима нужне и онда долази до Кантовог принципа да су математичке знаности синтетичне, али а priori. Дакле, из свега овога видимо, да се математичке знаности разликују од емпиричких знаности. А што да рекнемо о геометрији? Еуклидова геометрија, то јест класична геометрија се оснива на постулатима. Има много научењака, који не признају Еуклидове постулате, него износе друге постулате и одвајају се од класичне геометрије. Тако имамо нову геометрију од Лобачевскога и Римана и многе друге геометрије. Не може се рећи да су оне криве, јер конклузије, закључци, тих геометрија не доводе до противуречја, не може се судити да су лажне или криве.

Овђе има доста правника, и ја мислим, да ће ми они признати, да правничка филозофија није емпиричка, да правници нису изнашли засаде правну филозофију нити микроскопом, нити телескопом, нити кемичком вагом. Тако су исто и етичке знаности, основане на моралном закону, кога човек осећа сам у себи, а тај морални закон Dibois Raymond убраја међу седам законетака, које највише узнемирују човека.

Ми дакле видимо ту силну хетерогеност међу наукама. Ми видимо неке емпричне, синтетичне науке, које се оснивају на моралном закону, који човек ћути у себи и т. д.

И теологија основана је на принципима ревелације, која имаде такођер своје методе, а и та ревелација, откривење, оснива се на тако зв. мотивима Цередибилитатис, која се знанствено истражују. Па када имадемо такову хетерогеност у свим другим дисциплинама, зашто да се истргне баш теологију са универзе и њу са универзе острани.

То би било, што се тиче науковне стране овога питања.

Имаде други приговор, више политичке нарави, т. ј. нека се господа плаше, да би се учењем теологије клерикализовало свеучилиште, а други, да би преузео тај клерикални рад у самому народу.

Господе, ја мислим, да се на разним факултетима свеучилишта предаје чиста знаност, а знаност није нити клерикална, а нити антиклерикална, нити је вјерска нити је противвјерска. Свака знаност оснива се на својим принципима и служи се својим методама. Тек у филозофији, и то у највишем ступњу филозофије, ту гђе се налази граница између филозофије и мистике, ту тек може бити разграничења, може бити бифуркације, може бити учењака, који стоје на монистичком, или на дуалистичком становишту. Али то не засеца у истраживањима знаности.

Мислим, да теологија на свеучилишту никада ту контролу неће другим факултетима правити. А контрола и потребита је и непотребита, и могућа је и немогућа. Једна контрола, а priori, т. ј. да би једна струка могла другу струку укалупити и дати јој правац, то је апсолутно немогуће. Али једна контрола апостериорна потребна је, а то свака знаност за се чини, свака струка испитива своје податке и законе, на којима се оснива.

Дакле погибелъ те клерикализације универзе искључена је. Исто тако и клерикализација у народу.

Ја мислим данас се тога не морамо ништа плашити. Ако се имамо плашити, да се неће споразумети свештеници са световњацима, имамо се плашити у случају ако им одгој пође разним правцима, ако им одгој не буде паралелан, ако се свештеници затворе у своја семеништа, те ту посве искључени од световњака приме тај свој посебни одгој. Шта ће се онда догодити? Нити ће они разумети световњаке, нити ће световњаци разумети њих. Један ће другоме приписивати злу вољу, што у ствари није; али ако се они буду заједно одгајивали, онда шта ће се догодити? Може често пута један код другога опазити да се њихова мишљења и уверења разилазе, али у томе неће нити световњак код свећеника, нити свећеник код световњака опазити злу вољу него његово унутрашње уверење које ће он поштовати. Због тога, ако ми хоћемо да не буде великих противности између свећенства и лајката, онда им треба дати један заједнички узгој, а тај заједнички узгој може дати једино универза. Такође о потреби вишег свећеничког образовања није потребно да пуно губим речи. У свакој служби је потребно да људи буду на својој висини, али је особито потребно да свећеници буду разборити и учени, да буду на достојној висини, јер они највише имају додира са савјести људском, а они, који имају додира са савјести људском, морају бити врло разборити и морају бити врло опрезни. Те ка као што у политици стојим на демократском становишту, тако стојим на демократском становишту и овде, да се не сме нити са свеучилишта никаква дисциплина искључити, која се бави проблемима

који занимају човека. На свеучилишту се претресају проблеми што занимају живот појединога човека, што занимају људско друштво и која се дотиће другог, вањског света. Од најтежих проблема су проблеми који се тичу људске детерминације, дакле и такве проблеме не смео ми одстранити од свеучилишта, него где се други проблеми решавају, ту нека се решава и тај. (Буран аплауз).

Председник Д-р Драг. М. Павловић. — Има реч г. д-р Александар Павићевић.

Д-р Александар Павићевић. — Члан 4. закона о Универзитету говори о факултетима. По старом члану 4, било је 5 факултета, по новом их има 6. Ако продужимо овако, зашто онда да не буде и 7, 8, 9 и то може ићи у бесконачност — *ad infinitum*. Онда може једног дана некоме пасти на ум, да буде и некакав трговачки факултет или војни факултет. Технички факултет није факултет. То је засебна велика школа, која за себе чини целину и одговара једном универзитету. Пала је реч овде, баш кад је препоручиван овај закон, да то није учињено због тога, што се располагало са скромним средствима. Међутим, шта видимо. Један такав факултет оснива се у Загребу, још после овога долази у Љубљани, дакле три техничка факултета, који за себе нису ништа, јер не могу засебно да опстану због рђавих прилика економских. Међутим, једна техничка велика школа вероватно да би могла бити онаква, каква треба да буде. Стога ја држим, да технички факултет не треба да постоји засебно, него да постоји велика техничка школа. То је једно.

Затим, овај члан 4. назаднији је, него што је био ранији. По ранијем члану 4, богословски факултет установиће се као самостална духовна академија, по нарочитом закону. Међу-

тим, сад то прелази у теолошки факултет. По мом мишљењу ја не држим ни у којем случају, да је богословско учење уопште наука. Ја сматрам да је то једна обична митологија, која је основана на догмама, утврђена њима, и према њима се и управља. Према томе, њој ни у којем случају нема места онамо, где се проповеда наука. То је једно. Друго, позната је ствар, да свештеници нарочито у извесним крајевима наше нове отаџбине, желе и имају политички утицај. Њихов је политички утицај и сувише силан, да у садашњем демократском времену, како ми овде радо проповедамо у парламенту, и свуда где год се нађемо, не бисмо смели нити требали да допустимо, да се тај утицај и даље шири. Напротив, потребно је старати се колико год је више могућно, да се тај утицај што више смањи.

Колико је њихов утицај штетан, ја ћу вам, господо, навести један пример.

Када сам ја био медицинар, имао сам једног колегу из Хрватске, који је такођер био медицинар. Кад је почео вршити секцију, он је почео говорити како је Ева створена од Адамова ребра. Тиме је почео, па је тиме и завршио. Остао је с том заблудом, и никад се од ње није могао излечити.

Оволико теолошких факултета није нам ни потребно. Теолошки факултет у Београду, теолошки факултет у Загребу, па онда у Љубљани, и ко зна сутра, прекосутра, биће га можда и у Скопљу. Толико теолошких факултета на сваки начин није ни потребно. Ја се слажем са првим предговорником, који је казао, да је довољан и један факултет, или макар се то звала и духовна академија, — кад већ мора да буде, јер ми морамо водити рачуна и о маси нашега света, — на којој би биле заступљене све

вере: православна, католичка, протестантска, муслиманска, па макар и јеврејска вера. На тај начин би ти студенти долазили један с другим у додир, приближили би се један другоме, и то њихово приближавање ишло би само на корист доцнијем приближавању самим маса. Због тога, ја мислим, да овај богословски факултет из тих разлога треба одвојити, а технички из тога разлога, што би се тим одвајањем усавршио и што би на тај начин постао већи и моћнији, него што је сада.

Председник Д-р Драг. М. Павловић. — Има реч д-р Сава Љубибратић.

Д-р Сава Љубибратић. — Након извода господина народног посланика Фра Вуковића, ја мислим, да са научног гледишта о томе питању не треба више ни једну реч да проговорим, него ћу ја овде да проговорим неколико речи са гледишта историјског и практичног. Питање богословског факултета покренуто је у Краљевини Србији још 1879. године. Ондашњи Министар Просвете покојни Бошковић радио је на томе и настојавао, да се оснује богословски факултет на ондашњој Великој Школи, али онда се није та његова жеља остварила. Многи министри просвете заносили су се том идејом. Задњих неколико дана у нашој јавности отворила се и повела о томе дискусија, да ли да се богословски факултет изједначи са осталим факултетима, па су једни противу тога, него су за то, да би се основала самостална духовна академија у рангу факултета, или богословски факултет са изузетним положајем на универзитету, у погледу бирања професора, а наводе зато разлог, што је наука слободна и прогресивна, а „богословија реакционарна, стационарна“, и истичу бојазан да би се могао развити модернизам или клери-

кализам. У колико може бити говора о стационарности, та стационарност би била у духовној академији. У колико може бити говора о модернизму, могло би бити опасности за цркву, а видимо, да са стране цркве нема за то никаквог приговора, и да се она не боји тога. Цркви не може никако бити богословски факултет од штете. Искуство напреднијих народа показује нам, како и колико треба ценити културну мисију високо образованог свештенства. Њихов високи положај, који заузимају и уједно успех који постижу у народу у Енглеској, Америци и Немачкој показује којим путем и начином треба да се образује наше свештенство. То је опште универзитетско образовање.

Што се тиче те бојазни, да би се могао развити клерикализам, имао би да наведем ово: Клерикализам могао би се пре и лакше развити, кад би се предавала богословија у посебној духовној академији, него кад би богослови похађали и остала предавања и кад би се дружили са осталим ђацима других факултета и са њима мењали мисли и кад би слушали све друге правце, који говоре за и против религије. Али нема никаква разлога тој бојазни.

Пошто је овде говор о православном факултету, ја ћу да проговорим неколико речи о српској православној цркви. Српску православну цркву је национализовао и демократизовао још св. Сава. Од доба св. Саве и његових ученика, када је цвала богословска књижевност, па и за оно време када се састојало све знање у знању читања часловца и псалтира, та црква дала нам је доста националних радника, бораца за слободу и народна права и мученика за остварење народних идеала. Дуго времена свештеник је једини будио националну свест и народ крепио надом у бољу будућност и у остварење

националних идеала. Кад је затребало, свештеник је за крст часни и слободу златну устајао са крстом и мачем у руци и борио се за народна права и за народне идеале, и тако је запечатао својом крвљу љубав према народу, његовим идеалима и његовим светињама. Наш непријатељ је схватио добро, какав је фактор то националним духом задахнуто свештенство, а нарочито Аустро-Угарска монархија, која је настојала да одели свештенство од народа и да створи од свештенства посебну касту, али хвала духу који је владао у српско-православној цркви, она није могла постигнути успеха. Сетимо се борбе за црквено просветну аутономију у Босни и Херцеговини. Аустро-Угарска управа није никада хтела да пристане на то, да у тела црквено-просветне аутономије бирају заједно свештеници и световњаци своје заступнике, него подвојено и није дала никад да народ има учешћа у избору митрополита и чланова црквеног суда, нити надзора над одгојем богослова. Свештенство је остало уз народ, уз његове жеље и тежње све до краја борбе, која је окружена успехом. Ми видимо тога свештеника у Босни и Херцеговини, где подиже цркве и поред цркве српску школу, где оснива аналфабетске течајеве, помаже и шири културно друштво, просвету и ради на оснивању побратима и сокола. Кад је букнуо овај светски рат, одмах се чуо глас са стране нашег непријатеља, да треба све свештенике и учитеље повешати, јер „су они завели и отровали народ“.

Одмах су у великом броју инте[р]нирани, затворени и узети у таоце. Неки су у таоцима убијени, неки у интернацији помрли; а неки од цивилних судова на смрт осуђени.

Господо посланици, након свих тих жртава, што их је свештенство поднело, мислим да

би било сад увреда томе свештенству, кад би му се казало, да се не може допустити; да се оснује богословски факултет, зато што би се могао развити клерикализам.

С овим у вези морам напоменути, да се мора што пре изједначити настава за парохијске свештенике и што пре уредити свештеничко стање, јер ако би овако остало, онда би се нашло врло мало који би се посвећивали томе позиву. Такође морају се у цркви провести потребне реформе. Као што сам споменуо за време ропства, свештенство је сјајно испунило своју узвишену дужност, а сад у слободи има да изврши једну узвишену мисију. Свештенство свих конфесија има, да допринесе велики део у стварању јединства у суштини у широким слојевима нашега народа да то, јединство буде право јединство.

Надам се да ће свештенство и ту узвишену мисију испунити, угледајући се на велике мужеве и на велике владике Његуша и на Штромајера и држећи се оног начела: „Брат је мио које вере“. (Бурно одобравање и плескање).

Председник Д-р Драг. М. Павловић. — Има реч Дон Анте Јагић.

Дон Анте Јагић. — Господо, ја имам само пет до шест речи укратко да кажем, јер ме је сјајни говор г. д-р Рока Вуковића лишио дужности да говорим.

Овде су пали разни приговори против установљења богословског факултета, дапаче г. Павићевић је казао: Богословија није наука. Ја га питам што он то разуме под науком, као што је Пилат питао Исуса: Што је истина? Али он је најбоље сам доказао да је знање богословско потребно. Г. Павићевић каже, да је један његов колега дошао да учи медицину и да је веровао да је Господ Бог из јед-

ног ребра Адамовог створио жену! Добро је. Да је он егзегетички проучио, он би знао која је ту смисао. Смисао је та, да је жена једнака човеку. Сад је то лако казати, али пре 5000 година казати, да је жена исто тако створена као и човек, то је велика ствар. Кад је Адам то видео, казао је, како грчки превод св. Писма вели: Остун ек тон остун му: Кост од костију мојих. То би од прилике имало да значи мисао што сам горе споменуо. Господин Јовановић је изнео два предлога. Први предлог каже да богослов. факултет не буде на првом месту. Господо, нека богословски факултет на првом месту буде онако, као што је овде предложено, да га имамо или уопште да га нема (граја). Што је г. Јовановић казао, да треба за све вере, то није тако ласно сада одмах створити (граја), то би се могло створити за 10–15 година. Не може се створити богословски факултет као што се тврди, као што се кроји хаљина, ту треба научних средстава и ту треба спремних људи (граја). Гласоват ћу за предлог.

Што се пак тиче приговора, да би заведењем Универзитета могао да се заведе клерикализам итд., ја мислим, да то није. Тко зна повјест овога покрета, који се зове клерикализам, видеће, да тај покрет нигде није изашао из Универзитета, него у сасвим другом извору, да се тај покрет извршио.

Зато ћу ја гласати за овај предлог.

Председник Д-р Драг. М. Павловић. — Има реч г. Продановић.

Д-р Живко Продановић. — Господо, ако се вратимо у прошлост и замислимо како је стајала наука према теологији, — јелте, да ако се пре много столећа година тко усудио да истражује истину, да је тај био обично на гломачи спаљен? То је један историјски факт. Што

се догодило доцније? Кад је увиђено, да без науке не може ниједан друштвени сталеж да се развија, онда је теологија напросто узела науку као своју својину и трајало је дуго времена, док се наука опет није диференцирала. И шта видимо? Кад је наука постала својина свију и целога човечанства, онда се теологија била повукла у страну.

Данас је сасвим друго доба. Данас теологија моли да је приме у ред других наука. Тражи се, да и свештеници и теолози запливају у свакидашњи живот, и они увиђају, да њихова средства, што би они на извору теологије могли да нађу, да су та средства и сувише слаба, да се одрже у борби овој друштвеној.

Ми можемо само троје да урадимо: или да кажемо, да теолози немају у будућности смисла и да исказемо да их не требамо, или да им не дозволимо, да дођу на извор науке, да их отерамо у пустињу изван науке, или да их пустимо да заједно са осталим уче исту науку.

Ја држим, да садашњи, а особито будући, живот наш у овој држави, тражиће од свештеника да они буду на селу са учитељима заједно проповедници и расадници не само културе, него и да оплемене карактер нашег сељака.

Ако то хоћемо, онда је немогуће искључити њих да и они као и други сталежи окусе од науке. Опасност би било отерати њих, али осим теолошког факултета имао бих на ову тачку још нешто о другом да приметим. Не видим у тој тачци да би и они други, који нису свршили гимназију могли икада ступити на универзитет и налазим код ове тачке да је потребно истакнути потребу факултета и за оне људе, који нису свршили гимназију а били би у стању да путем курсева ступе на универзитет, као што видимо да то бива у Америци. Ка-

ко би ти људи могли ступити на Универзитет, те да и они ону науку коју универзитет проповеда приме у себе? Ја се слажем с том тачком, али бих пре пристао, кад би богословски факултет био истина у центруму овде на извору науке, али некако одељен и назвао се буди каквим другим именом, али не заједно са ових осталих пет факултета.

Председник **Д-р Драг. М. Павловић.** — Има реч г. известилац.

Извештилац **д-р Владимир Ђоровић.** — Поштована господо, ова дискусија, која се повела поводом богословског факултета, држим да је била врло занимљива и поводом ње се може рећи неколико врло лепих ствари. Ја лично налазим, да се у овоме питању може да каже и много против и много за, и то готово подједнако са исто толико разлога против, са колико разлога за. Први разлог, један од најважнијих, разлог чисте науке говорио би против модерног схваћања науке, које је потекло из позитивистичког деловања, а инисцирано је оним општим Декартовим принципом, да је сумња материјалне философије, а ова опет основа сваке науке, оно би тражило, да се извесна питања, која су овде данас третирана, посматрају са сасвим другог становишта. Поштовани мој пријатељ из клуба, д-р Роко Вуковић, покушао је лепим начином, да помоћу старе сколастике разбије научну скепсу према ревелацији и да потцени донекле вредност ексактног проучавања помоћу експеримената и опажања. Међутим, господо, овде су у питању извесне ствари, које се не могу тако лако прећи и према којима се и с овог места мора заузети одређено становиште. Истина је, да ни експерименти ни наше опажање нису до краја поуздани, али кроз дуги низ столећа, људи су настојали, да оно што чули-

ма нису могли осетити и опазити, опажају инструментима, и ми смо видели, да је развијајући своја средства сазнања наука крочила знатно напред. Наука емпирија је резултат једног поштеног и савесног трагања, да се нађе истина; трагања најпре помоћу чула, а после помоћу експеримената и инструмената и свега уопће, што може доћи у комбинацију за солидна истраживања.

Код теологије та нас трагања стављају пред једно тешко искушење. То је то, господо, што су код ње у извесном моменту истини затворена врата; то је то, што се код ње јавља не само чиста мистика, која иде с трансценденталним често изнад чула него и наука, која не може и не сме да повуче крајње конзеквенце из својих сазнања.

Теологија не смије увијек да иде трагом других наука, јер она стоји под једним друкчијим фактором, са којим морамо да рачунамо у данашњим традицијама цркве. То су принципи откровења и догме. Ми смо видели врло велике научењаке, који су морали или да капитулирају пред освештаним схватањем цркве или да повуку потпуно конзеквенце и да иступе из црквене заједнице. О догмама се не смије сумњати, а наука не зна ни за коју тврдњу, које се не би смјело изврћи критици. И откровење је, исто тако, за нас ствар велике сумње и не може да се прими данас онако, како нам је до сад саопштавано са апсолутном безувјетношћу. Ми смо постали и сувише много људи од сумње, и читаве данашње генерације имају много од онога еванђелског неверног Томе. Оне неће ништа да приме, докле ствар претходно не провере. Ето, та два момента јасно говоре, да се права црквена богословска наука не би могла научно третирати тако, да буде равноправ-

на са осталима. Ми смо видели, господо, да је било колега, који су ишли тако далеко, да је један чак рекао, како је читава теологија само митологија. Ја држим да је то мало одвише пштро речено, истина у духу оних наука, у којима се образовао лекара г. д-р Павићевић, али не спорим, да није, у битности, данас много даље од тога. У осталом, својим одвојеним мишљењем у факултетском савету г. д-р Бранислав Петронијевић дао је довољно јаке разлоге, за што чиста наука устаје против богословске науке као универзитетске дисциплине, и ја се с тога не мислим даље бавити тим питањем, него прелазим на другу страну разлога.

Пре свега, мислим, да је потребно, ако је теологија до сад проучавана методама ненаучног типа, да се тај систем учења и испитивања промени, па да се покуша и у теологију унети модеран метод научног испитивања, метод са којим смо ми почели да радимо у свима другим наукама, тако на пример и у чистој философији, која је до недавно била наука чисте контемплације. Ми смо видели, да су и у ту дисциплину унесене и да се уносе и експерименталне методе које дају одличне резултате у експерименталној психологији, на пример, па може бити да би било могуће да се створи и каква експериментална теологија. Ако би ово можда било и сувише и мало шаљиво казано, ипак има и у теологији извесних дисциплина, које се могу научно третирати. Ја сам сам специјално радио на једној научној грани те дисциплине, а то је на историји цркве. Чак је потребно, држим, да се свакако у ту дисциплину унесе модерније схваћање предмета, просто од предра суде идући само за истином, које ће онде многе ствари у њој показати у јачој светлости и са више тачности. Ради тога да би прогрес теоло-

шке науке пошао бољим путем, потребно је да се у њу унесу нове методе, какве се употребљавају на осталим факултетима и на другим подручјима наше модерне науке.

Друга је ствар важна исто тако. Ако одвојимо теолошки факултет потпуно од осталих пет факултета, он ће тако одвојен остати научно усамљен, повучен у се, и у њему ће се јављати извесне ствари и струје, које ће га непрепорно водити до једностраности и искључивости. Биће потребно, да слушаоци једног научног факултета буду стално у додиру са ученицима и сарадницима других факултета, познавајући се с њиховим идејама, средствима и начином рада, да се у таквом непосредном раду проведе принцип плодне бифуркације, који увијек даје лепе резултате и у науци и у животу. Нема сумње, да би опасност била већа, кад би се издвојио факултет теологије као Духовне Академије. У томе случају нити би свјетовни професори, нити би ђачка публика могли онако учествовати у развијању дисциплине и избору наставника и одређивању наставног плана, као што би то могло бити, кад би имали права да бирају особље, које би дошло у комбинацију.

Трећи и последњи аргуменат, који би се могао употребити, држим, да је по природи најлакши, али може ипак да важи. Ако је страх и опасност код осталих пет факултета, да их клерикализира један једини теолошки факултет на универзитету, онда би то било врло тужно за вредност тих пет факултета, и можда не би било штете, да им се то догоди. Ја мислим, господо, да би с много више права имали да се боје богослови, да би теолошки факултет могао бити мајоризиран и да би код њих било више разлога бојазни утјецају од свих других пет факултета.

[...]

После свега овога мислим, господо, да из практичних разлога можемо примити и у појединостима овај нови члан 4. о коме је било толико речи, и молим да се гласа „за“.

Председник Д-р Драг. М. Павловић. — Приступићемо одлуци о овом члану. Има један предлог г. Радоја Јовановића Народном Представништву. Реч има г. Радоје Јовановић.

Д-р Радоје Јовановић. — Предлажемо основање једне засебне југославенске велике теолошке школе и молим десеторицу госпoде посланика да ме помогну.

Председник Д-р Драг. М. Павловић. — Има ли 10 посланика који потпомажу госпoдина Радоју Јовановића? (Нема). Према томе отпада тај предлог. Госпoдин Радоје Јовановић је предложио још једну измену, да се измени ред факултета, и да се стави не како је овде предложено него по својем хистoријском развићу. Пошто тај ред прима и усваја госпoдин извeстилац, питам Нарoдно Представништво да ли прима члан 4. онако како је овде предложeн. (Прима). Прoглашујем да је члан 4. примљeн.

Елаборат за покретање питања о подизању православне српске Богословије у Сремским Карловцима на степен самосталног православног српског богословског факултета*

Високој кр. зем. влади у Загребу

Највишим краљевским рескриптом од 10. августа 1868. Одсек III. §. 96. узакоњено је да „у српској Митрополији (сремско-карловачкој) постоји једно богословско училиште, и то у Карловцима“.

Одређење то била је нужна пошљедица тежње, да се образовање кандидата за свештено-црквену службу у православној српској Митрополији сремско-карловачкој сврсисходније уреди и подигне на виши ниво, него што је то могло бити дотле, док се спремање тих кандидата обављало у појединим дијецезанским клирикалним школама, какве су дотле постојале у Ср. Карловцима, Пакрацу, једно вријеме у Плашком, те и у Вршцу, које су све тада имале бити затворене и само једна у Ср. Карловцима за цијелу Митрополију уређена.

* АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. — На захтев југословенског министра вера Тугомира Алауповића од 14. маја 1919, администратор Карловачке митрополије епископ Георгије Летић је 20. маја/2. јуна 1919. упутио „затражене списе у питању подизања правосл. срп. Богословије у Срем. Карловцима на степен самосталног богословског факултета“ у бившој Аустро-Угарској Монархији. Ове „списе“ су чинили елаборат и прилози које је 11/24. фебруара 1914. управа Карловачке богословије послала митрополиту карловачком. Елаборат је 1914. требало да буде адресиран на Краљевску хрватско-славонско-далматинску земаљску владу у Загребу. Током 1919. елаборат је послужио као подршка за оснивање Источно-православног богословског факултета у Загребу.

Основне тачке уређења те нове богословске школе у Ср. Карловцима, утврђене су одмах у уводно споменутом Највишем рескрипту, те је одређено, да у Богословију могу бити примљени гимназисти, који су положили испит зрелости (одс. III. §. 105), да течај Богословије траје четири године (одсек III. §. 106.), да се у њој има предавати: увод у богословију уопште, славенски (црквено-словенски) и грчки језик, увод у св. Писмо, тумачење св. Писма, црквена историја, догматика, литургија, моралка, омилитика, пастирска, педагошка са методиком, омилитичке вјезбе писмене и усмене, црквено право, рурална економија, диететика (игијена) и црквено појање с правилном (одс. III. §. 97.), за предавање којих је установљено пет мјеста редовних професора и 1 помоћник (одс. III. §. 99.), које, на основу истог тог Највишег кр. рескрипта, поставља српски Патријарх са српским епископима (одс. III. §. 104), а то ће рећи: свети архијерејски Синод правосл. срп. Митрополије сријемско-карловачке. Напошљетку побринуто је и за множење заводске библиотеке (одс. III. §. 98.), за спремање кандидата за професорска мјеста (одс. III. §. 103), за издржавање сиромашних питомаца (одс. III. §. 99.). Напошљетку одређено је и најпотребније за испите (одс. III. §. 107).

Неће бити излишно одмах овдје напоменути, да је то уређење нове Богословије у Ср. Карловцима у свему битном одговарало уређењу православног богословског завода у Черновцима, какво је тамо затекла и наредба ц. кр. министра за богоштовје и наставу у Бечу од 30. августа 1875. Бр. 13,240 (RGB №122. MVB №35)**, којом је то бого-

словско училиште подигнуто на степен православног богословског факултета у черновичком Франц-Јосифову свеучилишту. Једина разлика је у том, што наш Највиши кр. рескрипт од 10. августа 1868. међу наставним предметима не спомиње ориенталне (јеврејски, арапски) језике, дочим §. 3. наведене министарске наредбе наводи и тај предмет за черновички православни богословски факултет. Али није ни у Богословији ср. карловачкој остало на оном што је Највиши кр. рескрипт од 10. августа 1868. одредио. Ишло се, као што ће се видјети, даље.

Добивши у Највишем Кр. рескрипту од 10. августа 1868. законити темељ за нову Богословију, позвани фактори одредили су постепено укидање дотадање Богословије (клиричког училишта), међутим су се постарали, да се за професоре у новој Богословији, која ће на основу тог новог уређења почети радити, спреми довољан број кандидата. У читавој Австроугарској монархији није тада било вишега православнога, ма и не био српски, богословскога завода. Није, дакле, било друге, него се морао извјестан број младих, студиозних свештеника послати у Русију, у тамошње Духовне Академије, те је са истима почетком 1875/6. отворена прва година Богословије, а затим редом сваке даље школске године постепено II., III., IV. Година, пошто је дотле крајем 1871/2. шк. год. и пошљедњи курз (трећа година) слушаца старе богословске школе, науке свршио и школа та затворена.

österreichischen Universitätsgesetze od Dr. L. Becka Dr. C. Kelle. Wien 1906.“ — Пун наслов ове књиге је Die österreichischen Universitätsgesetze — Sammlung der für die österreichischen Universitäten gültigen Gesetze, Verordnungen, Erlässe, Studien- und Prüfungsverordnungen, usw — Mannagetta Leo Ritter Beck von / Kelle Carl von, Wien, Manz Verlag 1906.

** У елаборату је руком наведено: „Примједба. Наредбе све ц. кр. министарства у Бечу наводе се по књизи: Die

Да је већ при организовању нове Богословије сремско-карловачке било више интереса, пажње и обзира спрам положаја њезина, било би се већ онда морало увидјети, да је постало неопходно, да се иста ради нових основа на које је положена, мора одма снабдјети и атрибутима, који ће јој зајамчити карактер више школе. Од слушалаца је искана спрема за студије факултетске, прописан је дуљи течај за њихове богословске студије (4, мјесто дотадање 3 године), имали су у главном слушати и испите полагати из свију предмета, који су били прописани и на иновјерним вишим богословским школама (факултетима) у држави, професори су могли имати вишу спрему. Па шта је онда од битнога и важнога оскудјевало, а да та нова богословска школа сремско-карловачка, осим тога што ће спремати кандидате за пастирску службу, не добије и право подјељивања академских степена? Али се о томе тада није доспјевало мислити, а то је она увијек осјећала као један недостатак, који је скучава и који јој пречи да потпуно крила своја развије.

Да се још у оно доба није, баш 1875. године, када су Румуни и Русини добили православно богословски факултет у Черновцима, нико, па ни сами Срби, [није се] побринуо, да и они добију у држави сличну православну богословску школу свога језика, или још тачније, да се њихова нова Богословија, која је такође те године почела радити и у свему била идентична са черновичком, не снабдије и правом академског градуирања, томе има више узрока, о којима није нужде овдје расправљати, само се мора нагласити, да то није било добро не само за углед наше нове Богословије, него ни за углед наше српске Митрополије карловачке и њезина свештенства, а није било добро ни

за добро сзваћене интересе државне, који ако кроз то и нијесу претрпјели никакве штете, за слуга је зато само оне традиционалне и дужне вјерности и оданости чланова речене митрополије прејасном престолу и домовини.

Једна од кривица ради које је положај нове Богословије сремско-карловачке остао и тада, па и послје, неоправдано унижен, свакако је била и у томе, што је уношењем одредаба о њој у Највиши кр. рескрипт од 10. августа 1868., дакле у уредбу једну црквенонародним Сабором донесену, створено стање, у коме се није знало ко је управо господар у Богословији и ко се за њу има старати, да ли најме црквено-народни сабор или свети архијерејски Синод.

Али и то питање регулисано је одредбом сада већ, Највишом наредбом од 11. јула 1912., укинутога устројства прав. срп. народно-црквеног сабора од 14. маја 1875., у коме је из дјелокруга саборског изузето штатутарно уређење сустава Богословије и задржано св. архијерејском Синоду (§. 19. тачка 3).

Богословија наша добила је тијем свога природног старатеља и господара. Али јој је и тај, још за добар низ година, није могао обратити онолико пажње, колико је требало, јер у незгодама које су настале натезањем између елемента лаичког и јерархије у крилу прав. срп. Митрополије карловачке, није било могуће ништа озбиљније предузимати, а по несрећи ни сам архијерејски Синод, осим светих Канона, није имао јасно оцртаног и авторитативно уређеног дјелокруга, па му се и ради тога могло на сваком кораку сметати.

У тим и таким приликама наша Богословија долазила је у опасност, да се сроза још на ниже, јер јој је фалило баш оно, што је ка-

дро, да је и у најгорим црквеним приликама одржава на извјесној висини, што се свакако лакше постизава, када је у клиру нижем и вишем више чланова, који су баш поради постигнутога академског степена у неком заводу, дужни положај његов и углед јавни чувати и бранити.

Али сада више нема и не може бити сумње, ко је господар у Богословији нашој, те не може више ни правосл. српски црквено-народни сабор, нити његов који орган, сметати у раду св. архијерејског Синода православне српске Митрополије карлова[ч]ке, потврђеном Највишом одлуком Њег. Цар. и Краљ. Апост. Величанства од 8. новембра 1911., припада св. архијерејском Синоду право да „уређује заводе и установе за стручно спремање и васпитање кандидата за црквене службе“ (Чл. X. слово б)).

Но иако су дотле и стављане св. архијерејском Синоду разноврсне сметње у сваком па и у послу његову око Богословије, он је ипак, свјестан својих права и дужности у цркви, употребио сваку прилику затишја, да само унаприједи стање Богословије, па је и настојао, да јој даде и потпуно сврсисходно уређење, по коме може онда стално радити и утврђивати се.

Плод тога настојања св. архијерејског Синода био је „Штатут о устројству православног српског богословског училишта у Карловцима“, који је донесен у сједни св. архијерејског Синода, држаној 22. септембра 1895., а на брзо затим добио је св. архијерејски Синод повода, да у сједници својој 25. новембра 1897. тај Штатут допуни и у новом облику пропише и у живот приведе.

У томе своме послу св. архијерејски Синод остао је на оним уводно споменутиим за Богословију повољним темељима, који су ударени

Највишим кр. рескриптом од 10. августа 1868., тежећи сваки пут за тим, да Богословију своју што више изједначи са највишим православним богословским заводима у држави (факултет богословски у Черновцима) и вани (руске Духовне Академије), те проширујући услијед тога наставни план Богословије увођењем у исти старо-јеврејског језика, библијске повјеснице, библијске археологије, а уједно осигуравајући могућност намјештања што вреднијих и спремнијих наставника.

У таком стању затекла се Богословија сремско-карловачка и 2. јуна 1901., када је у Карловце дошао тадањи предстојник богоштовног и наставног одјела високе кр. хрв. слав. далм. зем. владе благопокојни Армин Павић, са тадањим поджупаном сремске жупаније г. Др. Унkelхајзером, те изразио жељу, да поред осталих уреда и завода може посјетити и Богословију, којој се жељи најрадосније одазвао ректор Богословије и наставнички збор, замоливши високога госта да изволи и Богословију посјетити, што је он и учинио.

Сретнувши високога госта и поздравивши га при доласку у завод, дао му је ректор Богословије обавјештаја о стању и приликама завода, о чему се високи гост подробно распитивао. И када је високи посјетник добио довољне информације и увјерио се, да Богословија ова стоји више дијецезанских и бискупских клерикалних школа и сасвим је близу богословским факултетима, онда је ректор напоменуо, да би иста требала да добије положај самосталнога богословског факултета и право подјеливања академских степена.

Тиме је ректор Богословије дао први пут пред надлежном званичном личношћу израза жељи, о којој се дотле тако рекућ само шапу-

тало, а остварење које се сматрало не само могућим и оправданим, него и потребним.

Споменути г. одјелни предстојник симпатично је примио ту изјаву, а када је након тога у патријаршијском двору примио поклонство наставничког збора Богословије, изволио је на напомену ректорovu надовезати (као што је то забиљежено у Извјештају о прав. срп. богословском училишту у Ср. Карловцима за шк. год. 1900/1. на стр. 51.), да и он са своје стране жели, да се карловачко богословско училиште чим прије подигне на степен академије, или самосталног факултета.

Наскоро затим добио је и св. архијерејски Синод повода, нарочито по напоменама ректора Богословије у мало час споменутом годишњем Извјештају, да се бави тим питањем, па је у сједници својој 29. новембра 1903. признао потребом тадањег времена и прилика, да се богословско училиште карловачко подигне на степен духовне Академије, или самосталног богословског факултета са правом градуирања, те је одредио и извјесне предрадње у ту сврху.

Али прије но што се могло даље што учинити, наишле су опет неповољне прилике и у самој цркви, а и иначе, и та ствар је легла.

Но св. архијерејски Синод није ни у најтежим приликама напустио старање за Богословију, него је чинио све штогод је требало, само да се и научни и васпитни углед њезин не само очува, него и што више подигне.

Дотле је већ плаженопокојни Патријарх српски Георгије Бранковић о свом трошку поди[г]ао зграду за богословски Семинар (интернат), који је имао слушаоце Богословије рижити свију брига и материјалних невоља, као и свакојаким искушења, како би се могли што више одавати послу свом око науке и ријешити

ти којекаквих неприлика, које су у спремању и васпитању само могле сметати и св. архијерејски Синод је 1. дец. 1903. прописао Штатут о уређењу пр. срп. богословског Семинара (интерната), у који су се почетком 1904/5. шк. год. слушаоци Богословије уселили, чиме се у великој мјери осигурало, да Богословија још боље успјехе постигне. А да се она и уређењем својим потпуно изједначи са оним што се у неким бар вишим богословским заводима (факултетима, академијама) такође тражи, нашао се св. архијерејски Синод побуђеним, да у сједници својој 23. маја 1906. „Штатут о устројству православног српског богословског училишта у Карловцима“ од 25. новембра 1897. преиначи у „Штатут о уређењу православне српске Богословије у Карловцима“, којим је круг наставних предмета опет проширен и установљена катедра за филозофију (логику, психологију, метафизику, историју филозофије), а поред опће црквене историје заведена и патристика, а осим тога учињене и цјелисходне измјене у до-тадањем поступку при постављању наставника.

Довде је висока кр. хрв. слав. далм. влада могла се увјерити, да се са стране позваних, иако доста споро, због разних препрека, али зато ипак конзеквентно радило на том, да прав. срп. Богословија, по врједности својој заузме једном онај положај, који имају слични заводи, те да је код озбиљних чланова Митрополије карловачке жива жеља да је виде, да и она подјељује највише научне степене, као и други попут ње заводи што чине, а тој жељи да су се симпатично одазивала и компетентна лица из крила саме кр. зем. владе.

Не може се ни претпоставити, да кр. хрв. слав. далм. зем. влада не би била увјерења, да је не само праведно, него и оправдано, па и не

само у црквеном, него и уопће јавном интересу, да припадници православне српске цркве у Австроугарској монархији, постану такође дигности краљевске милости, по којој данас већ не само високи заводи за профану науку сваке струке (универзитети, технике, шумарске академије итд.), него и више богословске школе свију ваљда већ конфесија, и не само оне које су наслоњене на универзитете, него и оне које независно од њих постоје (на пр. р. — катол. богословски факултет у Салцбургу и Оломуцу, протестантска богословска школа као факултет у Бечу итд.) повластицу академског градуирања уживају.

Истина је, имају у монархији ту утјеху и православни, али не Срби, него Румуњи и Русини (богословски факултет у Черновцима), па се за невољу и припадници простране српске православне Митрополије карловачке тијем користе. Али спојено је то са разноликим незгодама, па се и неће никада моћи тијем користити у оноликој мјери, у коликој би то било за користи наше Митрополије и наше богословске науке, те за углед нашега клира пожељно.

Само онда, када и припадници православне српске цркве у Австроугарској монархији добију могућност, да се у крилу своје цркве могу попети до највише академске части, само тада ће се развити племенита амбиција, да се у научном одушевљењу подвргну труду напорном не само појединци, који су кадри да се одваже до Черновица, или још даље преко границе у Русију, него читави редови даровитих и орних младих људи, који ће бити кадри да као заточници науке послуже на дику не само цркви својој, него и држави.

Имају православни Срби у Авс[т]роугарској три богословска завода, који треба да

подмире захтјеве око спремања кандидата за свештенство. То су православна српска Богословија у Ср. Карловцима, православни богословски завод у Задру и православни богословски завод у Рељеву. Од тих је најстарија Богословија у Карловцима, која је основана 1794. Она је уједно уређењем својим најдаље одмакла и пришла највишим богословским заводима у монархији, како оном једином православном у Черновцима, тако и онима других вјероисповијести. Она је уз катедру српског Патријарха, у средишту најмногбројније православно-српске црквене организације у Монархији, најприступачнија и оним дјеловима православнога српства у монархији, који су ван митрополије карловачке, на граници је великог дијела православнога српства ван монархије, најближа је разним научним центрима. Па ако је дошло вријеме да милост Њег. Цар. и Кр. Апостолског Величанства обасја и вјерне своје православне Србе подјељењем могућности и дјеци њихове цркве, да се у крилу њезину паште и боре за највишу част академску, онда се то не може правилније и цијелисходније учинити, него да се Богословији у Ср. Карловцима подијели право академског градуирања. А да томе не може бити никаквих озбиљних запријека ни с обзиром на оне захтјеве, који се у држави стављају у погледу како предспреме за строге испите, тако и њих самих, а по томе и за промоцију (нпр. за православне у Черновцима, за протестанте у Бечу, за римокатол. у Загребу), изволиће висока кр. земаљска влада из слиједећега увидјети.

1.) Православна српска Богословија у Ср. Карловцима уређена је данас као што је то већ и наглашено, Штатутом који је прописао св. архијерејски Синод 23. маја 1906.,

од којег је један штампани примјерак овдје под I. приложен.

По томе Штатуу, Богословија та подвладана је св. архијерејском Синоду и стављена је под врховни надзор српскога Патријарха (§. 2). Темељем тога св. архијерејски Синод прописује све што се Богословије тиче, поставља ректора и остале наставнике, врши над њима дисциплинарну власт (§. 9. и 13). То значи да је та Богословија и све у њој у власти тијела једнога којему је на челу Патријарх српски, или његов замјеник, а чланови православни српски епархијски епископи Митропо[лије] сремско-карловачке, дакле лица не само највишега авторитета у цркви, него и лица која су на вис[о]ки свој положај дошла потпуним повјерењем државне владе и Највишом милошћу Прејаснога Владара. У томе је онда и потпуна гаранција за исправност не само са гледишта црквенога, него и државнога, укупнога рада тога високога тијела с погледом на Богословију. Може се слободно рећи, што св. архијерејски Синод правосл. српске Митрополије карловачке о стварима Богословије, а исто тако и другима, уради, то је повољно не само за црквене, него и за државне интересе.

И док ствари тако стоје, дотле државној нашој власти врховној не може бити ни најмање зазорно, да спремање и за највишу част академску остави под надзором једнога таквога тијела, када се тиче богословскога академскога степена за припаднике православне цркве. То јој може бити тијем мање зазорно, што се постизању такве части припуштају и они квалификовани рикоматол. кандидати су спрему своју богословску прошли у којем бискупском законито уређеном училишту, дакле под надзором само једног бискупа (3. алинеја

§. 1. кр. хрв. слав. далм. владе од 18. ожујка 1875. бр. 1152. односно од 26. липња 1907. бр. 12.544)*** и у заводима знатно нижим научним нивоом, пошто се у тима мора рачунати у свему и са околношћу, да питомци истих немају гимназијски испит зрелости, као што морају имати у нашој Богословији у Ср. Карловцима.

2.) Послије питања о врховној власти над заводом, која као што смо видјели не може бити а да не ужива потпуно повјерење највиших фактора у држави, биће за високу кр. земаљску владу важно п[и]тање о наставницима.

О њима се говори у Штатуу од §. 29. па даље.

За редовне и ванредне професоре, који су стални (§. 29), као и за доценте, иште се академски степен, те данас од девет таквих наставника четворица су постигли степен доктора богословије у Черновцима, један послије кандидатског степена у руској Духовној Академији проглашен је у Бечу за доктора филозофије (семитски језици), двојица имају степен кандидата Духовне Академије, а само двојица, од којих једнога, и то ректора, ради потребе завода св. архијерејски Синод задржава још у служби иако је 30 година одслужио, а други такође редован професор служи 23 године. Обојица нијесу у своје вријеме били у прилици да стеку академски степен, али обојица су својим радом, не само наставничким, него и књижевним, потпуно оправдали повјерење које је у своје доба у њих положено. А чим св. архијерејски Синод буде могао данашњег ректора отпустити у мировину, доћи ће и на осмо наставничко мјесто градуирано лице, набрзо пак

*** У елаборату је руком наведено: „Примједба. Наредбе високе Кр. зем. владе изводе се по књизи: Академички прописи, коју је издао Академички Сенат. Загреб 1910.“

затим биће то и са оним другим мјестом, па ће бити свих девет наставника градуирани.

Служење у ово доба двојице неградуираних наставника у Богословији, уз седам градуираних, не може бити сметња, да се Богословији тој подијели право градуирања, јер ни у православном богослов. заводу черновичком није 1875. било ни седам градуираних наставника, и ипак је тај завод био тада подигнут на степен богословског факултета, те се истом након тога постепено напунио градуираним наставницима, а неки су и до најновијег времена остали без академског степена, испуњавајући уосталом мјесто своје на најодличнији начин.

Но за Богословију сремско-карловачку није само важно што се за наставнике иште академски степен. Још већу гаранцију тражио је св. архијерејски Синод за научну квалификацију тих наставника. Тако од доцента тражи успјешно пробно предавање (§. 35 Штатута), а доцент не може постати ванредним професором без повољно примљене научне дисертације из своје струке (§. 36), а овај пак постаје редовним професором када је доказао, да је наставничким и књижевним радом својим постигао успјеха и признања (§. 37.).

Једва да ће се још на којем мјесту са толико скрупулозности настојати, да се само што бољи научни успјеси у заводу неком осигурају.

При томе наставници наше Богословије дужни су пазити и на јавни и на приватни живот свој (§. 33. и 39.), а при наступању службе дужни су по накнадној наредби св. архијерејског Синода од 2. маја 1913. положити заклетву на вјерност Прејасном владару, на чување државних и земаљских закона итд., као што се види из прилога II., од које се заклетве

власторучно потписани текст сваког наставника Богословије чува код св. архијерејског Синода, ради евентуалне употребе.

Уз такво уређење наставничког питања, оправдана је претпоставка, да ће и Највиша власт државна моћи мирне душе и савијести милостиво предати у руке таква збора академско градуирање оспособљених за то кандидата, уколико то на сами наставнички збор пада.

3.) Треће важно питање, на којему се мора висока кр. хрв. слав. далм. земаљска влада зауставити, јесте уређење питања слушачког, јер слушаоци Богословије постајали би кандидати за строге испите, односно за промоцију.

У §. 6. Штатута одређено је да кандидати за Богословију морају свршити гимназију и положити испит зрелости. Разумије се јавна гимназија. Пошто би се могло догодити, ради преустројавања наших класичних гимназија, да не буде потребног броја кандидата из самих гимназија, морао је св. архијерејски Синод припустити и оне са испитом зрелости из реалних гимназија, па и из реалка (§. 6.). Ово задње бива већ у крајњој нужди. Слушаоци су под паском не само Савјета Богословије, него и богословског семинара и имају се у животу својем и раду управљати по прописима, које је издао Патријарх српски у име св. архијерејског Синода и који се овдје под III. прилажу.

Пошто гимназијске и реално-гимназијске науке оспособљавају за упис у римокатолички загребачки богословски факултет (Закон од 6. листопада 1894. §. 39 — Зборник бр. 93. од 1894.), шта више, пошто такове преднауке стварају могућност за академско градуирање и онима који су науке своје богословске у бискуп-

ским заводима свршили (већ наведена 3. алинеја наредбе од 18. ожујка 1875. бр. 1152), то би онда било непојмљиво, зашто се то не би могло омогућити таквим младићима и из православне српске цркве. Реалци, као они који се већ у крајњој нужди примају само ради попуњавања мјеста у парохијској служби, могу остати и на даље искључени од дозволе припуштања строгим испитима из богословских наука.

4.) Да пак наша богословија ни у погледу наставе не заостаје за заводима богословским у држави, који имају право академског градуирања, то се јасно види из односних одредаба њезина Штатута.

а.) Течај наставе траје четири године (§. 54). Тако је и у православном богословском факултету у Черновцима, и у р.-католичком богословском факултету загребачком итд. Међутим у држави подјељује се право градуирања и таквим богословским заводима, у којима течај наставе траје тек три године или шест семестара, као на пр. у евангелистичкој Богословији у Бечу (Наредба царског и краљ. министарства култа и наставе 16. септ. 1867. RGB № 120.).

б.) Ни у једној години не смије бити недјелно мање од 18 часова предавања, осим појања и правила црквенога (§. 56.), а тако прописује закон и за р.-католички факултет у Загребу, дочим је у православном богословском факултету черновичком (по већ наведеној наредби Ц. и Кр. министра богочасти и наставе од 30. авг. 1875. Anhang A. §. 2.) наређено за прву годину цијеле године 8–9 сати недјелно, затим 2–3 сата у првом течају и 3–4 сата у другом течају за главне (испитне) предмете, тако од прилике и у даљим годинама, уз потребан број сати за помоћне предмете. У на-

шој Богословији фактично само прва година има 19 сати, остале пак 20 сати седмично, ме-сто прописаног минимума од 18 сати, самостални пак евангелистички факултет у Бечу са своје три науковне године иште за прву годину првог семестра 18, другог 15, тако исто и за другу годину, а за трећу у првом семестру 20, у другом 17 седмичних сати (Наредба Ц. и Кр. министра богоштовја и јавне наставе 12. јула 1905. бр. 22.159)!

в.) Наставни предмети у нашој Богословији јесу: 1) филозофија, 2) Увод у Богословље, 3) Свето Писмо Старога Завјета (увод и тумачење), 4) Свето Писмо Новога Завјета (увод и тумачење), 5) стари јеврејски језик, 6) библијска повјесница са археологијом, 7) догматичко богословље, 8) полемичко богословље, 9) морално богословље, 10) педагогија и методика, 11) катихетика са праксом, 12) омилитика са историјом проповједништва и вјежбања, 13) црквено право, 14) црквена повјесница опћа са патристиком и српска црквена повјесница, 15) пастирска са упутством у вођење парохијско[г] звања, 16) појање са правилом (типиком), 17) црквенословенски језик, 18) литургика са вјецбама литургијским, 19) грчки језик, 20) хигијена и дијететика, 21) пчеларство (§. 49). Од свију тих наведених предмета само последња три нијесу испитни предмети. Уз то се у богословском нашем Семинару омогућава да питомци уче мађарски и руски језик, те теорију задругарства.

г.) Како су ти предмети расподијељени по појединим годинама види се овдје из прилога IV.

Сравнивши горње наводе са оним што је закон (§. 49. закона од 6. листоп. 1894) за р.-католички факултет у Загребу прописао о на-

ставним предметима за слушаоце истога факултета, види се, да наша Богословија даје све што и споменути р.-католички факултет, поврх тога још морају слушаоци наше Богословије не само слушати, него и испите полагати из филозофије (логику, психологију, метафизику, историју филозофије), полемичког богословља, педагогије, српске црквене повјеснице, појања с правилом и црквено-словенског језика; од којих предмета некоји се на пр. морају слушати у православно-Богословском факултету черновичком, али се из њих испити не полагају (Anhang A. §. 2. наведено минист. наредбе од 30. авг. 1875.), дочим за евангелички богословски факултет бечки (према мало час споменутој министарској наредби 12. јула 1905.), није прописан ни један предмет, као ни на р.-католичком загребачком, који се не би у нашој богословији већ предавао. А оба та факултета уживају право градуирања. Према томе ништа не би могло смет[ат]и ни нашој Богословији да то право добије, иако наши питомци немају још могућности да слушају у Карловцима австријску повјесницу на филозофском и грчко-римско право на правничком факултету, као што се у Черновцима иште (већ наведени Anhang A. §. 3. министр. наредбе од 30. јула 1899. бр. 20,986), јер то се не тражи ни од р.-католика у Загребу, ни од евангелика у Бечу, те они и без тога постају доктори, а мало ће то користити и у Черновцима, када се уз слушање не полагаје испит.

д.) Када се узме у обзир да се у нашој Богословији води редовни, тачни и свакодневни надзор над посјеђивањем предавања, затим да се и код куће, у богословском наиме Семинару, настоји да се вријеме што боље

за науку искоришћује, те да је дужност свакога питомца да толико ради, како би крајем сваке године могао с успјехом приступити испитима, који се по прописаном правилнику одржавају (овдје прилог V.), онда се може бити умирен с погледом на питање о научном оспособљењу, које наша Богословија даје. А томе доприноси и та околност, што наша Богословија располаже и библиотеком (§. 59. Штатута) на рачун које се данас издаје око 1600 круна годишње, те која је данас већ и доста знатна, па има и тако скупочјених издања као што је Мињова Патрологија (обадвије серије), што немају ни многе друге такве библиотеке. Прирасту наше богословијске библиотеке, осим сталнога намицања и умножавања средстава за њу, допринијело је и то, што је она наслиједила знаменити дио Библиотеке покојног Патријарха Германа Анђелића, Дра Живка Гојковића и што стално добива поклоне с разних страна. У свему томе имамо сигурно јамство, да ће она из године у годину све боље напредовати. Уз то стоји и професорима и слушаоцима на послугу и знаменита (особито са старијих издања) библиотека патријаршијска и уз њу библиотека покојног архимандрита Илариона Руварца. Богословско-књижевно друштво питомачко има у богословском семинару доста већ богату стручну библиотеку приручну, која се непрестано попуњује. Библиотеке фрушкогорских манастира, који су сви на домаку Карловаца, па библиотека Матице Српске у Новом Саду, крај Карловаца, све то проширује могућност обилатијег гомилања научних средстава, којима се и карловачка Богословија може у пуној мјери служити и користити.

Ето, то је, висока кр. земаљска владо, што православна српска митрополија карловачка у својој Богословији има, навластито у погледу онога што може и мора доћи у обзир при питању: може ли се она таква каква је снабдјети правом да стојећи под заштитом и влашћу св. архијерејског Синода добије право академског градуирања, што је не само врућа жеља св. архијерејског Синода и Богословије, него и корист правосл. српске цркве и народа у њој, па и саме државе.

И пошто се према горе потанко и вјеродостојном изложеном стању ствари, како саме за се, тако и у сравању са сретним у држави слично устројеним заводима других конфесија, не може наћи разлога, којим би се било у име науке, било пак у име потребе црквене, или у име добро схваћених интереса државних, могло оправдати ускраћивање милости, да и наша Богословија уђе у коло сличних сестара, те да и она попут њих у православној српској богословској науци и цркви подиже редове академским степеном украшених људи, то сам слободан како у своје, тако и у име св. архијерејског Синода православне српске митрополије сремско-карловачке и цијеле те Митрополије, најтоплије умолити високу кр. хрв. слав. далм. владу земаљску, да благоизволи, по постигнутом споразуму и сагласности и са високим факторима кр. угарске државне владе, предложити Највишој милости Његова Цар. и Краљ. Апост. Величанства, да благоизволи најмилостивије подијелити и прав. српској Богословији у Карловцима значај самосталног православног српског богословског факултета и право, да уз прописане строге испите и по реду за то установљеном може промовисати на степен доктора богословије.

Прописе пак како за строге испите, тако и за поступак при промоцији имам част овдје у прилогу VI. предложити.

Ослањајући се на засвједочену наклоност високе краљ. земаљске владе спрам правосл. српског народа Митрополије наше, те увјерен да ће висока кр. земаљска влада најприправније и најсвојскије хтјети се у замољеној важној ствари заузети код свију високих фактора, те и на највишем мјесту, јесам

у име светог архијерејског Синода правосл. срп. митрополије у Ср. Карловцима
свагда одани

Библиографија

Регистар имена

ЦННАСА РЫ ВЪ НИМЪ
СТА. ПН ЕДИНА ЖЕ ШНН
Ю СПАДЕ НА ЗЕМЛН. БЕ
ЗЪ ЦА ВАШЕГО. КАМ ЖЕ
Н ВЛАСН ВСН ГЛА ВНИ УТЕ
Н НБ ЮДУТЬ. НЕ РВОИТЕ
СЕ. МНОЗЪ ХЪ БО ПТН ЦЪ.
СРЛЪ Н ШН ЕСТЕ ВЪ.

^А В С Р ^Г Г ^Н Е ^Ш Ш ^М А ^Г Л ^А Р ^В В
^М Н

ВЪ РЪ Ш. СЛЫША ВЪ ЮА
ВЪ ЖНЛН ШН ДЪ ЛА ХЪ ВА.
ПОСЛА ДВА ШОРУ Н КЪ СВО
Н ХЪ. РЕА МЮТ Ы ЛН ЕСН
ГРЕД Ы Н ЛН Н ПОГО
УА ЕМЪ Ш ВЕЩА ВЪ СЪ
РЕ Н МА. Ш ДЪ ША ВЪ З В
Ъ С ТН ТА Н О А П У. Е Ж Е С ЛЫ
ША СТА Н В Н ДЪ СТА. С ЛЫ
Н П РО З И РА Ю Т Ы Н Х РО М И Х О
Л Е Т Е. П Л О И С А Ж Е Н Н О У Ш

НН ШИ ВЪ ЛГО КЪ СТВ РЮ ТЪ.
Н Б Л Ж Е Н Ъ Е С Т Ы Н Ж Е Н Е С Я
Б Л А З Н И Т Ъ С Е О М Н Ъ. Т Ъ М
А Ж Е Н С Х О Д Е Ш Е М А Н А У Е Т Ъ
И С Ъ Г Л Т Н П А Р О Д О М Ы О Н Ш А П Ъ:
У Е С О В И Д Ъ Т Ы Н З И Д О С Т Е В Ъ
П Ю С Т Ы Н Ю. Т Р Ъ С Т Ъ Л Н В Ъ
Т Р О М Ъ К О Л Ъ Б Л Ю Ш Н С Е. Н Ъ
У Е С О Н З И Д О С Т Е В И Д Ъ Т Ъ У Л О
В И С Л Н В Ъ М Е К Ъ К И Р Н З Н
О Б Л Ъ У Е Н А. С Е Ж Е М Е И С Ъ Г А
Н О С Е Т Ъ. В Ъ Д О М О Х Ъ Ц Р Х Ъ
С Ю Т Ъ. Н Ъ У Е С О Н З И Д О С Т Е
В И Д Ъ Т Ъ. П Р Р К А Л И С Н Г Л Ю
В А М Ъ. Н Б О Л Е П Р Р К А. С И Б О
Е С Т Ъ О П Е М Ж Е П Н С А П О С Е Т Ъ.
С Е А З Ъ П О С Л Ю А Н Г Л А С В О Е Г
О П Р Е Д Л Н Ц Е М Ъ Т В О Н М Ъ.
Н Ж Е Р Т О Г О В И Т Ъ. П Ю Т Ъ
Т К О И Ш А Д Ъ Т О Б О Ю. А М Н

Библиографија

Необјављени извори

- Архив Југославије, Фонд Министарство просвете Краљевине Југославије
- Архив Југославије, Фонд Министарство вера Краљевине Југославије
- Архив Србије, Фонд Државни савет
- Архива Православног богословског факултета у Београду, Досијеи професора
- Архива Православног богословског факултета у Београду, Записници са седница Савета Православног богословског факултета 1920–1941.
- Записник 6. сједнице одбора Српске православне црквено-школске општине Заграда, 19. април 1920. (фотокопија у поседу А. Р.)

Објављени извори

- Филозофски факултет Велике школе 1895–1905: Архивска грађа из фондова Архива Србије*, V, Београд 2005.
- Стенографске белешке о седницама Народне скупштине у редовном сазиву за 1904. годину од 1. новембра 1904. до 3. марта 1905, I, Београд 1905.
- Стенографске белешке о седницама Народне скупштине у редовном сазиву за 1904. годину од 1. новембра 1904. до 3. марта 1905, II, Београд 1905.
- Stenografski zapisnici Privremenog narodnog predstavnitstva Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*, II, Zagreb 1920.
- Стенографске белешке Привременог народног представништва Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, III, Београд 1920.

Штампа и периодика

- Политика
- Правда
- Дневни лист
- Демократија
- Застава
- Српске новине: Службени дневник Краљевине Србије
- Просветни гласник: Службени лист Министарства просвете и црквених послова Краљевине Србије
- Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.
- Службене новине Краљевине Југославије
- Гласник Православне цркве у Краљевини Србији: Орган Архијерејског сабора
- Гласник: Службени лист Српске православне патријаршије
- Весник Српске цркве
- Богословље
- Српска теологија у двадесетом веку

Примарна литература

- Дим. К. Михајловић, „На прагу преуређења наше Богословије“, *Весник Српске Цркве*, фебруар 1892.
- Р., „Пројекат закона о Богословији“, *Весник Српске Цркве*, јун 1892.
- Н. Р., „Богословија и Учитељска школа“, *Весник Српске Цркве*, јул 1892.
- „Црквени гласник — Теолошки факултет“, *Весник Српске Цркве*, април 1899.
- „Универзитет Краља Александра I“, *Просветни гласник*, јуни 1899.

- У, „Богословија Св. Саве“, *Весник Српске Цркве*, децембар 1900.
- Алекса Ратарца, *Митрополији Инокентије пред судом јавности и Светога сабора архијерејској*, Београд 1904.
- „Теолошки факултет или духовна академија?“, *Полиџика*, 11. фебруар 1905.
- Б. С. Николајевић, „Пред Српским Универзитетом“, *Правда*, 16. фебруар 1905.
- „Закон о универзитету“, *Гласник Православне цркве у Краљевини Србији*, фебруар 1905.
- „Боловање и смрт митрополита Инокентија“, *Гласник Православне цркве у Краљевини Србији*, мај 1905.
- Здравко Пауновић, „Отварање универзитета Краљевине Србије“, *Весник Српске Цркве*, октобар 1905.
- Франц Шиндлер, „Положај и значај теолошког факултета“, *Гласник Православне цркве у Краљевини Србији*, јун-јул 1906.
- „Богословски факултет“, *Гласник Православне цркве у Краљевини Србији*, 30. јануар 1907.
- С. М. Веселиновић, „Виша богословска спрема“, *Весник Српске Цркве*, фебруар 1907.
- „Теолошки факултет“, *Полиџика*, 29. март 1907.
- „Је ли потребан теолошки факултет“, *Дневни лист*, 18. април 1907.
- Чедомир Марјановић, „Да ли је теологија наука?“, *Гласник Православне цркве у Краљевини Србији*, 30. јун 1907.
- Радован Казимировић, *Бојословски факултети српској универзитетској*, Београд 1913.
- „Вести из наше Цркве — Богословски факултет“, *Весник Српске Цркве*, април 1914.
- Слободан Јовановић, „Универзитетско питање“ (1914), у: *Сабрана дела Слободана Јовановића*, XI, Београд 1991.
- П. Ј, „Богословски факултети“, *Застава*, 5. април 1919.
- Бранислав Петронијевић, „Теолошки факултет на Београдском Универзитету“, *Демократија*, 22. јун 1919.
- Радован Казимировић, „Богословски факултет Београдског Универзитета“, *Демократија*, 26. јун 1919.
- Иван Ђаја, „Теологија и Универзитет“, *Демократија*, 2. јул 1919.
- „Свети Сава у Београду“, *Полиџика*, 28. јануар 1921.
- Стеван М. Димитријевић, „Православни богословски факултет на Универзитету београдском“, *Весник Српске цркве*, јануар-фебруар 1921.
- Слободан Јовановић, „Отварање нових факултета на Београдском универзитету“ (1921), у: *Сабрана дела Слободана Јовановића*, XI, Београд 1991.
- „Наша духовна просвета у овој школској години“, *Весник Српске цркве*, јули-август 1921.
- „Предлог закона о Српској православној цркви“, *Весник Српске цркве*, март-август 1923.
- „Хроника. Са православнога Богословскога Факултета у Загребу“, *Весник Српске цркве*, март-август 1923.
- Добросав М. Ковачевић, „Богословски факултет или духовна академија“, *Гласник: Службени лист Српске православне иаџријаршије*, 14. децембар 1923.
- Лазар Мирковић, „Богословски факултет или духовна академија?“, *Гласник: Службени лист Српске православне иаџријаршије*, 14. фебруар 1924.
- Радован Казимировић, „Богословски факултет а не духовна академија?“, *Гласник: Службени лист Српске православне иаџријаршије*, 28. фебруар 1924.
- Добросав М. Ковачевић, „Богословски факултет или духовна академија“, *Гласник: Службени лист Српске православне иаџријаршије*, 28. март 1924.
- Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924: Spomenica Akademickog senata*, Zagreb 1925.
- „Најновији нацрт закона о Српској православној цркви“, *Весник Српске цркве*, новембар-децембар 1927.
- „Закон о Српској православној цркви“, *Весник Српске цркве*, септембар-октобар 1929.
- Атанасије М. Поповић, *Нејирисџрасна криџика*, Београд 1930.
- Стеван М. Димитријевић, „Православни богословски факултет у својој десетој години“, *Бојословље*, 1, Београд 1930.
- „Виша богословска школа“, *Весник Српске цркве*, мај 1933.

Секундарна литература

- Урс фон Аркс, „Епископ Николај Велимировић (1880–1956) и његове студије у Берну“, *Српска теологија у двадесетом веку*, II, Београд 2007.
- Иван Божић, *Посљанак и развој Универзитетa у Београду*, Београд 1988.
- Софија Божић, *Срби у Хрватској 1918–1929*, Београд 2008.
- Димитрије Витковић, *Српска православна црквена општина, парохија и школа у Зајреду*, Загреб 1985.
- Никола Гавриловић, *Карловачка догословија (1794–1920)*, Сремски Карловци 1984.
- Branislav Gligorijević, *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd 1970.
- Branislav Gligorijević, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919–1929)*, Beograd 1979.
- Љубодраг Димић, *Културна историја Краљевине Југославије 1918–1941*, Београд 1997.
- Чедомир Драшковић, „Четрдесет година Богословског факултета у Београду“, *Богословље*, 1–2, Београд 1961.
- Nada Engelsfeld, *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca — Privremeno narodno predstavništvo*, Zagreb 1989.
- Драгослав Јанковић, „Претварање Велике школе у Универзитет 1905. године“, *Универзитет у Београду 1838–1988*, Београд 1988.
- Бранислава Јордановић, *Ректори Лицеја, Велике школе и Универзитетa у Београду 1838–2005*, Београд 2005.
- Ivan Jurišić, Milan Matijević, Goran Nikić, *Srpske škole i istaknuti srpski učitelji u Hrvatskoj do 1941. godine*, Zagreb 2005.
- Димитрије М. Калезић, *Из црквенога школства*, Београд 2006.
- Душан Кашић, „Богословски факултет 1920–1980“, *Богословски факултет Српске православне цркве 1920–1980*, Београд 1980.
- Василје Крестић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*, Београд 1991.
- Marinko Lolić, „Stvaranje Beogradskog univerziteta i sporovi oko Teološkog fakulteta“, *Filozofija i društvo*, 2, Beograd 2007.
- Радос Лбушић, Раде Михаљчић, „Предговор“, у: Владимир Ђоровић, *Историја Срба*, Београд 1989.
- Боро Мајданац, *Народна скупштина Србије*, Београд 2001.
- Никодим Милаш, *Аутобиографија, студије, чланци*, Београд-Шибеник 2005.
- Милош Немањић, *На трају српске интелегенције XIX века: Тојографија и социјографија*, Београд 2008.
- Драган Новаковић, *Верске заједнице на размеђу векова*, Београд 2003.
- Владан Перишић, „Теолошки факултет: pro et contra“, *Српска теологија у двадесетом веку*, II, Београд 2007.
- Ivo Perić, *Stjepan Radić 1871–1928*, Zagreb 2003.
- Љубодраг Поповић, „Богословски факултет — од идеје до реализације“, *Српска теологија у двадесетом веку*, I, Београд 2007.
- Андрија Раденић, „Борба за политичка права у Јужној Угарској“, *Историја српског народа*, VI-1, Београд 1994.
- Радмила Радић, „Образовање свештенства Српске православне цркве у 19. веку и у првој половини 20. века“, *Образовање код Срба кроз векове*, Београд 2003.
- Радмила Радић, *Живот у временима: Гаврило Дожић (1881–1950)*, Београд 2006.
- Радмила Радић, „Богословија Св. Саве у Сремским Карловцима: између Синода СПЦ и Министарства вера Краљевине СХС“, *Српска теологија у двадесетом веку*, II, Београд 2007.
- Радомир Ракић, *Православни богословски факултет у Черновцима*, Београд 2009.
- Александар Раковић, „Академска и политичка расправа о Богословском факултету током 1919. године (са освртом на раније писање Весника Српске Цркве)“, *Српска теологија у двадесетом веку*, I, Београд 2007.
- Мирјана Савић, „Школовање српских ђака у Русији и митрополит Михаило“, *Живот и дело митрополита Михаила (1826–1898)*, Београд 2008.
- Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, Београд 1991.
- Ђорђе Ђ. Станковић, *Никола Пашић и Хрвати*, Београд 1995.

- Љубинка Трговчевић, *Планирана елија: О студен-
тима из Србије на европским универзитетима у 19.
веку*, Београд 2003.
- Богољуб Шијаковић, „Филозофија у контексту хри-
шћанске културе: Филозофија као наставни пред-
мет на Православном богословском факултету —
проблемски аспекти истраживања“, *Српска теоло-
гија у двадесетом веку*, I, Београд 2007.
- Богословски факултет Српске православне цркве
1920–1980*, Београд 1980.
- Енциклопедија српске историографије*, Београд 1997.
- Владе Србије*, Београд 2005.
- Енциклопедија српског народа*, Београд 2008.
- Знамениите личности Срема*, Сремска Митровица 2003.
- Савезни завод за статистику, *Попис 1991. (са освртом
на резултате ранијих пописа 1921–1981)*, CD, Бео-
град 1998.

Фотографије

- Архив Југославије
Архив Србије
Архива Православног богословског факултета
Библиотека Српске академије наука и уметности
Библиотека Матице српске
Музеј Српске православне цркве
Музеј града Београда
Историјски архив Неготин
Конгресна библиотека у Вашингтону

Регистар имена

- Адам 154
Аквински, Тома 24
Алауповић, Тугомир 78, 87, 89, 157
Анастасијевић, Драгутин Н. 74
Анђелић, Герман, патријарх 166
Аристотел 11, 13
Аркс, Урс фон 39, 41, 58
- Бакић, Војислав 124
Баралић, Драгољуб Т. 9
Бек, Ханс-Георг 18
Белић, Александар 74
Биговић, Радован 39
Божић, Иван 50
Божић, Софија 39, 86, 87, 99, 104
Бошковић, Ст. 123, 124, 143
Бранковић, Георгије, патријарх 78, 161
Бранковић, Константин 41
Браунинг, Р 18
Буха, А. 19
- Васиљевић, Алимпије 41, 42
Васић, Доситеј, епископ 138
Велимировић, Николај, епископ 41, 110
Верниковская, Е. А. 23
Веселиновић, Андрија 26
Веселиновић, Стеван, М 46, 56, 57, 123, 124, 129
Видојковић, Јордан, Хаџи 28
Витковић, Димитрије 87
Влачић, Љубомир 112, 113
Вујић, Викентије, епископ 16, 17, 24, 41, 63, 64, 80, 91, 97–100, 138
Вукашиновић, Владимир 30
- Вуковић, Роко 71, 148, 152, 153, 155
Вуковић, Сава, епископ 30, 40
Вучковић, Јован 80, 91
- Гавриловић, Богдан А. 48, 124
Гавриловић, Никола 26, 27, 39, 40, 77, 78, 80, 81, 84, 91, 100, 111
Георгиев, Олег 17
Георгије Бранковић, митрополит 78
Георгијевић, Милан 98, 99, 101, 104
Георгијевски, Михаило Алексејевич 74
Гојковић, Живко 166
Григорије Богослов 14
Грубор, Небојша 20
Грујић, Михаило, епископ 81
Грујић, Радослав М. 24, 26, 30, 110
- Дабић, Војин С. 27
Давидовић, Љубомир 63, 67, 87, 89, 97, 140, 141, 143
Деспотовић, Петар 26
Дилтај, Вилхелм (Diltaj, Wilhelm) 11
Димитријевић, Стеван М. 40–42, 46, 47, 54, 55, 63, 73–75, 123, 124
Димић, Љубодрог 39, 111
Доброклонски, Александар Павлович 73, 74
Дожић, Гаврило, патријарх 41, 108
Доситеј, епископ 63
Драшковић, Чедомир 39, 74, 103
Дучић, Нићифор 46
- Ђаја, Иван 68, 69, 145, 146
Ђорђевић, Владан 26
Ђорђевић, Ж. 10
- Ђорђевић, М. 10
Ђурић, Никола 91, 92, 97–99
Ђурковић, С. 16
- Енгелсфелд, Нада 71, 72
Еразмо Роттердамски 14
Есхил 11, 12
- Жујовић, Алекса 55
- Зеремски, Иларион, епископ 73, 80, 90, 91, 99
- Зец, Б. 21
Зимоњић, Петар, митрополит 41
Злоковић, Симеон, епископ 41
Зубковић, Георгије, епископ 41
- Јаворски, Стефан 24
Јагић, Анте 71, 153
Јанић, Војислав 87, 95, 99, 102–104
Јанковић, Драгослав 50
Јасперс, Карл 20–22
Јегер, В. 14
Јовановић-Батут, Милан 124
Јовановић, Вићентије, митрополит 27, 28
Јовановић, Љубомир 99
Јовановић, Миливоје 73, 74
Јовановић, Мирко 28
Јовановић, Николај, епископ 41
Јовановић, Радоје 70–72, 147, 154, 157
Јовановић, Слободан 60, 61, 75, 76
Јовшић, Сава 41
Јордановић, Бранислава 42, 47, 48, 61, 65, 66, 69, 74
Јосић, Радивој 41

- Кавало, Гуљелмо 18
 Казимировић, Радован 18, 22, 59, 60, 67, 68, 107, 145
 Калезић, Димитрије М. 39, 108, 110
 Калик, Иринеј 87
 Калитин, П. В. 24
 Кант, Имануел 9, 18, 19, 22, 149
 Карађорђевић, Петар, краљ 50
 Карађоршевић, Александар I, краљ 48, 75, 84, 90, 104, 111, 123
 Касирер, Е. 19
 Кашић, Душан 60, 61
 Кершенштајнер (Kerschensteiner, Georg) 10
 Кирило, архимандрит 46, 123
 Класен, Карл Јоахим 12
 Кнежевић, М. 19
 Ковачевић, Добросав М. 58, 104, 105, 106, 107
 Козић, Р. 18
 Козлов, М. 23
 Костић, Василије 110
 Крестић, Василије 86
 Крсмановића, Димитрија Н. 74
 Кумануди, Коста 94–97
 Лазаревић, Стефан, деспот 26
 Лајбниц, Г. В. 24
 Ле Гоф, Жак 16, 17
 Летић, Георгије, епископ 41, 78, 82, 83, 157
 Либера де, Ален 16
 Лихуд, Јоаникије 24
 Лихуд, Софроније 24
 Лолић, Маринко 67
 Лончар, Драгутин 70
 Лубардић, Б. 19
 Љубибратић, Сава 71, 72, 152
 Љушић, Радош 66
 Мајданац, Боро 49, 71
 Максимовић, Владан 78, 80, 82–84, 86–88, 90–92, 95, 97–99, 101, 102, 104, 105
 Мандић, Тодор 40
 Маринковић, Боривоје 30
 Маринковић, Павле 73, 82, 83, 90, 91
 Марић, Илија 14, 39
 Марјановић, Чедомир 58, 129, 133
 Марцикић, Трива 111
 Маслин, М. А. 24
 Микијељ, Марко 40, 41
 Милаш, Никодим, епископ 112, 113
 Мирковић, Лазар 40, 41, 91, 97–100, 104–107, 112
 Мирковић, Љ. 16
 Митровић, Чедомиљ 41, 42, 46, 47, 63, 64, 73, 74, 123, 129, 138
 Михаило, Јовановић, митрополит 40, 43, 44, 46, 129
 Михајловић, Дим. К. 44
 Михалчић, Раде 66
 Могила, Петар, митрополит 22, 23
 Мојсије 14, 27
 Наторп, Пол (Natorp, Paul) 11
 Немањић, Милош 40, 41, 74
 Ненадовић, Павле, митрополит 30
 Нешић, Теодор 30
 Нешковић, Мита 26
 Николајевић, Б. С. 54
 Николић, Андра 50, 52, 124
 Новаковић, Дионисије, епископ 30, 32, 33
 Новаковић, Драган 111
 Обрадовић, Доситеј 32, 33
 Обреновић, Милана, краљ 43, 44
 Павић, Армин 78, 80, 160
 Павићевић, Александар 71, 151, 153, 156
 Павловић, А. 16
 Павловић, Висарион, епископ 27, 30, 32
 Павловић, Димитрије, патријарх 54–56, 63, 75
 Павловић, Драгољуб 72, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 157
 Павловић, Инокентије, митрополит 43, 44, 46, 50, 52, 54, 129
 Палечек, Иван 87
 Панибратцев, А. В. 24
 Пауновић, Здравко 55
 Пашић, Никола 50, 99
 Пеликан, Ј. 19
 Перишић, Владан 9, 14, 67
 Перуничкић, Е. 14
 Петар I, Краљ 9
 Петар Велики, цар 27
 Петровић, Мојсије, митрополит 28
 Петровъ, Н. И. 28
 Петронијевић, Бранислав 21, 22, 63–69, 138–141, 143–156
 Платон 11, 13, 14, 24
 Платон, Синђел 129
 Полић, Ладислав 70
 Поповић, Атанасије 41, 73
 Поповић, Васиљ 41
 Поповић, Гаврило 41
 Поповић, Љубодраг 9, 39, 43
 Поповић, Мил. Ј. 18
 Поповић, Симеон 87, 98, 99
 Придићевић, Валеријан 28
 Придићевић, Светозар 87, 90–92, 94–97, 99, 103, 104
 Продановић, Живко 71, 72, 154
 Протагора 13
 Протић, Марко 30
 Протић, Петар 46, 47, 123, 129
 Пузовић, Предраг 39
 Раденић, Андрија 77
 Радић, Радмила 39–41, 44, 84, 108
 Радић, Стјепан 96, 97
 Радојчић, Никола 28
 Радосављевић, М. 16
 Ракић, Радомир 39, 40, 41
 Раковић, Александар 9, 44, 80, 82, 84, 86, 89
 Ратарац, Алекса 52

- Ридникар, Владислав 127
 Ристић, Светомир 97
 Ристовић, Ненад 30, 32
 Руварац, Димитрије 30, 32
 Руварац, Иларион 166
 Рудивић, Милорад 74
- Савић, Мирјана 40, 41
 Сальникова, Л. И. 23
 Самардић, Радован 26
 Свети Сава 24, 26, 76, 102, 103, 152
 Симић, Светислав 55
 Слијепчевић, Ђоко 39–41, 43, 44, 46,
 56, 74, 78, 80, 81, 84, 113
 Смелић, Петар 40
 Сократ 13, 14, 16
 Солон 12
 Срећковић, Пантелија — Панта 41, 42
 Стајић, Васа 30
 Станковић, Ђорђе Ђ. 96, 97
 Станковић, Симеон 40, 41
 Станојевић, Ђорђе 63–65, 82, 83, 140,
 141
 Стефановић, Димитрије 40, 41, 91, 92,
 97, 98, 112
 Стојадиновић, Милан 102, 104
 Стојановић, Љубомир 50, 52, 74
 Суворов, Максим 27
- Танасић, С. 23
 Теодоровић, Паја 90
 Титов, Теодор 74
 Точанац, Исидора 27
 Трбојевић, Дане 97, 99
 Трговчевић, Љубинка 41
 Трифуновић, Милош 83, 84, 86, 99,
 102, 103
 Трумбић, Анте 96
- Ђирић, Иринеј, епископ 74, 87, 110
 Ђирковић, Сима 26
 Ђоровић, Владимир 65, 66, 70, 72, 147,
 155
- Унkelхајзер 160
 Урошевић, Стеван 32
- Федоров, В. А. 23
 Финк, Еуген (Fink, Eugen) 11
 Фихте, Јохан Готлиб 20
 Флашар, Мирон 30, 32
 Флоровский, Георгий Васильевич 23
 Фрања Јосиф I, цар 77
- Хајдегер, Мартин 21
 Хомер 12
 Христос 14, 16
 Хумболт фон, Вилхелм 20
- Цвијић, Јован 73, 74, 83
 Цимерман 101
 Црнојевић, Арсеније III, патријарх 27
- Чавлина, А. 16
 Чајкановић, Веселин 63, 64, 74, 138
 Чурић, Радослав 26
- Шелер, Макс (Scheler, Max) 10
 Шијаковић, Богољуб 9, 39
 Шиндлер, Франц 18, 56
 Шлајермахер 20
 Шурмин, Ђуро 70
- Aischyl 11, 12
 Aristoph. 11, 12
- Basta, D. 20
 Beck, Hans-Georg 18
 Bernt, G. 17
 Bok, Derek 20
 Bréhier, Louis 18
 Breje, Luj 18
 Brill, E. J. 17
- Cassirer, Ernst 19
 Cobban, Alan B. 17
 Cohen, Friedrich 10, 21
 Constantelos, Demetrios J. 14
- Čehok, Ivan 11
- Denifle, Heinrich 17
 Despot, Branko 19
 Dibois, Raymond 149
 Dilthey, W. 11
- Engelsfeld, Nada 70, 72
 Erasmus 16
- Fichte, Johann Gottlieb 20
 Fink, E. 11, 13
 Fuchs, Friedrich 18
- Gabriel, G. 16
 Gadamer, Hans-Georg 10
 Gligorijević, Branislav 14, 96
 Gojković, D. 11
 Grujić, N. 16
 Gründer, K. 16
- Habermasa, J. 20
 Hammerstein, N. 16
 Harnack von, Adolf 18
 Heidegger, M. 21
 Heinrich Schlange-Schöningen 18
 Herrmann, U. 11
 Hödl, L. 17
 Hoenen, M. J. F. M. 17
 Hohnjec, D. 10
 Hollerbach, Alexander 18
 Hufnagel, Erwin 11
 Humboldt von, Wilhelm 20
 Huschke-Rhein, R. B. 11
- Irrnitz, Gerd 19
- Jaeger, Werner 11, 14
 Jaspers, Karl 20, 21
 Jurišić, Ivan 87
- Kant, I. 19
 Kostrešević, O. 11
 Kuhn, Helmut 14
 Kyriakis, M. J. 18
- Le Goff, Jacques 16, 17
 Lichtenstein, Ernst 10

- Listl, J. 18
Lončar, Dragutin 147
Loretan, Adrian 18
Matijević, Milan 87
Meyer-Wolters, H. 11
Michel, Albin 18
Natorp, P. 11
Nietzsche, F. 19
Nikić, Goran 87
Nikolajević, I. 18
Novakov, S. 10
Papademetriou, D. 14
Paulsen, Friedrich 18
Pelikan, Jaroslav 19
Perić, Ivo 87, 96, 97
Pirson, D. 18
Popovic, J. 20
Radić, Stjepan 87
Radović, M. 17
Reimer, Georg 19
Ritter, J. 16
Rüegg, Walter 17
Ruhloff, J. 11
Schindler, Franz M. 18
Schipperges, H. 17
Schleiermacher, F. E. D. 20
Schneider, J. H. J. 17
Selbach, Ralf 19
Söhngen, G. 19
Sopko, A. J. 14
Sparn, Walter 19
Speck, Paul 18
Steiner, Franz 18
Theodorou, Evangelos D. 14
Troeltsch, Ernst 18
Verger, J. 17
Verger, Jacques 17
Werke, Gesammelte 10, 19
Wieland, G. 17
Žunjić, Slobodan 18

Богољуб Шијаковић (*1955) је дипломирао (1981), магистрирао (1986) и докторирао (1989) философију. Професор је философских дисциплина на Православном богословском факултету Универзитета у Београду, као и античке философије на Филозофском факултету у Никшићу. Објавио је књиге: *Mythos, physis, psyche: Огледање у њредско-рајовској „онјолоји“ и „психолоји“* (1991, 2002), *Зоон њолоикон: Примјери из личне леијимације* (1994), *Хермесова крила* (1994), *Amicus Hermes: Aufsätze zur Hermeneutik der griechischen Philosophie* (1996), *Историја, Огворност, Свејост* (1997), *Кришика балканисшичкој дискурса: Прилој феноменолоји „грујосши“ Балкана* (2000, 2001, 2009), *Bibliographia Praesocratica: A Bibliographical Guide to the Studies of Early Greek Philosophy in its Religious and Scientific Contexts with an Introductory Bibliography on the Historiography of Philosophy* (2001), *Between God and Man: Essays in Greek and Christian Thought* (2002), *Прег лицем Друјои: Фуја у ојледима* (2002), *A Critique of Balkanistic Discourse: Contribution to the Phenomenology of Balkan 'Otherness'* (2004), *Огледање у конјексиу* (2009), *La critique du discours balkanistique: Contribution à la phénoménologie de l'«altérité» des Balkans* (2010), *Бидлиографија часојуса „Луча“* (1984–2005) (2010). Поред тога, објавио је око 250 студија, чланака, бидлиографија, рецензија и приказа у домаћој и страној периодици и зборницима на српском, немачком, енглеском, француском, руском, италијанском, словеначком и бугарском. Приредио је већи број стручних тематских зборника. Уредник је неколико стручних периодичних публикација: часописа за философију и социологију *Луча* (Никшић, од 1992. до 2006. главни и одговорни уредник), ревије *Овђе* (Подгорица, 1989–2003), *Философских сјудија* (Београд, 1991–1992), *Бојсловља* (Београд, од 2005), оснивач је и главни уредник међународног часописа *Philothéos* (International Journal for Philosophy and Theology, излази од 2001), члан је (од 2004) међународне редакције *Архива за средњовековну философију и културу* (Archiv für Mittelalterliche Philosophie und Kultur); руководи пројектом „Српска теологија у двадесетом веку“ и уређује истоимени зборник (од 2007); ауторски је уредник философске бидлиотеке *Aletheia* (Никшић/Београд: Јасен). Објавио је неколике десетине превода стручних текстова са немачког, енглеског, руског и грчког. Од јесени 2000. до краја 2002. био је министар вера у Влади СР Југославије, а од јула 2008. је министар вера у Влади Републике Србије.

Александар Раковић је рођен 21. јуна 1972. у Београду. Дипломирао је и магистрирао историју на Филозофском факултету у Београду. Магистарску тезу *Јујословенска јавност и Ирска револуција 1916–1923.* одбранио је 2007. на Катедри за историју Југославије. Исте године је од Института за нову историју Србије добио звање истраживач-сарадник. На Катедри за историју Југославије Филозофског факултета у Београду је докторант са тезом *Рокенрол у Јујославији 1956–1968: Изазов социјалистичком друшћиву.*

Аутор је књиге *Јујословени и Ирска револуција 1916–1923* (Београд: Службени гласник, 2009).

Од 2001. до 2003. био је саветник у Савезном министарству вера и Савезном секретаријату за веру. Од фебруара 2005. до јануара 2008. био је управник Информационо-документационог центра Православног богословског факултета у Београду. Од фебруара 2008. до септембра 2008. био је помоћник директора Архива Србије. Од септембра 2008. је саветник за међународне односе у Министарству вера Републике Србије.